

KÖRÖSÖK VÖLGYE

Ingyenes kiadvány

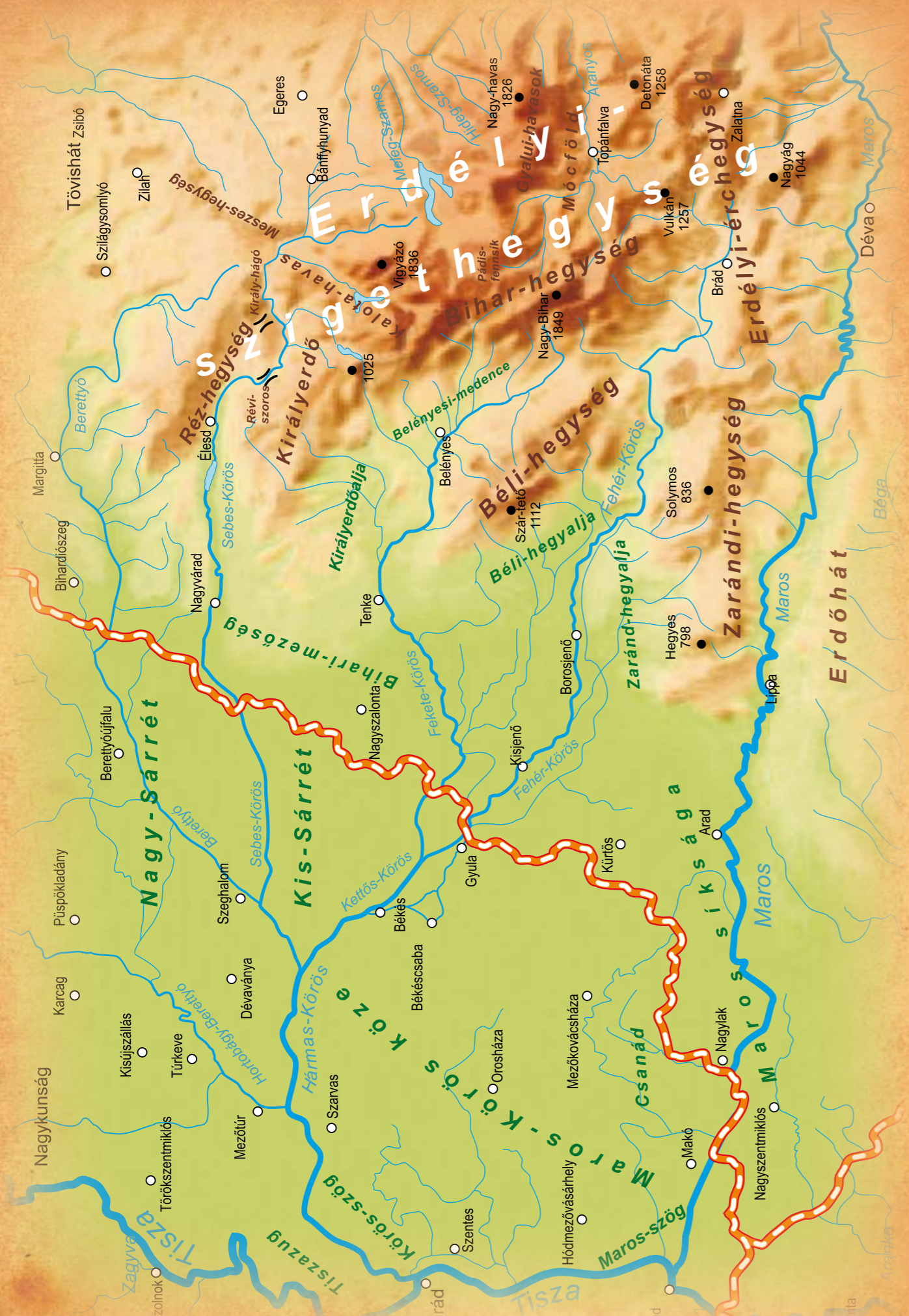

...több mint élménymagazin - II. évfolyam - 2. szám

www.korosokvolgye.com -- www.magazin.korosoknaturpark.hu

- **Természet**
- **Kultúra**
- **Interjú**
- **Településportré**
- **Aktuális témák**
- **Turisztikai fejlesztések**
- **Túraajánló**
- **Turisztikai attrakciók**
- **Egészséges életmód**
- **Tudatos életforma**
- **Rendezvények**
- **Művészet és irodalom**

KÖRÖSÖK VÖLGYE

...több mint élménymagazin

Tartalom:

Köszöntő	4-5	Zöld hálózatok	52-54
A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület	6-7	Szemléletváltás – komposztálással	55-57
Történelmi emlékek: kunhalmok és templomaik	8-9	Bűbos kemence	58-59
Grófok nyomában: A Tiszák Geszten	10-12	Csináld magad! ...a kovászt	60
Természetrzaji kutatások II.	13-14	Süssünk, süssünk kenyeret!	61
Dr. Kovács Gyula (1932-1996)	15	(Majdnem) Elfeledett gabonáink II.	62-63
Famatuzsálemek: Nyárfák – Az emberöltők fái	16-17	Jutka néni konyhája	64
Natura 2000 természetes élőhelyek a Körösök romániai szakaszain	18-19	Tavaszi viráglexikon	65
Mágor-pusztá és a Vészto-Mágori Történelmi Emlék hely	20-22	BÉKÉS – egy békés hely a Körösök völgyében	66-69
A Réheli Látogatóközpont	23	Munkácsy Békéscsában	70-72
A Sárrétek pákásza	24-27	A Ladics-ház	73
A Cséffai halastavak	28-31	Vigalommal indul a tavasz Békésen	74
Ébredő havasok	32-34	Suttog a Fenyves...	75
Czárán Gyula nyomdokain II. – Rézbányai vízijátékok	35-37	Az Erkel Ferenc Emlékház	76-77
Éltre kelt fényképek a Fekete-Körös völgyéből	38-41	Történelmi Íjász Európa Bajnokság	78-79
Belényesújlak – Nem muzsikál az újlaki malom	42	Határtalanul a Körösök völgyében	80-83
Belényes	43-45	Vadvízi evezés tavaszi árhullámokon	84-85
Fotogáléria	46-51	Horgászat a Körösök völgyében	86-87
		Érzékeny érték: a hévízi tündérrózsa	88-89
		Nyereményjáték, rejtvény, fotópályázat	90-91

Közép-Békési Centrum
A sokszínű lehetőség

Körösök Völgye magazin – CrisPer: A Körösök periódikája – Kiadó: Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás (5600 Békéscsaba, Szent István tér 7., Tel.: +36-20/229-5055) elnök Izsó Gábor
Szerkesztőség: Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás (5600 Békéscsaba, Széchenyi liget, Körösök Völgye Látogatóközpont, Tel.: +36-66/445-887, e-mail: magazin@korosokvolgye.com)
Főszerkesztő: Tószögi György – Rovatvezetők: Boldog Gusztáv, Bonyhádiné Pásztor Enikő, Súr Enikő – Tiszteltbeli rovatvezető: Szelekovszky László – Romániai szerkesztő: Cristian Horgos – Fordítás: Aqua Crisius Egyesület
Munkatársak: Ambrus Réka, Fehér Éva, Gulyás Péter, Lengyel Martina – Olvasószerkesztő, korrektor: Prime Concept Kft. – Címlapon a kárpáti sáfrány, foto: Tószögi György – Hátlapfoto: Szuhai Sándor
Grafikai munka: Natural Day Kft. – Nyomdai munka: Dürer Nyomda Kft. (5700 Gyula, Jókai u. 5-7., Tel.: +36-66/466-844) Felelős vezető: Kovács János – ISSN-szám: 2063-7233
Megjelenés: Magyarország és Románia határ menti megyéiben, másfél év alatt 6 alkalommal, ingyenesen – Példányszám: 9200 magyar és 4000 román nyelvű
Terjesztés: Gyulai Hírlap Kiadó és Hírlapterjesztő Nonprofit Kft. (5701 Gyula, Petőfi tér 3., Pf: 23., Tel.: +36-66/562-500) – Információ: magazin@korosokvolgye.com
A magazin teljes tartalma szerzői jogvédelem alá esik. Az ehhez fűződő jogok gyakorlására kizárólag a magazin kiadója jogosult. © 2012. Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás
A projekt hivatalos weboldala: www.magazin.korosoknaturpark.hu

A „Körösök Völgye Periodika – informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről” c. projekt a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretében valósult meg (www.huro-cbc.eu), az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, valamint Magyarország és Románia társfinanszírozásával. A program célja közelebb hozni egymáshoz a határmenti térségben élő embereket, közösségeket és gazdasági szereplőket az együttműködésbe bevont térség közös fejlesztésének elősegítése érdekében, a határmenti térség alapvető erősségeire építve.
E projektben a Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás magyarországi partnere a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület, romániai partnere a nagyváradi Aqua Crisius természet- és környezetvédelmi szervezet.
Projektmenedzser: Soczó Krisztina, Kovács Krisztián, Mihai Togor

Magyarország-Románia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007-2013

www.hungary-romania-cbc.eu www.huro-cbc.eu
Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

Két ország, egy cél, közös siker!

Európai Unió
Európai Regionális Fejlesztési Alap

Tisztelt Olvasó!

Amint az előző lapszámokból már kiderült, a Körösök völgye értékeiben rendkívül sokszínű tájegység, amely a turisztikai adottságokat tekintve páratlan lehetőségeket kínál. Ezen lehetőségek közül is kiemelkedik az aktív turizmus, amelyhez talán a legnagyobb kihasználatlan erőforrásokkal rendelkezik régióink.

A Körösök völgyének vízi-, kerékpáros- és „bakan-csos” túráinak száma az utóbbi években folyamatosan növekszik, az egyes túraeseményeken pedig egyre többen vesznek részt, de a horgászat és az ökotúrák is mind többeket vonzanak a vadregényes folyókhoz és holtágakhoz, valamint az erdők és hegyek változatos vidékeire. Az átalakuló turisztikai igények következtében felértékelődtek a kisebb költséggel járó és rövidebb ideig tartó, de sokkal élménydúsabb, és nem mellékesen egészségesebb kikapcsolódást nyújtó, valamint állandóan új kihívásokkal szembesítő turisztikai lehetőségek.

Kétségtelen, hogy ez a trend nagyban hozzájárult ahhoz, hogy térségünk – különösen az aktív turizmus tekintetében – az elmúlt években a hazai idegenforgalmi helyszínek palettáján egyre népszerűbbé vált. Ezek a folyamatok – egyes vonatkozások tekintetében –, az elkövetkezendő esztendőinkben az érdeklődés akár robbanásszerű megélénkülését is előrevetítik.

Békés városa kétségtelenül már ma is a Körösök vidékére irányuló aktív turizmus egyik legnépszerűbb helyszíne. Nem véletlenül emlegetik a települést a „Körösök fővárosaként”, hiszen a szabályozások előtt itt folyt össze a Fehér- és a Fekete-Körös; az egykoron szerteágazó vízhálózat emlékét őrzi a város területén található 22 híd is. A változatos turisztikai igények kielégítését a kerékpárút-hálózat folyamatos bővítése, a természetes vizekhez köthető infrastruktúrák kialakítása és fejlesztése, a szabadidős turisztikai helyszínek és komplexumok megteremtése segíti, amelyek nem csupán Békés város szá-

mára jelenthetik az idegenforgalomra épülő jövőképek alapjait.

A térségi aktív turisztikai csomópontok – mint a kikötők és vízi bázisok, a természeti környezetbe illeszkedő üdülőfalvak, üdülőkomplexumok, látogatóközpontok, a túrázók számára kialakított indító- és fogadóállomások – nem csupán az adott helyszínek fejlődését támogatják az ott megjelenő idegenforgalommal. Egy nagyobb hálózatba szervesen illeszkedve ezek az elemek az egész tájegység turisztikai vérkeringését biztosíthatják, fokozva annak népszerűségét, hívérejét, amely kedvezően hat a többi fontos – a történelemhez, a hagyományokhoz, a kultúrához és a gasztronómiához kötődő – turisztikai szegmensre is.

Nagy örömmre szolgál, hogy Békés városa az elsők között emelheti magasba ezen igazán emberközelit, egészségre, sportra, a természet megbecsülésére nevelő idegenforgalmi ágazat nagy felelősséggel bíró zászlaját. Hisszük, hogy e lobogó alatt nemcsak azok kovácsolódhatnak szorosabb egységbe, akik egy-egy vízitúrán „egy hajóban ülnek”, hanem a családok, barátok, egymás mellett élő nemzetiségek, testvértelepülések és nemzetek között is szorosabbá válhatnak a kapcsolatok.

Ennek a hitvallásnak a jegyében ajánlom figyelmükbe a Körösök Völgye magazin harmadik lapszámát, remélve, hogy annak szellemisége sokakat buzdít majd aktív turisztikai élmények megélésére térségünkben.

Izsó Gábor
Békés Város polgármestere

Békés látképe – előtérben a Kettős-Körössel és a duzzasztóval
(Fotó: Nemes Attila)

Írta: Tószögi György

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület

Békéscsabán, a Széchenyi ligetben álló Körösök Völgye Látogatóközpont impozáns, 2007-ben felújított műemléki épülete, funkcióját illetően néhány éve a legtöbbeknek még talány volt. Aztán 2010-től egyre mozgalmasabbá vált az élet a liget „háza” táján. Egyre több kiállítás, program invitálta az érdeklődőket az egykori Pavilonba és sok esztendő után ismét megtelt Békéscsaba legnagyobb zöldövezeti parkja vidám majálisozókkal. Közben a látogatóközpontban működő egyesület neve mind szorosabban összeforrt a turisztikai fejlesztésekkel, a népszerűsítő és szemléletformáló tevékenységekkel. Kétségtelen, hogy napjainkra a szervezet – tevékenységein túl és azzal együtt – a Körösök völgye turisztikai márkanév megteremtésében a fő koordinátori szerepet látja el. Az egyesület munkaszervezet vezetőjét, Kovács Krisztiánt kérdeztük az idáig vezető útról és a további tervekről.

– Az egyesület alig több mint 10 éve még nem létezett, ma pedig térségi turizmust épít, miközben maga is szolgáltató, tervező, megvalósító, formáló. Nagyon kevesen gondolnák, hogy milyen összetett munka eredménye ez.

– Valóban így van. Elődeink ugyan kiforrott koncepciók nélkül, de remek jövőbelátással és névadással alapították az egyesületet 2002-ben tizenegy települési önkormányzattal és 12 egyéb szervezettel, illetve magánszeméllyel karöltve. Célként a Körösök völgye földrajzi régió ökológiai stabilitásának megőrzését, a lakosság, a környezet, a gazdaság egészséges rendszerbe foglalását, ezáltal a társadalmi jólét növelését fogalmazták meg. A célok érdekében azonban az elmúlt időszakban tevékenységeink köre letisztult és az alábbi területekre koncentráldott: aktív- és ökoturisztikai fejlesztések, illetve környezeti nevelési programok. Ma már nem kívánunk univerzál-

A megfelelő szakmai kapcsolatok nélkülözhetetlenek

lisak lenni, próbálunk a számos pályázati lehetőség közül olyan fejlesztéseket választani, hogy céljainkhoz hűek maradjunk.

– Hogyan indult el az érdemi munka?

– Az első lendületet egy 2004-es pályázat adta, amely keretein belül, a békéscsabai Körösök Völgye Látogatóközpont mellett a mezőberényi Madarak Háza Látogatóközpont, a gyulai Kisököjárás Fogadóközpont, a békési kishajó kikötő, a köröstarcsai Népi Kulturális Ökocentrum, és a dobozi Sámson vára is felépülhetett. A békéscsabai Körösök Völgye Látogatóközpontban indult meg az a munkaszervezés, amely előkészítette a későbbi eredményeket megteremtő folyamatokat. Itt azonban szeretnék két nagyon fontos dolgot megemlíteni: az egyik, hogy az intézményt fenntartó békéscsabai önkormányzattól – az erőforrások mértékétől függően – minden támogatást megkapunk működésünkhöz, és azt a bizalmat élvezhetjük, hogy ötleteink egy alulról szerveződő szakmai kapcsolatrendszerben születhetnek meg, kerülhetnek kidolgozásra. Ez a szakmai kapocs a másik kiemelendő tartópillére munkánkban: számtalan olyan nagy gyakorlati tapasztalattal és elmélyült szakmai tudással bíró szereplő segíti tevékenységünket, akik szemléletükkel bennünket is formálnak. Elmondhatjuk tehát, hogy a munka nem csupán a látogatóközpont falain belül zajlik, hanem azon túl is, egy nagy csapat nélkülözhetetlen összefogásában, ahol minden aktív résztvevőnek ezúton is köszönet jár.

– Ha már az aktivitásnál tartunk: túrázás-, környezeti nevelés, térségi fejlesztés, tájékoztatás, mindezt aktívan és interaktívan. Jelenleg ezek a fő tevékenységek zajlanak. Milyen jelennek meg ezek a Körösök völgye életében?

Minél több fiatalt próbálunk bevonni programjainkba, igyekezve a szemléletformálást már náluk elkezdni

Egyesületünket és a Körösök völgyét számos kiállításon, rendezvényen képviseljük, illetve népszerűsítjük

ma a Körösök völgye a Kárpát-medence önálló, különösen aktív turisztikailag az egyik legintenzívebben fejlődő, határon átnyúló térsége. Ezek a vélemények nem statisztikából igazolódnak, hanem sokkal biztosabb módon: a túrákon, programokon részt vevők számából, az online közösségek visszajelzéseiből, a Körösök Völgye márkanév határon innen és túl is hallható visszacsengéseiből.

– Az egyesület nevében ott van a Natúrpark szó. Mire enged ez a jövőben következtetni?

– Arra mindenképpen, hogy ennek a tájnak a turisztikailag alig érintett természetességében van a fő vonzereje. Talán a legnagyobb kihívás, hogy a turizmus generálása mellett ezt meg tudjuk őrizni, sőt, akár fejleszteni is. Ehhez megfelelő elvekre, korszerű, de hagyomány- és természetisztelő látásmódra, tudatos stratégiákra van szükség. És persze folyamatos tanulásra, tapasztalatcserére másokkal. Ennek tudható be, hogy az egyesület tavaly kezdeményezte az Magyar Natúrpark Szövetség munkájának felélénkítését. Bár a Körösök völgye nem rendelkezik hivatalos natúrpark minősítéssel, de szándékunk, hogy a térség megszerezze ezt, hiszen nem véletlenül fémjelzi mintegy tíz éve ez a sokatmondóvá igazán mára való név az egyesületet: Körösök Völgye Natúrpark.

Fotó: Tószögi György

Az infrastruktúra megteremtése, túracsomagok kialakítása, szükséges feltételei az aktív turizmus megteremtésének

– A turizmust illetően mindig is a szelídebb, aktívabb formát támogattuk. Elsősorban a vízi-, kerékpáros-, gyalogos-, lovas-, és ökotúrákat, de szeretnénk ápolni a kultúra, a történelem, a néphagyományok, a rendezvények, a gasztronómia aktívabb módon való térségi megismertetését is. Ez így első hallásra igen széles turisztikai spektrumnak tűnik, de ha jobban belegondolunk, e táj adottságaihoz tartozik, hogy mindezt az élményt akár egyetlen hétfégi aktív túra-csomag is tartalmazhatja. Tíz év után most érkeztek el ahhoz a ponthoz, hogy a turisztikai útvonal-fejlesztéseknek, a túrázást segítő eszközök beszerzéseknél, illetve a kiterjedt promóciós és marketingmunkának köszönhetően hozzákezdhetünk ilyen tartalmú túracsomagok kidolgozásához. Sok a teendő még e területen, talán felsorolni sem lehet: a további infrastruktúrák megteremtésétől kezdve a telefonokra telepíthető információs applikációkon át, a környezeti problémákra való megoldáskeresésig. A másik fő tevékenységi irányunk a környezeti nevelés és a szemléletformálás, aminek fő koordinációs és megvalósító központja szintén a látogatóközpont és maga a Széchenyi liget. Az immár hagyományosnak számító rendezvényeink mellett igyekszünk mind több színt vinni a hétköznapi életbe is. A tudatos életvitelre, ezen belül az egészséges táplálkozásra, a hulladékcsökkentésre, az energiatakarékosságra számos programunk, táborunk hívja fel a figyelmet, amelyeken a gyermekeknek, a felnőtteknek, a pedagógusoknak akár gyakorlati ismereteket is el lehet sajátítani. Mindezen kívül pedig olyan rendezvények megvalósításában vállalunk partnerséget, mint az egyre népszerűbb Határtalan Vándortúra, a Bioritmus Fesztivál vagy más szervezetek kiemelt projektjeit segítve például a Körösök Völgye élménymagazin is.

– A térségi turizmus fejlődését nem könnyű lemérni és főként nem rövidtávon. A fesztett érdemi munka alig néhány esztendeje tart, lehet-e ennyiből következtetéseket levonni?

– Lehet és érdemes is. Akik hasonló területen tevékenykednek az országban, azok tudják, hogy a térségi turizmus fejlesztésénél eleinte óriási energiákat kell megmozgatni a legapróbb eredményekért. Aztán részben önműködővé válhat a folyamat a turisztikai szereplők független tevékenységeinek következtében. Annyi már kétségtelenül látható, hogy azt a bizonyos nagy, sokáig mozdulatlan követ sikerült meglőni. Egyértelmű, hogy

Fontos a személyes élmény, a gyakorlati tapasztalatszerzés, amelyen keresztül saját szemléletünk is formálódik

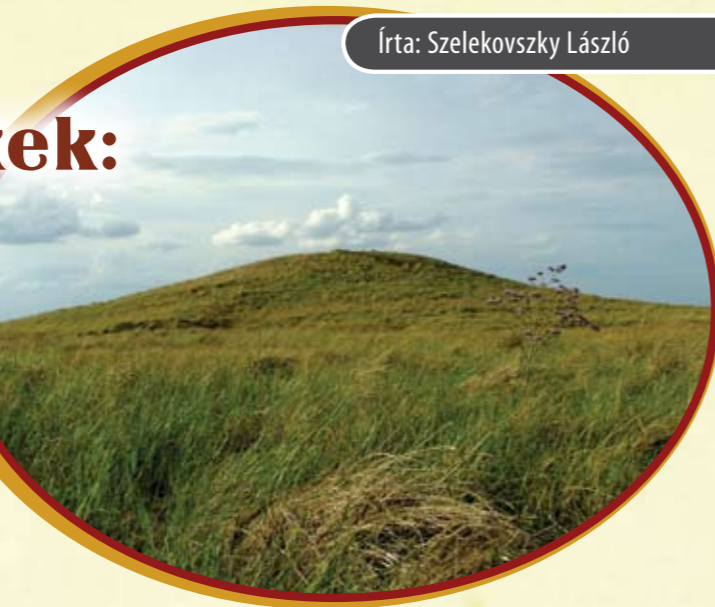
Történelmi emlékek: kunhalmok és templomaik

„És álljon a domb a múltnak jele
Kímélve bánjon a vész is vele.”
(Arany János: *A tetétleni halom*)

A régészeti terminológiában kurgánoknak nevezett, a síkvidékből dombszerűen kiemelkedő kunhalmok – avagy amint gyakran alakjuk és koruk miatt emlegetik őket, az Alföld piramisai – a kelet-európai és ázsiai sztyeppregió jellegzetes temetkezési építményei. Egykori számukat az Alföldön 40.000-re becsülik. Csak Békés megyében egykoron legalább 1500 állhatott belőlük, jelenleg azonban már csak mintegy 580 látható.

Sírok fölé emelt, gyakran tekintélyes méretű temetkezési halmokat – a békésszentandrás Gödény-halom magassága meghaladja a 13 métert is – az Alföld történetében első alkalommal mintegy 5000 éve, a késő rézkor és a kora bronzkor határán emeltek, majd feltehetően a Kr.e. 6-5. században, az ún. szkíta korban bukkant fel újra a szokás. Újabb mintegy 6-700 év elteltével a sztyeppe felől érkező szarmaták emeltek utolsó alkalommal nagy számban kurgánokat az Alföldön.

A közhiedelemmel ellentétben sem a

Írta: Szelekovszky László

hunok, sem a honfoglaló magyarok nem temetkeztek halmok alá régióinkban, de vezéreik nevét a nép egy-egy kunhalom elnevezésével megörökítette (például Árpád-halom, Attila-halom).

A kunhalom elnevezéshez a kunoknak sincs köze. Dr. Tóth Albert írja a „Kunhalmokról más szemmel” című könyvében, hogy a kunhalom szavunk Horváth István (1784-1846) nyelvész-történész-től származik. Már Jerney János (1800-1855) is kétségbe vonta e szó hitelességét, és így ír arról: „*halmaink kunhalom nevezete a magyar nép ajkán nem él, néhány évtizede írói nyelv kezdé divatba hozni*”. Bár a kunhalom név szakmailag helytelen, ennek ellenére, mint gyűjtőfogalom meghonosodott a magyar nyelvben. Nem szükséges tehát megváltoztatni, elfogadtuk, szépnek tartjuk e kifejezést.

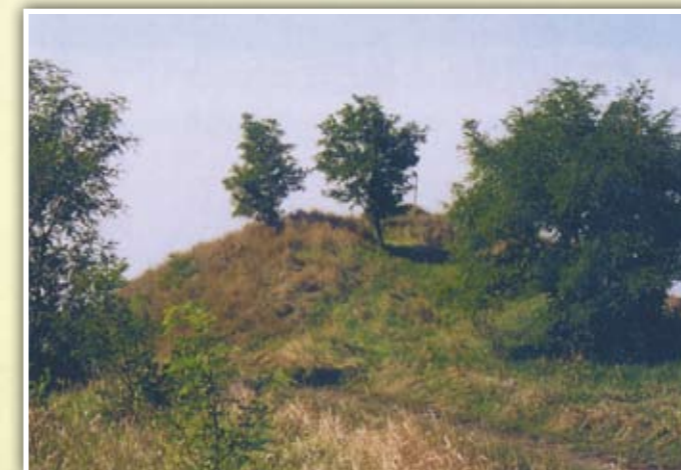
A kunhalmok hasonlítanak a telkekhez, amelyek azonban nem temetkezési céllal, és nem egy viszonylag rövid ideig tartó tevékenység során jöttek létre, hanem az évszázadok, sőt az évezredek során felépülő, majd elpusztuló települések maradványinak egymásra rakódásával emelkedtek ki a tájból.

A kunhalmokat az építésüket követő századok során gyakran használták megtelepedésre és temetkezési helyszíneként is, avagy kaptak a középkor folyamán határjelző szerepet. Az alföldi, sík tájból kiemelkedő halmokat a népryelv – tájékozódási pontokként betöltött szerepük vagy hozzájuk kapcsolódó népmélekek miatt – legtöbbször elnevezte. Erre utal például a *Török-halom*, vagy az Arad közelében Vladimirescu határában lévő *Öthalom*, mely utóbbi

közvetlenül egymás mellett, egyvonalban elhelyezkedő öt kunhalmot jelöl.

Említést érdemelnek a Dél-Békésben és Arad megyében a határ mentén mindkét országot érintő pávaszemes kunhalom csoportnak nevezett kurgánok, melyek Dombegyháza központúsággal több környező település határában fellelhetők, úgymint Kevermes, Dombiratos, Magyardombegyház, Battonya, illetve román részről Nagyiratos, Kisiratos, Mácsa, Tornya, Nagyvarjas, Kürtös. Ezeknek a halmoknak az elhelyezkedésében szabálytalan elipszis alakzatok fedezhetők fel, melyek talán az egykor erre kanyargó folyók által kialakított hordalékhátakat követik.

Időnként templomokat is építettek kunhalmokra. A különböző források arra utalnak, hogy a mai Békés megye területén az Árpád-korban, majd az azt követő századokban 200-nál is több egyházi épület állhatott, melyeknek mintegy

Szarvas, Vas-halom

90 százaléka falusi plébániatemplom lehetett. Az Árpád-kori falusi templomok egyhajós, torony nélküli épületek voltak, keleti oldalukon félköríves szentéllyel. Hosszuk 10-15 méter, szélességük 6-8 méter körüli volt. Néhányuk alaprajza – mint például a főenyési épülete – kör alakot formázott.

Az Árpád-korban emelt épületek legtöbbször – így a kunhalmokon állók is – a tatárjáráskor megsemmisült, így például a Gádoros határában lévő Gádor-halmon nemrégiben feltárt templom is. A Szeghalom határában, a Sebes-Köröstől északra álló Tordai-halmon állhatott egykor a tordai templom, amelyen ma a szeghalmi gimnázium egykori alapítója, Péter András kriptája látható.

Békés megye legfontosabb kunhalomátásaira Szabadkígyós és Kétegyháza határában került sor. A mintegy 30 halmot számláló csoportból Gazdapusztai Gyula többet is feltárt

Kunhalomra épített Wenckheim kápolna és krypta Szabadkígyós

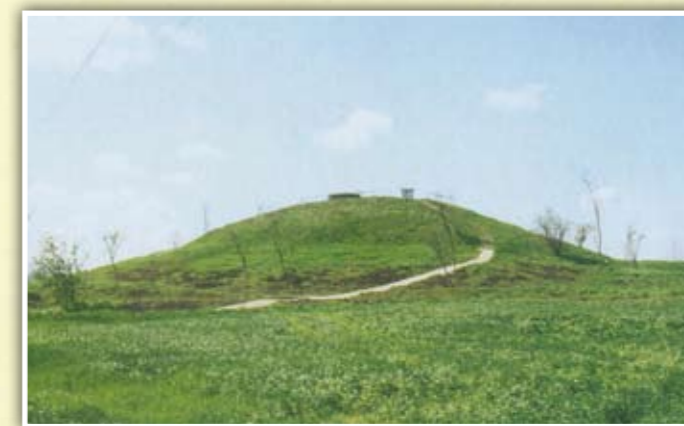
az 1960-as években, amelyek mindegyike a késő rézkor és kora bronzkor határára keltezhető – és jellemzően az alföldi kunhalmokra – igen szegényes mellékletezésű temetkezéseket rejtettek.

Bárki, bármikor építette is e dombokat, immáron a mi örökségünk, csendes szemlélői történelmünknek. Keressük fel azokat, vigyázzunk rájuk, hiszen sok titkot őriznek.

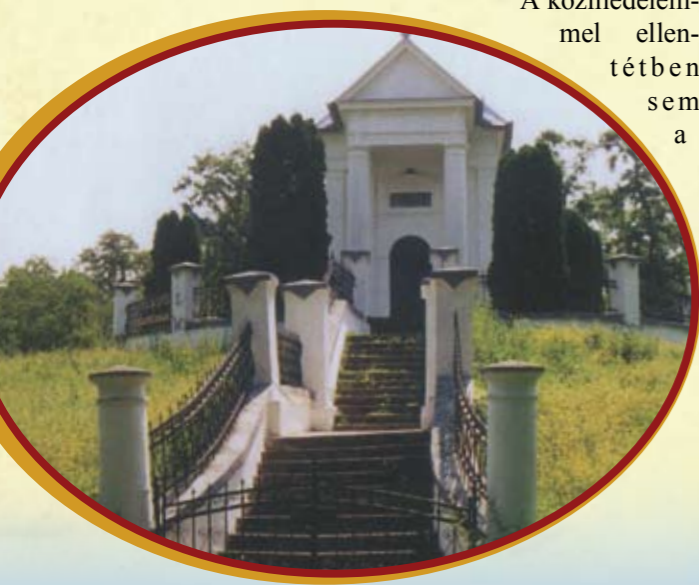
Fotó: Szelekovszky László, Tószögi György

„Pedig szép az Alföld is: csakhogy bájait nem igen árulja el az idegen előtt: előbb ismerni és szeretni kell, hogy szépségeiben gyönyörködni engedjen.”

(Veres József)

Az ország legmagasabb kunhalma, a 13,5 méter magas Gödény-halom

Péter András kriptája a Tordai-halmon

Az Arad melletti Öthalom kunhalomcsoport

Grófok nyomában: A TISZÁK GESZTEN

Írta: Szelekovszky László

A Tisza család címere

A Tisza család ősi birtokai javarészt Erdélyben voltak, az egykori Bihar vármegyében elsősorban Csegöd, Csonkapapi, Almás, Bályok, Csehtelek, Borosjenő és Kisjenő határaitban húzódtak földterületeik. A csegödi birtokon folytatott gazdálkodásáról a család ma is élő leszármazottja, a marosvásárhelyi Tisza Kálmán – gróf Tisza Kálmán egykori miniszterelnök dédunokája – így írt: „A csegödi uradalom öntözéses gazdálkodást folytatott, területén a megtermelt javak szállítását mezzei vasutakkal oldotta meg. Románia első mintagazdaságaihoz tartozott 1920-21 körül.

Jellemző volt a gazdaságra, hogy az ott dolgozó állandó alkalmazottak, idénymunkások, napszamosok bérüket mindig hiánytalanul megkapták. Szociális igényeiket az adott körülményeiknek megfelelően kielégítették, szolgálati lakások álltak rendelkezésre, a központi majorban általános iskola volt.”

Geszt és környéke a török dúlások idején

Gróf Tisza Kálmán

elvesztett Borosjenő és Kisjenő birtokok helyett, több évi pereskedés után, királyi kárpótlásként, 1760-ban került a család birtokába. Ezt követően három fázisban épült meg a község belterületén ma is álló kastély. Az első ütemben a park felé eső, földszintes, alapincézett rész készült el, majd 1772-ben következett a szalon, a könyvtár és az ebédlő megépítése. Az emeletet – alatta a ma már befalazott kocsibejáróval – 1790-ben fejezték be. A barokk, copf és klasszicista stílusú kastélyt Czigler Antal és Mayerhoffer János tervezte, de a kivitelezésben olasz mesterek is részt vettek. Az épület jelentős átalakítására 1860-ban került sor, amikor függőtetővel ellátott, áttört kőkorlátos, bécsi mozaiklapokkal borított teraszt toldottak hozzá.

A geszti mellett a Tiszáknak további kastélyaik is voltak főleg Békés, Bihar és Arad vármegyékben, így Debrecenben, Erdőgyarakon, Kocsordon, Nagygyantén, Nagykovácsiban, Nagyváradon, Tordán és Urán, valamint Budapesten is (Róheim-villa). Ezek közül érdemes kiemelni a kocsordi kastélyt, amely eredetileg a Dégenfeld családé volt, majd Tisza Kálmán benősülését követően az a Tiszák birtokába került. A Szabolcs-Szatmár-Bereg

A geszti Tisza-kastély 1900 körül

megyei épületegyüttest később Tisza Lajos örökölte meg.

A geszti birtok – beleértve Nagygyantét, Cséffát és Vátyont is – jól kiépített, több lábón álló gazdaság volt. A mezőgazdasági területek megfelelő megközelítése és a termények elszállítása érdekében iparvágányokat építettek ki Hollód, Kötegyán, Vésztő, Nagygyanté csatlakozással, 60 centiméter széles vágánnyal, amelyen lóvontatású kocsik közlekedtek. A család lótenyésztése messze földön híres volt, ménestállók működtek Csegődön, Geszten, Kocsordon, Mezőgyánban, Radványban és Vadászon is.

Gróf Tisza Lajos

Gróf Tisza István 1917-ben

A Tiszák gazdálkodását az ésszerűség, a praktikum, valamint a természet szerete és tisztelete jellemezte. Jól illusztrálja ezt, hogy míg más földtulajdonosok a szántók növelésének érdekében még a nádasokat is kiszántották, addig Tisza István – rávezetve a belvizet – öntözte ezeket a területeket. Az így termesztett, jóminőségű nádat aztán belföldön és külföldön egyaránt értékesítették. A nagyarányú erdőtelepítés szintén jellemző volt gazdálkodásukra. Geszt körül a vátyoni kivételével minden erdőt – illetve azok elődeit – a Tiszák telepítették, nem beszélve a kastélyparkokról. Békés megyében

egyedül itt volt megtalálható úgynevezett vassás erdő, amely még az 1980-as években is látható volt.

A Tiszák nemcsak laktak a faluban, de együtt is éltek azzal. Szerették és becsülték az egyszerű embereket, egy templomba jártak a parasztcsaládokkal. Geszt utolsó földesura, Tisza Kálmán így vélekedett: „A Falu a családhoz tartozik s a népről úgy kell gondoskodnunk, mint ahogy az idősebb testvér gondoskodik a fiatalabbról. Ezért gondol a geszti ember még ma is szeretettel a Tiszákra és ezért él bennük még ma is valami szép emberi emlék, amelyeket az elmúlt évtizedek ferdén diktált történelme sem tudott elhomályosítani.”

Gróf Tisza István fiával és vendégeivel a geszti kastély teraszán

A csegödi birtok lóvasútja

A geszti birtok jól kiépített több lábón álló gazdaság volt

A Tiszákat legtöbbször politikusként ismerik az országban, hiszen a család Magyarországnak két miniszterelnököt – gróf Tisza Kálmánt és fiát, gróf Tisza Istvánt – valamint egy kormánybiztost is – gróf Tisza Lajost – adott. A familia kalandos élete megihlette Jókai Mórt is, aki „A kőszívű ember fiai” című regényének hőseit Tisza Kálmán családjáról mintázta meg.

Néhány tény Gesztről

Geszt neve a fa legbelső évvűrűjének körét jelenti. A település határa már az újkőkorból, mintegy 8000 éve is lakott volt, de fontos lelőhelyek ismertek a réz-

Vívólecke a kastélyban

kor különféle fázisaiból is. A falu első írásos említése 1213-ból származik.

A hagyomány szerint Szent István rendeletére Geszten nádfedeles templom épült, amelynek helyén a mai református templom áll. A szomszédos kolostorból a tatárdúlás idején, 1241-ben a papnövények – mintegy 40-en – a templomba menekültek, azonban a tatárok rájuk gyújtották a nádfedelet, és valamennyien bennégtek. A hagyomány

Az egykori dolgozószoba és annak eredeti berendezése

A Tiszák nem csak laktak a faluban, de együtt is éltek azzal

A kastély 1901-ben, az 1980-as években és 2008-ban. Egyelőre csak remélni lehet, hogy e páratlan örökség megmenekül az enyészettől.

innen eredeztetni a Fekete Geszt elnevezést. A település mai határában az Árpád-korban és az azt követő évszázadokban további templomok is létesültek, így például a középkori Mezőgyarak falu. Geszt történetéről többek között Szász Andrásné, Gonda Jánosné, Erdős Pál és Kosztin Klára írt.

Fotó: Szelekovszky László gyűjteményéből

A természetrajzi kutatások Békés megyei bástyája:

a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának természettudományi szakága II.

A múzeum és a nagyközönség

Egy természettudománnyal foglalkozó muzeológus legfontosabb feladatai között a kutatások és az eredmények közzététele, a gyűjteményi munka (gyűjtés, nyilvántartásba vétel, raktározás) és a kiállítások szervezése mellett fontos szerepet kap a különféle intézményekkel, egyesületekkel és oktatási egységekkel történő aktív kapcsolatépítés, kapcsolattartás is. Ennek szellemében Békés megye iskoláiban, természetvédelmi egyesületeinél tartunk előadásokat, avagy például erdei iskola keretében vezetünk terepgyakorlatokat. Rendszeresen vállalunk szerepet iskolai versenyekre való felkészítésben, valamint segítséget nyújtunk diplomamunkák kutatásaihoz.

Az oktatói és előadói tevékenységen kívül a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának természettudományi szakága szerkeszti a tudományos-ismeretterjesztő cikkekkel, színes fotókkal megjelenő Natura Bekesiensis sorozatot, amelynek 12. számát tavaly vehette kezébe az olvasó.

A 20. század második felében a természeti értékek védelme, a modern természetvédelmi szemlélet megjelent a múzeumok életében is. Ugyan korábban is voltak védett területek a térségben, de ekkor ezek még a Kiskunsági Nemzeti Park részét képezték. Az önálló Nemzeti Park gondolata részben a Munkácsy Mihály Múzeumból indult el, és elsősorban Réthy Zsigmond úttörő munkásságához kötődött. Ekkor született meg az első modern, összefoglaló igényű természetrajzi értékeivel foglalkozott. Az ismeretek összegzését követően indult el a Nemzeti Park jogi engedélyeztetésének folyamata, amelynek eredményeképpen – a részben Békés megyében, részben pedig a vele azonos földrajzi tájegységhez tartozó kelet-csongrádi tájban fellelhető természetrajzi értékek védelme érdekében – 1996-ban létrejött a Körös-Maros Nemzeti Park. A két intézmény, a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatósága számára a legfőbb célok ugyanazok: a természeti értékek megismerése és megismertetése

az érdeklődő közönséggel, illetve azok hatékony megóvása. Az intézmények közötti kapcsolat a Nemzeti Park megalakulásától kezdve példaértékűen működik.

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága természettudományi szakága a Munkácsy Mihály Múzeumban két kiállítási helyszínen a múzeum legnagyobb kiállítási terét tölti be.

Pro Natura kiállítás

Az 1998-ban megépült Pro Natura kiállítás Békés megye élővilágát mutatja be, elsősorban mocsári, pusztai és vízi diorámák segítségével. Olyan ritkaságok is láthatók az üvegfalak mögött, mint az 1934-ben Medgyesbodzásán el-

Írta: Boldog Gusztáv

ejtett fakó keselyű vagy egy igazi hungaricum, a magyar földikutyá.

Földtörténeti múltunk emlékeit, az őslények csontváza- it két vitrinben is tanulmányozhatjuk. Különösen értékes a jégkorszakban itt élt gyapjas orrszarvú koponyája és egy mamut szinte hibátlanul megmaradt állkapcsa. A természet és az ember harmonikus kapcsolatát mutatja be az alföldi tájra oly jellemző gólyafészkek dioráma, illetve egy pákásztanya rekonstrukciója. A diorámák tudományos ér-

dősök országos jelentőségű madárpreparátum- és madártojás-, csiga- és kagyló-, valamint növénytan gyűjteményt, azaz herbáriumot hoztak létre az elmúlt évtizedek alatt. A természettudományos muzeológia, kutatómunka azonban nemcsak az élőlények gyűjtésében merül ki, hanem a terepre való kiszállások során végzett megfigyelések adatainak rögzítését és azok utólagos feldolgozását is magában foglalja. Részben ezek eredményeként tudunk a kiállítás keretében megjeleníteni egy gazdagon illusztrált, rövid áttekintést arról, hogy megyénkben milyen élőhelyeken, milyen jellegzetes állatokkal és növényekkel találkozhat az ide látogató érdeklődő vagy egy szakavatott természetbúvár. Új kiállításunkban a látogató maga is kipróbálhatja a csigagyűjtés egyik legfontosabb mozzanatát, a csigahéjak kiválogatását egy talajmintából, majd a megtalált mészvázak beazonosítását.

Mint minden természetvédelmi és helytörténeti oktatást, nevelést célzó kiállítás, ez is „korhatár nélkül” megtekinthető és ajánlható 1-99 éves korig.

Fotó: CrisPer szerk.

tékét fokozza, hogy a bennük bemutatott preparátumok a múzeum saját, nagyrértékű, 20. század eleji anyagából származnak.

A kiállítás tablói sok érdekes információt kaphatunk és gazdag képanyagot tekinthetünk meg a térség élőlényeiről, földtani, geológiai viszonyairól és a régió több jelentős kutatójáról. A kiállítás közepén található közösségi terem berendezésével egy természetbúvár „szentélyének” hangulatát idézi meg fényképek, preparátumok, trófeák és egyéb tárgyak segítségével. A közönségkapcsolati munkát audiovizuális eszközök teszik még hatékonyabbá, melyek segítségével hallhatóakká válnak például hazánk madarainak énekei.

Bíbic kuckó: az új természettudományos kiállítás

A legújabb kiállításunkon a múzeumban folyó természettudományos munkák műhelytitkaiba pillanthat be a látogató, megismerkedhet ezen munkák legfontosabb eredményeivel, valamint magukkal a gyűjteményekkel is. Az itt dolgozó vagy korábban itt munkálkodó természettu-

DR. KOVÁCS GYULA (1932–1996)

Az Erdélyi-szigethegység puhatestűinek (molluskáinak) első jelentősebb kutatója, aki az 1970-es és 1980-as években a Sebes-Körös, Fekete-Körös és a Fehér-Körös völgyeinek felső, romániai szakaszát is tanulmányozta. Célja a Körös-völgy alföldi és hegyvidéki szakaszán, a bihari kerületben előforduló fajok összehasonlító vizsgálata volt. A Körösök vízgyűjtőjének területéről gyűjtőhelyei között szerepelt Nagyvárad (Püspökfürdő), Rézbánya, Körösbánlaka, Brád, Bucsa, Csucs, Biharkristyór, Dézna, Mézged, Menyháza, Körösfeketető, Királyhágó, Vasaskőfalva, Robogány, Rév és Valisora.

le többek között amerikai, francia, japán, lengyel, német, osztrák és román gyűjtőkkel. A román malakológusok közül Alexandru V. Grossuval folytatott cseréjét és levelezését ismerjük. Japánból származó anyaga az ország legjelentősebbje volt.

A Dr. Kovács Gyula által a Gerla-Marói-erdőben, 1963-ban megtalált, mintegy 5 mm-es nagyságú csigáról Varga András és Pintér László 1972-ben megállapította, hogy az a tudomány számára korábban ismeretlen volt. Az új faj a Hygromia kovacsi nevet kapta, míg a mai nevezéktan szerinti tudományos neve Kovacsia kovacsi, köznyelvi elnevezése pedig dobozi pikkelyescsiga. A fajt 1990-ben vették fel a Vörös Könyvbe, majd 1993-ban védetté, 2001-ben pedig fokozottan védetté nyilvánították. 2004-ben felkerült a Natura 2000 területeket jelölő fajok listájára.

Az elmúlt évek kutatásai bebizonyították, hogy a Körösök völgyének nemcsak az alföldi részén, hanem az Erdélyi-szigethegység nyugati régiójában (Királyerdő, Béli-hegység, Hegyes-Drócsa/Zaránd-hegység) is előfordul a dobozi pikkelyescsiga. Feltételezhető, hogy a faj síkvidéki állománya a Béli-hegységben élt őskőtől származik, alföldi megjelenése megközelítően 10 000 évvel ezelőtre tehető.

Dr. Kovács Gyula 20 éves délkelet-alföldi kutatómunkájának eredményeit „Békés megye Mollusca-faunájának alapvetése” címmel publikálta a Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek 6., 1980-ban megjelent kötetében. Sajnálatos, hogy a tudós úgy ítélte meg, Körös-völgyi gyűjtéseinek száma nem elégséges azok tudományos kiértékeléséhez és publikálásához. Ezzel a ténnyel magyarázható, hogy a Körösök völgye felső szakaszáról csupán egy, Dr. Bába Károllyal közösen készített tanulmánya jelent meg 1975-ben.

Gyűjtési naplója, amelyben a Körös-vidéken végzett megfigyeléseinek kívül további romániai megfigyelési adatait (összesen 802 tételt) is felsorolja, Budapesten, a Természettudományi Múzeum Puhatestű-adattárában lelhető fel.

Fotó: Deli Tamás

Gyűjtőúton a Révi-szurdokban, 1982-ben (Fotó: Domokos Tamás)

Dr. Kovács Gyula a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karán végzett 1955-ben, biológia-kémia szakos tanárként. A puhatestűek kutatásával egyetemi évei alatt, Dr. Horváth Andor egyetemi docens, a tudományterület jeles kutatója hatására kezdett el foglalkozni. Tanított gimnáziumban és technikumban Csurgón – itt írta meg 1960-ban megvédett doktori disszertációját –, Békéscsabán és Nagykanizsán. Békéscsabai születésűként véglegesen itt telepedett le, és a Szlovák Tanítási Nyelvű Gimnáziumban, majd a Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskolában dolgozott 1992-ben történt nyugdíjba vonulásáig.

A tanítással és a szakfelügyelettel párhuzamosan végezte a Körös-vidék addig elhanyagolt malakológiai kutatását, és megközelítően 17 000 tételtől álló gyűjteményének gyarapítását. 200-250 cserét bonyolított

Dobozipikkelyescsiga

FAMATUZSÁLEMEINK: NYÁRFÁK – AZ EMBERÖLTŐK FÁI

Írta: Szelekovszky László

A nyárfákat joggal nevezik az emberöltők fáinak, hiszen egy generáció alatt nőnek meg és válnak vágásérettekké. Egyes őshonos fajai – mint például a fehér és a fekete nyár – hosszú kort is megérhetnek. A nyár a nyírfélék családjába tartozik, a puhafák értékesebb fajai közé sorolják. Az úgynevezett keményfákhoz – tölgy, kőris, szil, akác stb. – hasonlóan egykoron fontos szerepet töltött be az emberek mindennapijában. Mivel a könnyen megmunkálható fafajok közé tartozik,

számos használati tárgyat készítettek belőle, így teknőket, kanalakat, tálcákat, és disznótoros asztalokat, de melléképületek tetőszerkezeteiként és kerítéslecek alapanyagaiként is szolgáltak. A magyar nép hitvilágában, mondáiban és népköltészetében is megjelenik a nyárfa, többek között a gyász és a halál jelképeként:

*„Jegenyefa tetejében / Két holló ül feketében.
Gyászruhájuk engem illet, / Mert engem már nem szeret
Az én kedves rózsabimbóm, galambom.”*

Az általam tisztelt és nagyra becsült nyárfák jelentőségét nem csupán a fentiek igazolják. Minden országban, ahol felelősséget éreznek a következő generációk iránt, alapvető feladat és kötelesség az erdők fakészletének beérlelése a vágásérett korig. Alapvető probléma azonban, hogy a hosszú termelési ciklusú erdőgazdálkodás nem képes maradéktalanul kielégíteni az egyre növekvő fanyersanyag-igényt. Mint a természeti szempontból értékesebb erdők tehermentesítője, a nyárfa komoly segítséget nyújthat, hiszen sűrűbb vágási fordulója védi és segíti a keménylombos fák beérését, jelenléte kedvezően befolyásolja azok fiziológiai fejlődését. Ez az egyik oka annak, hogy az alföldi területek egyik leggyakrabban telepített fája a nyár. A Nemzetközi Nyárfabizottság kimutatása szerint Franciaország után hazánk rendelkezik a legkiterjedtebb nyárfás területekkel Európában.

Az Alföld fásításának a kocsányos tölgy és az akácfa utáni leggyakoribb fafaja is a nyár. A Kárpát-medencében és Európa legtöbb részén elterjedt, őshonos fehér és a fekete nyár mellett a Körösök vidékén előfordul még a szürke nyár, a jegenyenyár, a rezgő nyár és a kanadai nyár, melyek közül egyesek akár a 30 méteres magasságot is elérik. Hazánkban a nyárfafajok első monográfiáját Gombocz Endre állította össze 1908-ban.

A nyár ősidők óta a folyók puhafás fűz-nyár ligeterdő társulásainak uralkodó fája. Az egyik ilyen impozáns élőhely az Arad alatti Maros szakasz természetvédelmi oltalom alatt álló hullámterében húzódik.

Mérete, kora miatt, avagy egyes események színhelyeként számos nyárfa kapott nevet az elmúlt évszázadokban. Pósfai György „Magyarország legnagyobb fái” című könyve szerint hazánk leghatalmasabb nyárfája a Maros menti vetyeháti óriás volt, amely 2002 tavaszán dőlt ki.

A nyár legsudarabb faja, a jegenyenyár gyakran útbaigazító jelölőfaként is szolgált az alföldi tanyavilágban. Erre utal a közismert, szállóigévé vált dalsor: „ki tanyája

az a nyárfás...”. Tudvalévő, hogy az egymással szomszédos portákon sohasem ültettek azonos számú jegenyenyárt, így messziről is megkülönböztethetőek voltak az egyes épületcsoportok. Ilyen nyárfás tanyák Békés megyében, Tótkomlós határában ma is szép számmal találhatóak.

Az emlékfák közül népszerű a békéscsabai Élővíz-csatorna partján található Bandikafa, illetve a tőle 300 méterre álló Cimborafa. Az előbbi egy kisfiúról, Wenckheim Bandikáról kapta nevét, aki sok-sok esztendővel ezelőtt leesett a fáról és a szerencsétlen baleset következtében nyomorék lett. Utóbbi hatalmas természetével egykor a Nagyrét tanyavilágának fontos tájékozódási pontja volt. Sokszor megpihentek alatta a környék aratói és kapásai, de még a tanyavilágot járó betlehemesek is. Ezek a fák szerencsére még ma is állnak, a hozzájuk kötődő történetekkel őrizve e népméleket.

Sok ilyen hasonló emléknnyárfát találunk Békés megyében. A Kettős-Körös Békés alatti szakaszának jobb parti hullámterében található fehér nyarat, az úgynevezett Szerelmesek fáját is érdemes megemlítenünk. Talán ez az egyik legszebb védett nyárfánk, amely már régen túlhaladva az emberöltőnyi kort, a törzsébe vésett monogramokkal a legszebb emberi érzéseket őrzi az utókornak.

Sokan emlékeznek még a Gerendás és Csorvás határában volt, 1990 előtt elpusztult egykori Topolyfára is, melynek gallyaiból a természetvédők utódot neveltek, így őrizve meg a katonai térképészeti pontként is szolgált hatalmas nyárfa emlékét.

A megye útjait is számos szakaszon szegélyezik nyárfák. Mezőhegyes határában még a majorokhoz vezető utak mentén is sorakoznak. Békés talán legszebb fehér nyarakkal kísért útja a Tarhos és Vésztő közötti, a bélmegyeri elágazásig tartó szakasz, amely az év minden szakában gyönyörű. Télen a hó fehérségével vetekszenek a vastag törzsek, nyáron pedig az út felett összeérnek a zöld lombkoronák, melyeket mintha egy-egy hatalmas fehér viaszgyertya tartana az égnek.

A Fekete-Körös holtmedrén átdőlt nyárfa

Megkapóak a Fehér- és Fekete-Körös összefolyásánál, a Sarkad-Remetei-erdőben kanyargó ősi Fekete-Körös medervonulat védett fehér nyárfái is. Az egyik kidőlt példány a holt meder felett, mintegy gyaloghídként élt egy ideig tovább.

Tóth Árpád ideillő, „A fa” című versének gyönyörű sorai a következőképpen szólnak:

*„Oh nézd a furcsa, ferde fát, / Mint hajlik a patakon át,
Oh lehet-e, hogy ne szeresd, / Hogy benne társad ne keresd?
Már ága között az arany napot / Nem tartja, madara elhallgatott,
Virága nincs már, sem gyümölcse, / Ő mégis áll, az alkony bölcse,
Mint a tünődő, ki ily estelen / A végtelen titkába elmerül
És testtel is szelíden arra dül, / Amerre lelke vonja testtelen...”*

Hiszem, hogy a nyárfákról, ezekről a hasznos, az embert szolgáló és az erdőt védő élőlényekről csak így érdemes beszélnünk. Fontos, hogy szakértelemmel nyúljunk ahhoz a feladathoz, hogy hová, melyik fajtát telepítjük. Ültetés előtt fontoljuk meg, hogy hatalmas természetével miképpen szolgálja majd az embert, hogyan lehet hasznunkra egy emberöltőn át, sőt azon túl is.

Fotó: Szelekovszky László

Megyénk legszebb nyárfás útja a Tarhos–Vésztő közötti szakasz

Natura 2000 természetes élőhelyek a Körösök romániai szakaszain

Írta: Cristian Horgoș

A Natura 2000 az Európai Unió ökológiai hálózata, amely biztosítja a biológiai sokféleség fennmaradását és helyreállítását, a természetes élőhelytípusok megmaradását. A Natura 2000 területek kijelölésében az élőhelyvédelmi irányelvnek (92/43/EGK) kiemelt szerepe van. A különleges természet-megőrzési területeket az irányelv 1. mellékletében szereplő, eltűnéssel fenyegetett avagy adott régióra jellemző természetes élőhelytípusok, valamint a 2. számú mellékletben szereplő, veszélyeztetett vagy ritka állat- és növényfajok megóvása érdekében jelölik ki.

Az Erdélyi-szigethegység forrásaitól egészen Magyarország határáig húzódva a Sebes-Körös fűzbe gyűjt számos Natura 2000 természetes élőhelyet. A Sebes-Körös szurdokai és a Királykő közötti szakasz kivételével a nagyváradi székhelyű APS Aqua Crisius látja el a Sebes-Körös völgye Natura 2000 területeinek kezelését, biztosítva az értékes növény- és állatfajok fennmaradását, illetve az élőhelyek megőrzését. Az APS Aqua Crisius által gondozott négy terület a következő: a Jád völgye, a Sebes-Körös víztározói, valamint a Sebes-Körös Nagyvárad feletti, illetve alatti szakaszai. Emellett a Fekete-Körös völgyében két Natura 2000 védett terület is az APS Aqua Crisius kezelésében van.

A két folyóvölgyet érintő veszélyforrások közül a legkritikusabbak a környezetszennyezés, az ellenőrizetlen turizmus, a ritka növények, illetve gyógynövények gyűjtése, a víztechnológiai létesítmények, a fakivágások és az intenzív mezőgazdaság.

A Jád völgye (3000 hektár)

A Jád a Sebes-Körös egyik legfontosabb mellékpatakja. Völgye a Sebes-Körös – Jád völgye hegyszoros elnevezésű, mintegy 3000 hektáros Natura 2000 területet, illetve a Horgas-havas csúcs természetvédelmi terület egy részét foglalja magába.

Jellemző élőhelytípusnak számítanak az enyves éger és magas kőris alkotta erdők, valamint a bükkerdők, a hegyi és dombsági vízfolyások törmeléktaíján pedig a hordalékcserjék a meghatározóak, így például csermelyciprus.

Az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletében számos e területen élő, védett faj – mint például a pettyes götte, a sárgahasú unka, a Jósika-orgona, őshonos cserjefajok és a jégkorszakból fennmaradt, úgynevezett reliktum fajok – került felsorolásra.

A Sebes-Körös víztározói (1818 hektár)

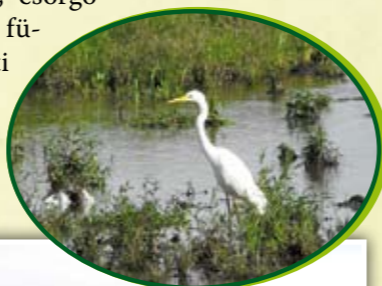
Bár a tározók az ember által jelentősen átalakított – azaz antropizált –, a vízimadarak számára azok fontos pihenőhelyek, egyedszámuk a tározókon elérheti a 30 ezret is.

Az élőhelyvédelmi irányelv I. mellékletében a következő madárfajokat sorolják fel: kerti sármány, fehér gólya, fekete gólya, cigányréce, nagy kócsag, kis kócsag, sarki

Víztározó a Jád-völgyében

búvár, északi búvár, rétisas, törpegém, tövisszúró gébics, kis bukó, bakcsó, halászsas, pajzsos cankó, jégmadár, küszvágó csér. Az átvonuló madárfajok közül: szárcsa, vízityúk, sárszalonna, sárgalábú sirály, viharsirály, dan-kasirály, nagy bukó, nagy kárókatona, búbos vöcsök, kis vöcsök, erdei cankó, bíbic, billegető cankó, nyílfarkú réce, füstös réce, kanalas réce, csörgő réce, kendermagos réce, fűtyülő réce, tőkés réce, böjti réce, barátréce, kontyos réce, hegyi réce, kerkeréce, jegesréce, szürke gém, kis lile, bütykös hattyú.

A Sebes-Körös síkvízi tározóin gyakori madár a nagy kócsag

A Sebes-Körös felső folyása – Nagyváradtól keletre (1859 hektár)

A víztechnológiai létesítmények és az évszázados árvízvédelmi munkálatok az egykor jellemző mocsaras árterek és egyéb vizes élőhelyek jelentős pusztulását vagy éppen teljes eltűnését okozták ezen a területen. A másodlagos tájra a pannon gyepek, az eurázsiai sztyepp, illetve a fehér fűz és fehér nyár társulások jellemzőek.

A védett övezetben számos, az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletében felsorolt faj van jelen, így például az emlősök közül a vidra és a kis patkósdenevér, a kételtűek közül a pettyes götte, a sárgahasú unka és a vöröshasú unka. A hüllők közül a mocsári teknős, a halak közül pe-

dig a botos köllönte, a felpillantó küllő és a petényi márna. A további védett, de nem vándorló halfajok a következők: halványfoltú küllő, szivárványos ökle, kőfúró csík, vágó csík, selymes durbincs, magyar bucó, német bucó, homoki küllő.

A jegyzékben említett gerinctelenek „jelölőfajai” közül a területen előfordul a tompa folyamkagyló és a vöröslábú hegyisáska, míg a növények közül a természetvédelmi szempontból legértékesebb faj a herelevelű metyelyfű.

A Sebes-Körös alsó folyása – Nagyváradtól nyugatra (656 hektár)

Ez a szakasz az Alcsi völgye elnevezésű Natura 2000 terület része. A folyó hordalékos hullámterén az iszapos közeget kedvelő lágyszárú növényeken kívül a fehér fűz és fehér nyár alkotta élőhelytípusok a jellemzőek. A területen a város közelsége miatt erős az antropogén hatás.

Az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletében felsorolt fajok a következők: az emlősök közül a nagy patkósdenevér, a kételtűek közül a sárgahasú unka és a vöröshasú unka, a halak közül a vágó csík, a halványfoltú küllő, a homoki küllő, a selymes durbincs, a szivárványos ökle, a kőfúró csík, a magyar bucó, a német bucó és a balin, míg a gerinctelenek közül a díszes légivadász szitakötő faj.

Bazsarózsa és orchidea élőhelyek a Fekete-Körös völgyében (2203 hektár)

A bánáti bazsarózsa és különböző orchidea fajok élőhelyei a Borzi Fekete-Körös Völgye és a Pacau-hegy természetvédelmi területeken találhatóak meg. Az élőhelytípusok

Az orchideákat leginkább az illegális gyűjtés veszélyezteti

között vannak száraz gyepek és meszes talajú, alacsony cserjések, szurdokerdők és bükkösök.

Az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletében a következő, e területen előforduló fajok vannak feltüntetve: a kételtűek és a hüllők közül a sárgahasú unka és a tarajos götte, a halak közül a felpillantó küllő, a homoki küllő, a petényi márna és a kőfúró csík, a gerinctelenek közül a bánáti csiga, a növények közül pedig a bánáti bazsarózsa.

További fontos fajok az erdei béka, a gyepi béka, a foltos szalamandra, a széles kárász, a pénzes pér, a rézsikló, a zöld gyík és a fali gyík.

A területet károsító tevékenységek és jelenségek körébe tartozik a barlangokba ellenőrzés nélkül történő behatolás, a fák illegális kivágása, a legeltetés, az engedély nélküli táborozás, a gyógynövények és a védett növények gyűjtése, valamint az erózió.

ROSCI 0049 – Fekete-Körös (850 hektár)

A területre a fehér fűz és fehér nyár alkotta, hullámtéri élőhelytípus jellemző. Az élőhelyvédelmi irányelv II. mellékletében szereplő fajok: az emlősök közül a tavi denevér, a kételtűek és hüllők közül a tarajos götte, a dunai götte, a sárgahasú unka, a vöröshasú unka és a mocsári teknős, a halak közül a petényi márna, a homoki küllő, a szivárványos ökle, a magyar bucó, a felpillantó küllő, a széles durbincs, a vágó csík, a selymes durbincs, a kőfúró csík, a német bucó, a balin, a halványfoltú küllő és a réti csík, a gerinctelenek közül pedig a tompa folyamkagyló.

Fotó: Cristian Horgoș, Tószögi György

A Fekete-Körös kavicsátonyos medre Tenkénéél

Mágor-puszta és a Vésztő-Mágori Történelmi Emlékhely

A Sárrét fővárosának nevezett Szeghalomról Vésztő felé kanyargó közút jobb oldalán található hazánk egyik legjelentősebb kultúrtörténelmi emléke, a Vésztő-Mágori Történelmi Emlékhely, amelyet a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóságához tartozó Mágor-puszta foglal magába. Az út mellett térképes táblák jelzik a terület határait. A Vésztőtől kb. 4 km-re épült látogatóközponthoz a várostól kerékpárút is vezet.

A történelmi emlékhely

A sík környezetből, a Holt-Körös egyik lefűződött ágának ölelésében egy kettős halom, a Mágori-domb emelkedik ki, melynek története több ezer évre nyúlik vissza. A domb nem természeti folyamatok által létrejött képződmény, hanem az újkőkortól kezdődően rendszeresen, hosszú időre megtelepedett emberek által ide hordott anyagokból, az időnként elpusztult házak maradványaiból, illetve korabeli hulladékból keletkezett, úgynevezett tell.

A Mágori-domb feltárását Nagy Katalin régész 1968-ban kezdte meg, munkáját az 1970-es években, a Csolt-monostor feltárásával Juhász Irén folytatta. Az alföldi tellkutató munkaközösség tagjaként Hegedüs Katalin 1972 és 1976 között, a domb több pontján végzett ásatást, majd 1986-ban Makkay János az északi dombon nyitott meg egy szelvényt. A közelmúltban a Gyucha Attila és William A. Parkinson vezette, a szűkebb régióban másfél évtizede kutató Körös Regionális Régészeti Program geofizikai vizsgálatai az északi domb körül széles és mély árkokból álló erődítés nyomait mutatták ki.

A feltárások során kiderült, hogy az egymásra halmozódott régészeti rétegek vastagsága meghaladja a 7 métert; ezzel a Mágori-domb az Alföld legnagyobb tellje. A legalsó, újkőkori rétegsor a Kr. e. 5300 körüli időszakhoz köthető, majd ezt követően a rézkorban is évszázadokon keresztül lakták a dombot. A Kr. e. 1750-1400 közötti, középső bronzkori megtelepedést követően mintegy 2400 éven át nincs nyoma emberi jelenlétnek a tellen.

Az ásatások különféle korú település- és temetőrészleteket hoztak felszínre. A korszakonként eltérő formájú és díszítésű kerámiaedények, a hálókhoz és szövöszékekhez tartozott nehezekek, a gyakorta több száz kilométerről származó pattintott és csiszolt kőeszközök, a csontból készült használati tárgyak, de a szemétre dobott állatcsontok is az egykoron itt élt közösségek életmódjáról vallanak. Az őskori fazekastermék – így például az újkőkori festett kerámiák, avagy a rézkori csőtálas, karcolt díszű tálak – rendkívül kifinomult ízlésről tanúskodnak. Utóbbi periódusok temetkezési szokásaira a holttest zsu-

gorított helyzetben való elhantolása volt jellemző, az újkőkorból a test ruhával nem fedett részeit pedig vörös festékekkel vonták be. A szépség iránti ősi igényt számtalan ékszer bizonyítja. Igen értékes leletnek számít egy újkőkori, ülő, valószínűleg termékenység-ritusokhoz köthető agyagszobor töredéke.

A déli domb feltárása alkalmával egy 11. században épült, kör alakú templom, ún. rotunda maradványaira leltek. A bizánci stílusú, freskókkal díszített épületet a pogánylázadás során, 1046-ban robbanták le. Helyére a század második felében egy román stílusú, félköríves szentélyű temp-

lomot emeltek, melyet később háromhajósra bővítettek. Az épülethez kapcsolódó, a 11-12. században a terület birtokosa, a pogánylázadást vezető Vatától származó Csolt nemzetség által alapított monostor alapjait is megtalálták.

A kéttornyú templom a 13. század végéig szolgálta a környék lakosságát. A 14. század végén – a Csolt nemzetségből származó Ábrahámfiak időszaka alatt – a monostor működése megszűnt, azt a szomszédos, Mágor nevű, 1590 körül elpusztult településhez csatolták; a területet azóta hívják Mágor-pusztának. Az Árpád-kori templom 1733-ban még legalább részben álló tornyai 1786-ban dőltek le. A monostor köveinek egy részét a Wenckheim család 1810 és 1812 között, a déli dombban – a tell rétegeinek és a korai templom jelentős károsításával – kialakított borospincéhez használták fel, míg további darabjait a vésztői lakosság építette be házaiba, valamint a református templomba.

A templom, a monostor és az egykorú temető feltárása során számos értékes tárgy, köztük bizánci arany fülbevaló, ereklyetartó és szépen faragott, állatalakos oszlopfejek kerültek elő. Egyedülálló darab egy keleties arcvonásokat tükröző, turbánt viselő férfitárcsát ábrázoló párkányrészlet. A leleteket az 1982-ben átadott, az egykori borospincében kialakított teremben tekinthetik meg az érdeklődők. A pince fölött az 1978-ban befejeződött feltárásokat követően indult meg a monostor falmaradványainak részbeni rekonstrukciója. A Vésztő-Mágori Történelmi Emlékhely és a hozzá tartozó 13 hektáros terület 1978-ban került kettős, régészeti és természetvédelmi oltalom alá.

Az 1986. évi feltárás végeztével vissza kívánták temetni az északi dombra ásott szelvényt, de a Vésztői Nagyközségi Tanács egykori elnöke, Komáromi Gábor a megőrzés érdekében azt inkább lefedette. A 25 x 5 méter alapterületű, egyedülálló bemutatóhely 1986 őszén nyílt meg, melyben jelenleg is megtekinthetőek a különböző korszakok egymásra rétegződött emlékei, a megtalálás helyén hagyott tárgyak, eszközök, temetkezések. A kiállítóhely L alakú járószintjéről az egykori régészeti feltárás teljes egésze belátható.

Az említett – április 1-től október 31-ig megtekinthető – tárlatokon túl egyéb látványosságok is várják az ide látogatókat. A dombhoz vezető sétaútról már messziről magára vonja a figyelmet Szent László lovas szobra. A régi pásztorkodó, halászó életmódot idézi fel

A puszta élővilágának megismerését tanösvény segíti

a dombot övező gyepen legelésző magyar szürkemarha gulya és rackanyáj, illetve a halászkunyhó és a halászeszközök. A cölöpvázas, paticsfalú, újkőkori ház rekonstrukciója betekintést enged a mintegy 7000 évvel ezelőtti háztartásokba.

A szabadidő kellemes környezetben való eltöltését szolgálja a fogadóépület és a büfé, valamint az asztalokkal, padokkal ellátott, szabadtéri tűzrakó hely, illetve a játszótér. A Sebes-Körös ősi természeti környezetét egy néhány száz méter hosszú, könnyen bejárható tanösvény mutatja be. Az emlékhelyen a magyar népi írók és költők szoborparkja is helyet kapott.

Mágor-puszta

Vésztő-Mágor kultúrtörténelmi jelentőségén túl számos természeti értékkel is rendelkezik, ezért a történelmi emlékhelyt is magában foglaló, 947 hektárnyi területre kiterjedő Mágor-puszta 1987-ben védelem alá került és a Körös-Maros Nemzeti Park része lett.

Mágor-puszta a Kis-Sárrét délnyugati peremén fekszik. A táj kialakulásában a mai Sebes-Körös még szabályozatlan öse meghatározó szerepet játszott. A kalotaszegi dombvidéken eredő, a hegyekből lezúduló Sebes-Körös a sík vidékre érve Nagyváradnál több ágra szakadt, és vizét szétterítve hozta létre a Kis-Sárrét mocsárvilágát, mely évezredekig keresztül számtalan értékével – hallal, teknőssel, madárral, kagylóval – egészítette ki az étrendet. A paticsfalú házak építőanyagáért sem kellett messzire menni, hiszen a fa, a vessző, a nád és az agyag mindenütt rendelkezésre állt. A háztartásokban használt edények, tároló alkalmatosságok és különféle eszközök szintén ezekből, a Körösök vidékén korlátlan mennyiségben megtalálható anyagokból készültek. Az idegenek számára kiismerhetetlen mocsárvilág az ellenséggel szemben is biztonságot nyújtott.

Ez az idillinek tűnő állapot, és az azon alapuló életforma a 19. század második felében, a folyószabályozásokat követően ért véget.

A Körösök kanyarulatait átvágták, vizeit részben új, mesterseges, gátak közé szorított mederbe terelték. Ezt követően a régi folyóágyaknak töredékére csökkent a vízmozgása, ezért a Holt-Körös vizét „Csendesnek” is nevezi a környék lakossága.

A fokozatosan kiszáradó mocsarak helyén szántók és legelők jelentek meg. A mélyebb fekvésű területeken megindult a szikesedés, máshol a kiszáradt kotút a szél hordta el, míg egyes területeken kisebb erdőfoltok alakultak ki. Az újonnan létrejött legelőterületek a korábbiaknál több jószág tartását tették lehetővé, ami a szántóföldi gazdálkodás lehetőségeinek bővülése mellett a pásztorkodás térnyeréséhez is vezetett a vidéken.

Az egykori életmód sok eleme bemutatásra kerül

A Csolt-monostor rekonstruált alapzata alatt található az egykori borospincéből kialakított kiállítóterem

A szabályozásokat követően kialakult Mágor-pusztai „másodlagos tájat” rendkívüli változatosság jellemzi. A szántók és kertek fokozatos terjeszkedése mellett az ősi táj számos jellegzetessége – így különféle gyeptípusok, puha- és keményfás galériaerdők, valamint néhány mocsárfolt és időszakos nyílt vízfelület – is megőrződött.

A védett területen két nagyobb, összefüggő gyeptalálható. A Vésztőhöz közelebbi Németi-legelő viszonylag sík felszínű, ecsetpázsitos gyeptalálható, melyet főként kaszálással hasznosítanak. Az északabbra fekvő Mágori-gyep felszíne változatosabb, löszfoltok és bárányparéjos, padkás szikes területek egyaránt előfordulnak rajta. Két kisebb erdőfolt mellett a mélyebb részekben zombékosok is kialakultak.

A Mágori-gyepet sűrűn behálózó vízelvezető csatornák a néhány évtizeddel ezelőtt még jóval csapadékosabb években, a gyepen kialakuló nagyobb vízborítások levezetésében játszottak szerepet. Az utóbbi szárazabb években viszont „szomjazik” a gyeptalálható és a rajta élő állatvilág, ezért a vizek megtartása érdekében a csatornák lezárásra kerültek. A talajadottságokat tükrözve a gyeptalálható vegetációja igen változatos. Bár az ecsetpázsitos társulások jellemzőek, de a szikesedésre hajlamos területeken a veresnadrág csenkeszes, bárányparéjos társulások is megtalálhatóak. Ősszel tömegesen nyílik a réti őszirózsza. A változatos élőhelyeknek köszönhetően fajgazdag növényvilágból említést érdemel az erdélyi útifű és a nyúlánk sárma. A kaszálás mellett a gyepet juhok legeltetésével is hasznosítják.

A változó, csekély vízhozamú Holt-Sebes-Körös többnyire pangó vizét nyáron ellepik a magas tápanyagtartalmat jelző, úszó vízinövények, így a rucaöröm és a békalencse fajok, valamint a természetvédelmi szempontból jelentős sulyom. Utóbbi tápláló, a gesztenye ízére emlékeztető természetét az inséges években gyakran fogyasztották. A Holt-Sebes-Körösön az utóbbi időkben terjedőben van a sárga tavirózsának is nevezett vízitök. A nádszegélyből gyakran hallható a nádírigó recsegő éneke, és ha szerencsénk van, megpillanthatjuk a nádszálakon egyensúlyozó törpegémet is. Nyáron a vízinövények között felbukkannak a fiókákat vezető vízityúk és tőkés récék, de alkalmi fészkelőként a megritkult cigányréce is előfordul. Időnként hallható a haris kiáltása a magas fű között. A térség vendégeiként itt táplálkoznak a bélmegeyeri gémtelap szürke gémei, de szép számmal figyelhetők meg a bakcsók is. A gyepek kaszálása után gólyák és nagy kócsagok vadásznak sáskákra és pockokra.

A Holt-Köröst szegélyező galériaerdő sok madárfaj élőhelye. Közülük érdemes megemlíteni a fekete tollazatú, pi-

ros sapkás fekete harakályt és az aransárga színben pompázó, a népnyelv által szemléletesen aranymálínak nevezett sárgarigót. Kiemelt figyelmet érdemel a fokozottan védett tűzok, melynek néhány egyede a Mágori-gyep zavartalan részét használja alkalmi dűrgő- és fészkelőhelyként. Téli vendégként gyakran bukkannak fel fenyőrigó- és süvöltőcsapatok, kékes rétihéják, gatyás ölyvek, valamint a fák ágairól prédára leső nagy őrgécsek.

Az emlősök közül jelentős természetvédelmi értéket képvisel a Holt-Körös halaival táplálkozó vidra. A valamikor gazdag halállomány a szennyezések és a lecsökkent vízhozam miatt erőteljesen visszaesett. A nádasok és kőkényesek biztosítanak búvóhelyet az egyre szaporodó vaddisznó-, dámszarvas- és őzállományoknak.

Kiseb ragadozóink közül gyakran kerül szem elé a menyét, de a télen fehér bundát öltő rokon, a hermelin, valamint a jelenlétét gyümölcsmagvakat tartalmazó ürülékével jelző nyest már sokkal óvatosabb.

Ha van egy kis időnk, érdemes ellátogatni Mágor-pusztára, ahol a történelmi emlékhely megtekintése után a tanyaközpont mellett álló megfigyelőtoronyból az egész környék belátható, a Holt-Körös hídján elidőzve pedig bepillantunk a vízmadarak mozgalmas életébe.

Fotó: Boldog Gusztáv

A legelő állatok nem csak az emlékpark „fűnyírói”, a természetvédelmi kezelésben is lehet rájuk számítani

A kirándulók igényeit tájba illő létesítmények szolgálják

A népi írók szoborparkjában található a Sárrett jeles bojtárköltőjének Sinka Istvánnak mellszobra is

A Réhelyi Látogatóközpont

Írta: KMNP

Ott épült, ahol a Hortobágy-Berettyó még zabolázatlanul kanyarog, ahol tavasz idején még százas létszámban gyűlnek dűrgésre a tűzokok: a Nagy-Sárrett szívében. Jelenlegi formájában 2003 óta várja a természetbarátokat, iskolásokat, családokat és mindenkit, aki fel kívánja fedezni a régi magyar puszták különleges kincseit.

A látogatóközpont Dévaványa és Ecsefalva között félúton található. Múzeumi épületének emeleti részén állandó tárlat mutatja be a terület egyedülálló értékét, Európa legnagyobb testű, repülni képes madarát, a tűzokot, a tűzokvédelmi tevékenységet, valamint a Nagy-Sárrett hajdani és jelenlegi élővilágát. A központ külső bemutatóhelyein tűzokok, magyar szürkemarhák, házi bivalyok, rackajuhok, mangalica sertések és különféle magyar baromfifajták tekinthetők meg. Az állandó kiállítás mellett több időszaki – köztük néprajzi, fafaragó és természetfotó – tárlatnak is otthont adott már a múzeumi kiállítóhely.

Réhelyi Látogatóközpont

Az oktatóépületben 48 fő befogadására alkalmas szálláshely is található, de a látogatóközpont mellett természetesen sátorozásra is van lehetőség. Az előadó- és oktatótermek konferenciák, rendezvények és egyéb összejövetelek kiváló helyszínei.

Az ökoturisztikai szezonban színes programok közül választhatnak a látogatók, de népszerű az itt működő Ködvirág Erdei Iskola is, ahol évről évre számos diák tehet szert újabb ismeretekre. Júliusban kerül megrendezésre az immáron hagyományos természetvédelmi tábor. A látogatóközpont keleti végéből indul a réhelyi tanösvény, melynek másfél kilométeres útvonalán megismerhetők a térség botanikai és zoológiai értékei mellett az egykori pusztai élet mindennapi eszközei is. A tanösvény nemcsak gyalogosan, de a helyben bérelhető kerékpárokkal is bejárható. A túra szakvezetés nélkül is élvezhető, hiszen állomásain tájékoztató táblák segítik a puszták megismerését.

Dévaványa neve sokak számára összecseng a tűzokkal és a természetvédelem fogalmával. Mindez nem véletlen, hiszen a Dévaványai-Ecsegi puszták területe már 1975 óta védett. Ekkor épült meg a különböző okokból magára maradt tűzoktojások keltetését, a fiókák felnevelését és visszavadásztatását segítő Tűzokvédelmi Állomás is.

Tűzokdűrgés

Természetesen minden évszaknak megvan a maga varázsa és látványos, de a táj különösen a tavaszi és őszi időszakokban mutatja különleges, ünnepi arcát. Aki még nem járt a látogatóközpontban, annak érdemes első alkalommal tavasszal ellátogatnia ide, hogy megleshesse a ma-

gyar puszták egyik legszebb mozzanatát, a tűzokdűrgést. Az évszázados dűrgőhelyeken ilyenkor gyűlnek össze az akár 18 kilogrammosra is megnövő tűzokkakasok és a náluk valamivel kisebb, szerényebb tollazatú tojók, hogy a pompás lovak rivalizálása, dűrgése után tovább szaporítsák pusztáink „vadpókáinak” nemzetségét.

Az őszi madárvonulás idején, amikor a sóvirágtól, réti és sziki őszirózsától díszlik a gyeptalálható és ökörnál úszik a levegőben, az átrepülő darucapatok krugatása alatt kivételes természeti jelenség figyelhető meg. Ekkor gyülekeznek ugyanis a pusztán a kék vércsék, hogy egész napos vadászataik után akár többes csapatokban, egy-egy facsoportban éjszakáznak. A szakvezetéses túrák alkalmával akár kétezer ragadozó madarat is megszámlálhat a szerencsés természetbúvár, melyre nemcsak a Kárpát-medencében, de Európában is kevés helyen nyílik lehetőség. A vércsék éjszakázó helyekre történő behúzásának megtekintése során egyéb ritkaságokat, így rétisast, parlagi sást, fakó rétihéját és pusztai ölyvet is láthatunk.

A Réhelyi Látogatóközpont április 1-től október 31-ig várja vendégeit, hétfő kivételével minden nap 9-17 óráig. A nagyobb csoportok érkezését, egyedi programok igénylését érdemes előzetesen bejelenteni, illetve egyeztetni.

Fotó: KMNP

Házi bivalyok (Fotó: Kalotás Zsolt)

Írta: Nagy László András

A Sárrétek pákásza

A hajdani Sárrét legjellegzetesebb alakja a pákász volt. Olyannyira igaz ez, hogy annak szinte jelképévé vált. Az egykori nádrengetegek, ingoványok, erek világában nagy szükség is volt a tudására, elsősorban kiváló terpismeretére, amely a vizek birodalmában elengedhetetlennek bizonyult.

Akit sorsa a lápok közé vitt, az nem boldogulhatott a pákász nélkül, mert a rétek állapota örökös változásban volt. Az egész terület behálózó erek egy része hol egyik, hol másik irányba folyt, attól függően, hogy a Körös, Berettyó vagy a Tisza áradt éppen. Az áradások olykor hatalmas területeket borítottak be vízzel, melyek aszályos időben teljesen kiszáradtak. A széles érhálózat kanyarulatai, az időszakos vízfolyások időről időre újraírták a térképet. A mélyebb részeken járhatatlan mocsarak, veszélyes ingólápok, mindenhol végelethatalatlan náderdők, gyékényrengtegek terpeszkedtek. A járatlan ember a rétből keveredve könnyen ott is ragadhatott, mégpedig örökre.

A pákász ezeket mind ismerte. Jól tudta, hogy az eső melyik részen lágyít, az áradás hol szakítja meg az ingó lápot, melyik része bírja az üres, melyik a megterhelt szekeret, a gyalogost, a lovas embert, az egyes marhát, a nagy falkát. Nappal ezer jel szerint igazodott el, főképpen a növények és a nyílt vizek után. Jól tudta, hogy a nád, a sás, a gyékény milyen talajon terem, éles szeme meglátta a sűrű növényzet alatt kiserkenő vízben a vízilencsét, amely lápikútra, - a vékony növénytakaró alatt húzódó feneketlen mélységre utalt. Éjjel a csillagok után igazodott. Ismerte a környék gazdája, birtokosa, messzi vidék utazója. Ő volt egyedüli biztos kalauza vadászoknak, természetudósoknak, földmérőknek, a nemes hintájának és a vásárosok ponyvás szekerének.

A vízi közlekedésben is megkerülhetetlen szerepe volt. A falvak közelében a helybeliek még csak elhajóztak valahogy, de nagyobb távolságokra már nem vállalkoztak. Ehhez csak a pákászok közül kikerülő vízi fuvarosok értettek, akik úgy ismerték a Sárrétet, akár a saját tenyerüket. Némelyikük a víz színéből, mások a víz ízéből állapították meg, hogy éppen hol jár a hajó. Leginkább vásárosok kereskedők, kisiparosok: csizmadiaik, szűrszabók, szűcsök, kala-

Pákásztanya a komádi rétből – Herman Ottó – A Magyar halászat könyve I-II, Budapest, 1887

posok, szabók, mézeskalácsosok vették igénybe a fuvarát. A nagy bodonhajót derekasan meg kellett pakolni ládákkal, sátorfákkal, ponyvákkal. A Sárrét környékének régi térkép-ábrázolásait szemlélve helyel-közzel felfedezhetjük a régi hajóutak egyes részleteit is.

Ha a megyék, települések, helyi birtokosok közt civakodásra, határperekre került sor, szintén a pákászok kerültek elő tanúnak. Példa erre a Füzesgyarmathoz tartozó Bucsa és Szerp között 1799-ben folyt határper, melynek során a kihallgatott tanúk közt 13 pákász is szerepelt. Ilyen pert örökít meg a Sárrét környékéről Arany János *Hamis tanú* című verse is. Azt tartja a hagyomány, hogy a költő többször is járt vidékünkön, csakúgy, mint Jókai Mór. Jókai egyszer az anekdota szerint Zsadány határában a Dobai-laponyagon találkozott össze egy híres öreg pákással, aki rengeteg nótát, verset, rigmust, adomát, mesét és tréfás feladványokat tudott, melyek a nagy író különösen érdekelték. Fogadtak is, mégpedig nagy összegben. Ha Jókai megfejté azt a feladványt, amit Laci bácsi felad neki, akkor kap egy véka halat és egy remekbe készült pipaszárat, hozzá dohányzacskóval, ami a búbos vöcsök bőréből készült. Ha pedig nem fejté meg, akkor az író ad neki egy fél évre való dohányt vagy annak az árát. A feladvány ez volt:

„Kézbe fogják, továbbadják, aki látja, elmulatja, ki nem tudja, megbámulja. Mi az?” Jókai órákig gondolkozott rajta, de nem tudta eltalálni.

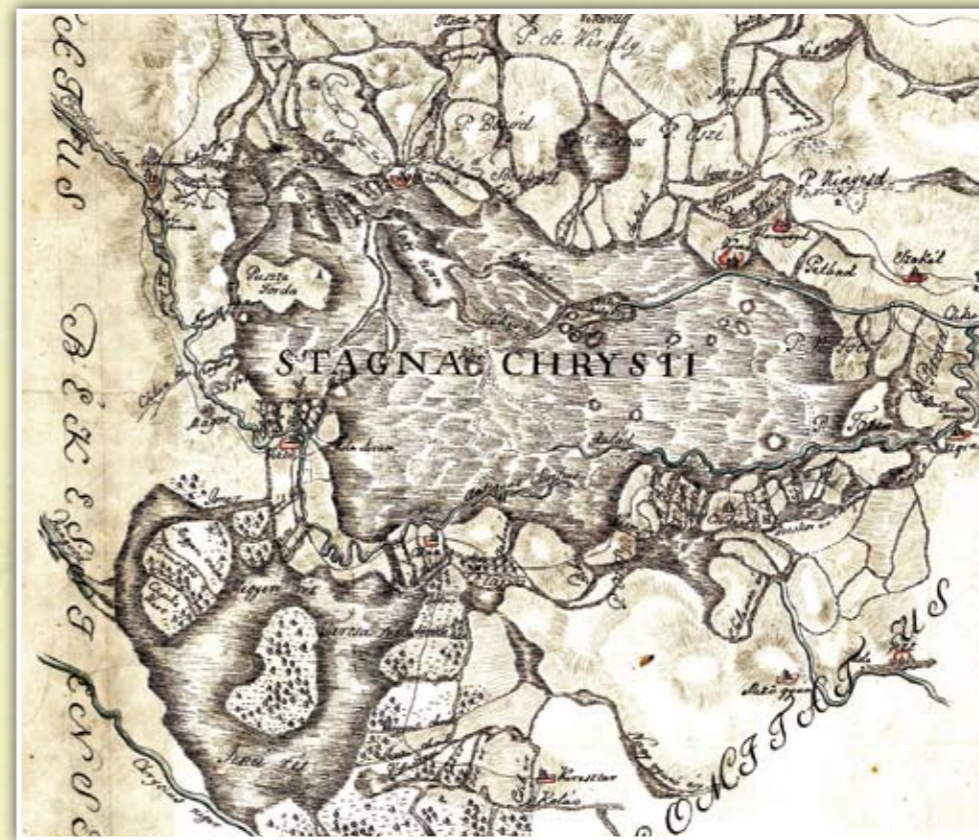
– Nahát, tekintetes úr nem tudja, pedig mindig ezt csinálja! Ez az írás: kézbe fogják, továbbadják. Nem azír írnak, hogy megtartsák. Aki el tudja olvasni, mulat rajta, hiszen a tekintetes úr azír ír. Aki nem tudja, mi az, hát csak megbámulja.

A vége így az lett, hogy Jókai elvesztette a fogadást, s rögvést egy egész évre való dohányt fizetett. De Laci bácsi is megajándékozta Jókait egy pipaszárral, még halat is süttött. A dohányzacskó bent volt egy „porongon” a kunyhójában, azt már nem várta meg az író. Így csak a pipaszárral és hallal ellátva ment tovább, de a remek dohányzacskó visszamaradt. Az öreg pákász pedig megígérte, hogy Pestet járó emberekkel, csikászokkal, rákászokkal majd elküldi neki. Hogy aztán elküldte-e nem tudni...

A pákászokat egy irodalmi tehetséggel is megáldott vadász, Havas Sándor leírása tette szélesebb körben ismertté. A Vadász és versenylap 1858-ban, három folytatásban közölte „Vízivadászat a Sárréten” című remekbeszabott tudósítását, amely először mutatta be részletesen a pákászokat:

„...Mindennemű vízivadnak különösen kiváló tanyája a Sárrét, melynek nevét e sorok elejére tűztem. Itt egy rakáson van minden, mit e név alatt ismerünk, s a „Sárrétje” a vízivadászatnak oly kifogyhatatlan fészke, melyhez hasonlót széles e hazában nem ismerek.

A vízivadnak némelyikét csupán lesből, nagyobb részét azonban utánjárással lehet megejteni. Mindkét esetben, ha fölötte bizonytalan sikerrel a rétből szélén ögyelegni nem akarunk, csónakra kell ülnünk s a pákász vezetése alatt minél beljebb mennünk a rétből, hol a vad annál bővebben van, minél gyérebben háborítottatik.

A Sebes-Körös mocsara egy 1776-ban készült szabályozási térkép részletén

Minekeltette azonban ezt tennők, be kell önöknek mutatnom a „Pákászt” a Sárrétnek ezen sajtószertű s másutt e néven nem ismert lakóját. Ezen eredeti egyéniség ránk nézve a legnagyobb jelentőségű, nélküle a vízivadászatnál vajmi kevésre mehetünk. „Pákászoknak” a sárréti tősgyökeres magyar nép azon embereket nevezi, kik folytonosan a réten, és a rétből élnek. A pákász se nem szánt se nem vet, se napszamba nem jár, hanem a kész után nyúl, vagy is „pákászodik.” Vétereit, vészeit és varsáit kirakja minden irányban, azokba halat, csikot, pusztá kézzel nádalyt fog. Mindennemű vízivad után lesekedik s ha nincs neki löfegyvere, csapófát és tört vet neki. A vadludak, vadrucák, szárcsák és libucok fészkeiből a friss tojást ezrével szedi, apró vadlibát fogdos, mely aztán a gazdasszony keze alatt megszelídül; kócsag, vakvarjú s vasmémtollat szedeget; megbízásból mindennemű vízimadarak tojásait gyűjtögeti a nemzeti múzeum s a kedvelők számára, bár semmiképp nem tudja elgondolni, hogy az urak mit csinálnak ezen sok haszontalan tojás héjaival!

Gyékényből csinos kaskát, köpükét köt minden kigondolható használatra: nádból vészt, véttert, és varsát, vagy csikkast készít, hálót köt, kis sajkájával fenntartja a sárréti helységek közt a közlekedést. Egész életét a feneketlen lápok közt épített nádkunyhóban tölti. Majd mindig magában jár, s hétszámra sem találkozik emberrel, kivel egy-két szót válthatna. Ennél fogva oly hallgatag és mogorva, mint ama nádtó, melyhez sajkáját köté. Ha megszólal is, a szó oly nehezen jön ki a száján, hogy az ember szinte látja mily nehezen esik neki a beszéd...

Mintha minden tehetsége szeméi- s füleibe szállott volna, mindkettő oly rendkívül éles, mint bármely vadmadáré, melynek természetét szinte magára ölté. Még mi csak apró

fekete pontokat látunk a légkörben, oly távol van hozzánk a vadmadár: a pákász már egész biztossággal megmondja, hogy nagy vadlúd, gyöngyvér, kanálos gém, vagy vadruca közeledik! Ő legjobban tudja, melyik vad mily alakú falkában, hányad magával, honnét s hová szokott repülni. És ki értene jobban a vízimadarak nyelvén, mint ő ki éjjel nappal hallgatja titkos társalgásukat? A pákász egyszerre megmondja, hogy minő szárnyas állat s miért szólalt meg! Valóban ezen állatoknak természetét s különböző érzelmekifejezéseit ő jobban ismeri, mint bármely szaktudós.

A madarak közt legjobban szereti mégis a fejtő kócsagot. Szép tollait töben összekötve, egy átfúrt vastag nádcsőbe rázza, s a madár hátán se maradnak sértetlenebb épebb állapotban, mint ezen a pákász által kigon-

Pákász az ingólápon – a lékben csíkvarsa, kezében pákászbot és lápmetsző, hátán csíkputtonyban kacor, derekán kasornyába tett csíktök, lábán gyékénytalpalló – Illusztráció Nagy András

dolt egyszerű tokban. Általában a pákász fölötté leleményes szükségéi kielégítésében, miben senki segítségére nem szorult. Mindent a természettől és saját tapasztalása után tanult; igen kevésre van szüksége, hogy megélhessen, s mint látni fogjuk, az egyszerű öltözködést mi rajta van kivéve, mindene a rétből kerül ki. Minden sárréti helységnek van tíz-hús s a nagyobbaknak több pákásza is s az egész Rétségen néhány százra megyen a számuk...”

Havas cikke olyannyira felkeltette a nagyközönség érdeklődését, hogy a korszak egyik legnépszerűbb lapja, a Vasárnapi Újság is átvette, egy rövidebb, de viszonylag részletes tartalmi kivonatot közzétéve. Ekkor azonban, ha lakói - csíkásza, pákásza, rétes embere, szilaj pásztora még nem sejtette is, a sárrétek sorsa már végképp megpecsételődött. A mocsarak lecsapolásának tervei, felmérései már régen elkészültek, a munkálatok kezdeti lépései is megindultak, s két évtized múltán pedig már csak mutatóba maradt a régi rétekből, nádasokból.

„...Tagadhatatlan, hogy a vizek szabályozása óta járásunkban a folyók, mocsárok és nádas rétek nagyon megfogytak, de vannak azért ma is elég nagy számban csaknem minden határon oly ereink és tavaink, melyek teknő alakjuk, és amiatt, mert lefolyásuk nincs, csupán esővízből is úgy megtelnek, hogy csak akkor száradnak ki, ha hosszas szárazságban elpárologhatnak...” – írja Osváth Pál bihari csendbiztos, 1875-ben megjelent könyvében. A régies foglalkozások, a réti életmód bemutatása során többször megemlíti, hogy ezek eltűnő félben vannak, halványulnak, jelentőségük csökken.

Herman Ottó, a magyar halászat nagyérdemű kutatója egy bő évtizeddel később így tudósít a Sárrét pákászairól szólva: „... A mai kor gyermeke, ha hallja, olvassa e szót, különösnek találja; – megfejtteni, értelmét adni nem tudja. Ha a véletlen nem jár kezére,... ha nem vetődik útjába Ős-Bihar lapályainak örege – de öreg legyen ám!...”

...A pákász, az egykori bihari rétségek, mocsárvilágának ura és lakója eltűnt – elfogyott, mint elfogyott lecsapolás útján a rét, a mocsár. Az egykori nádrengetegek, ingoványok, kutak, morotvák, zsombékok helyén ma az eke túrja a tőzeget, televényt. Az eke vasa néha zökken egyet- beléütődött valami levert cövek, karó földalatti maradványába, talán a pákász-kunyhó mesteroszlopába.

Itt-ott kitérja az eke a karózatok egész sorait, melyek szépen kettésben, úgy egy derék macskajárónyira vonulnak egymás mellett, kanyarogva s a kanyarodások öbleiben lépésnyi közöket hagyva. Ezek a csíkgátak vagy lábók maradványai. Kitérja az eke a hozzávalót is: elfeketedett fűzfavessző fonadékot, hasas, vagy tölcérszerű alakzatokban. Ezek a csíkvarszak maradványai. A pákász-világ letűnt, amióta a folyók gát

ak közé fogva hömpölyögnek tova. Árkolásokon kifolyt a rét, mint kiütött csapon a hordó bora, s a pákász, a nádas igazi gyermeke, a szárazra került, ott pedig elveszett.

A réti méhészkunyhója és méheskertje – Szűcs Sándor rajza

Örökre kár marad, hogy a magyarságnak akadt ugyan Körösi-Csomája, Reguly-ja, kik messze tájakon, ember erején túljáró küzdelmek árán is keresték az ősök nyomait; de nem akadt embere, a ki itthon kereste volna; a ki leszállt volna a rétségek pákászához, hogy ellesse életmódját, mesterszavát, szerszámát s mesterfogásait. A pákász szókinca elveszett örökre; életmódjának, fogásainak halvány képét csak az Ecsedi láp némely embere őrizte meg; de ez már nem a régi pákász...”

126 éve, hogy ezek a sorok napvilágot láttak, s nem csak a Sárrétek lapályainak öregeit, hanem hovatovább dédunokáikat is elnyelte mára a föld. Emlékeik régen történelemmé értek, s alakjuk megrajzolásához ma már csak az itt-ott erő-

A piacon darutollat kínáló pákász – Illusztráció Nagy András

sen hiányos iratokra, néprajzi gyűjtésekre támaszkodhatunk. Szűcs Sándor, a Sárrét néprajzának leghivatottabb tudósa úgy mondja, hogy néprajzi érdeklődésének kezdetén, az 1910-es, 20-as években, az ő útjába még vetődtek olyan öregek, akik a pákászok életéről, foglalkozásuk csinja-bínjáról teljes részletességgel tudtak beszélni. Amit elmondtak, az nem csupán nagyapjuktól, apjuktól szerzett hallomás volt, hanem részben a maguk fiatalágára való emlékezés is. Az akkori 70-80 évesek még „érték a rétet”; maradványaiban. Ők még madarásztak, darvasztak hurokkal, csapdával. Az emlékezők szerint a pákászok közt kevés volt családos ember. A hagyomány többnyire magánosan élőkről és öregekről beszél. „...Az öreg Gébicsnek is három fia volt. Mikor felcseperedtek, elszegődtek bojtárnak, kettő Ecsegre, a harmadik a Hortobágy mellé. Virgoncok voltak. Elunták a parton való üldögélést meg a madárlesi kucorgást. A réti nyájak, kondák, gulyák falubeli származású számadói kapva kaptak a rétből termelt bojtárokon. Amikor aztán az ilyen pásztorkok már az öregbojtárságból is kivénültek, apáik „szöszmötölő” foglalkozásához tértek vissza...”

A rideg pásztorkok közül kerültek ki mások is, akik pákásként töltötték életük végét. Erre csak következtethetünk a néprajzi gyűjtések egyes adataiból. Némelyik kiszolgált kolompját billegtetve meg esténként pákász-kunyhója előtt, ki pedig juhász-kampóval ballagott be a piacra madártojást meg füvet árulni. Olyan is akadt, aki sinkó-nadrágját nyelét vesztett karikással övezte fel.

Családos emberek is kerültek köztük, akik feleségestől, gyermekestől a rétből laktak. Portékájukat a piacokon árulták, vagy egyenesen kereskedőknek adták el, mint például a csíkot. A csíkgátak átereszeibe állított varsával fogták, vagy

télen a jégbe, nyáron az ingólápra lápmetszővel vágott lékben keresztül. A lyukba szájával lefelé állították a csíkvarszak, melyben aztán bennragadtak a felszínre úszó csíkhalk tömegei. A napi fogást ásott veremben, vagy vesszőből font fedeles kosárban tárolta, s csíkputtonyban, csíktökben szállította el. Híres volt egykor, és nem csak a Sárréten a savanyú káposzta levében, gyalult káposztával együtt főzött csík: a csíkos káposzta. Országszerte kedvelt, divatos étel volt egykoron, ezért az itt kifogott csíkot hordókban, szekereken messze földre, Váradra, Debrecenbe, Pestre is elszállították.

Nagy keletje volt még annak idején a különféle madártollaknak. A pákász jó haszonnal kereskedett velük. A nemesek kócsagtollat viseltek a süvegjük mellett. A török még adóba is elfogadta. Nem kis értéke volt, egy-egy szebb sodrású, kifogástalan darab egy ló értékével is vetekedhetett. A pásztorkok, legények, a köznép férfiebberei a darutollért voltak odáig, avval divatoztak. Akinek hiányzott a kalapja mellől, annak bizony a csárdák környékén, vagy a csendbiztos előtt nem sok becsülete volt.

A pákász nádályszedéssel is foglalkozott. A gyékénykasornyába tett kobaktökből helyi piacokon árulta a piócát. A nádályozás nem kizárólag paraszti gyógymód volt, az 1800-as évek elején milliószámra hordták külföldre a kereskedők.

A pákászok közül kerültek ki a füvesek is. Ők voltak a régi Sárrét vándorpatikusai. Az öregek emlékezete szerint a rét nagyon sokféle gyógyfüvet termelt, amelyeknek olyan hatalmas erejük volt, hogy még a sír széléről is visszahozták az embert...

A rét növényeinek másik hasznvétele a méhészkedés volt. A méhekkal foglalatostkodó pákász: a rétiméhesz, nádasok szigetein alakította ki méheskertjét. Nádból kerek kunyhót ültetett magának. Körülkerítette öles magasságú, erősen befele dülő nádfallal, s annak tövére helyezte el a tapasztott gyékénykasokat. Így a kasok némiképpen védve voltak az időjárás mostohaságától. A rét olvadástól késő ősziig sohasem volt virág nélkül. A kasok gyorsan megteltek, nem ritkán gödröt kellett alájuk ásni, abba csüngtek le a mézzel telt lépek. A belőlük csorgó a mézet kobaktök héjában fogták fel. A méz régen keresett árucikk volt, hiszen eleink nem igen használtak cukrot, mindent mézzel ízesítettek. A viaszból gyertya készült, megolvasztva, négyzetes formába öntve a sonkolyosnak adták el, akivel a hetipiacokon csináltak vásárt.

Kik voltak hát a pákászok? A Sárrét mindenesei: vízfúvarosok, vadászok, halászkok, madarászok és gyűjtőgökök. Egyszerű helyi anyagokból készített, hurkokkal, csapdákkal, halászeszközökkel, gyékénytalpallóval a lábukon, háromágú bottal a kezükben járták az ingólápot. Gyűjtöték a sulymot, szelídítették a darut, piacon árulták a halat, csíkot, a vadrucát meg a madártojást. Házaltak nádállal és gyógyfüvekkel. Sok közülük a rétből lakott, s ha eltávozott az élők sorából, szépen a hajójába fektették, nádat terítettek rá, úgy hantolták el valamelyik szigeten vagy érparton. Az erek és szigetek régen eltűntek, egykori jeltelen sírjaikat is hiába keresnénk. Legendás alakjukat, tudományukat, ma már nem őrzi más, csak az emlékezet.

Fotó: Szeghalmi Múzeum fotótára

A CSÉFFAI HALASTAVAK

Írta: Nagy Attila

Nehéz, csaknem lehetetlen küldetés lenne számomra az, hogy Cséffáról tárgyilagosan, mintegy külső szemlélőként írjak. Hálás vagyok azért, hogy egy olyan kiadvány hasábjain, amely bevallottan „...több mint élménymagazin”, ez nem tisztem! Kedves Olvasó, remélem, megbocsátást nyer a helyenkénti személyes hangvétel, amit e sorok szerzője néha megüt, hiszen csak az az óhaj vezeti, hogy átadjon valamit abból az érzésből, amit számára Cséffa jelent.

Az Alföld szépségei rejtettek. Nem hivalkodnak hófödte bércekkel, merész sziklaképződményekkel, vad és végeláthatatlan erdőségekkel. Persze nem is olyan régen még a Tiszántúl is bővelkedett olyan tájakban, ahol a víz volt az úr, és ahová az ember tájtalakító keze nem ért el. Nem így napjainkban. A térség egykor arculatát köszönhette azoknak a szabályozatlan folyóknak és ereknek, kiterjedt mocsaraknak, ártéri erdőknek, amelyek napjainkra legtöbbször csak megbújva, például helynevek szintjén, az egymást követő generációk folyamatosan lemorzsolódó emlékeiben maradtak fenn. Régi térképek, archív dokumentumok között kell kutakodnia annak, aki többet akar megtudni arról, milyen is volt egykoron az alföldi táj. Talán akkor tudatosul bennünk igazán a néhai vízi világ máig megőrződött reliktumainak szépsége és értéke, amikor szembeesünk azzal, mi minden pusztult el az elmúlt századok folyamán.

Kanalasgémek

Saját tapasztalat alapján állíthatom, hogy mindezek az értékek rejtve maradnak számunkra mindaddig, amíg nem keressük őket tudatosan. Szerencsésnek vallom magam, hogy tizenegynéhány évvel ezelőtt – egy azóta is hű barát vezetésével – megismerkedhettem azzal a tájjal, amely azóta zarándokhellyé vált számomra: Cséffával.

Maga Cséffa (román nevén Cefa) jelenleg is létező település Bihar megyében, Nagyváradtól mintegy 30 kilométerre, délkeletre. Közigazgatásilag községközpont, két további település, név szerint Atyás (Ateaș), illetve Inánd (Inand) tartozik a fenntartó alá. A cséffai község határtól északra Oláhszentmiklós (Sănnicolau Român) község fekszik beosztott falvaival, Rojttal (Roit) és Felsőbarakonnyal (Berechiu), míg délre Madarász (Mădăras) község Marciházával (Marțihaz) és két távolabbi, innen keletre eső településsel, Oláhhomoroggal (Homorog) és Jánosddal (Ianoșda). Cséffa egyike Bihar megye legrégebbi településeinek, a Várad Regestrum, ez a 13. századbeli nagyváradi magyar nyelvemlék már a tatárjárás előtt is említi, Csépánhida néven. Egy 1421-ben kelt oklevél már városként jegyzi Cséffát, 1740-ben pedig Mária Teréziától új vásárjogot kapott.

Cséffa és közvetlen környéke a Kis-Sárrét szélén helyezkedik el, nem meglepő tehát, hogy az elmúlt évszázadokban végbement folyószabályozási és

A marciházi ortodox templom

lecsapolási munkálatok megkezdéséig, a jó-részt magaslatokra épült települések vonalától nyugatra, a jelenlegi határvidéken kiterjedt réttekkel, mocsarakkal találkozhatta szembe magát az arra járó. Radványpuszta, Keme-rét, Pánthipuszta, a Korhány és a Toprongyos menti kiterjedt rétek csak néhány az egykori helynevek közül, amelyek segítenek a ma emberének, hogy legalábbis képzeletben rekonstruálhassa az akkori táj képét. Feltehetően említésre méltó a Radványi-erdő, mely több száz éve is ugyanott húzódott, ahol az egykoron jóval kiterjedtebb erdőségnek egy részét ma is megtaláljuk, mégpedig Cséffa, Atyás és Marciháza között.

A 19. századtól kezdődően és a múlt század első felével bezárólag kiterjedt csatornahálózat épült. A mocsarakat lecsapolták, a valamikor kaszálóként hasznosított rétek másodlagos szikes gyepkévé és szántókká vedlettek át csupán néhány évtized alatt. A mai cséffai táj arculatának meghatározó elemei a halastavak, amelyek a szomszédos Biharugrához hasonlóan az 1900-as évek elején kezdtek épülni.

Cséffa legnagyobb vonzereje – és egyben legbecsesebb értéke – talán a változatossága. Viszonylag kis területen zsúfolódik halastó, erdő, mocsár, szikes gyep és szántó, keresztül-kasul hálózva árkokkal, földút menti mezsgyékkel. A mozaikos élőhelyeknek betudhatóan és a szüntelenül változó környezeti tényezők hatására az élővilág – ugyan az ökológiai egyensúly fennmaradásával –, de folyamatosan változik. A területre jellemző adottságok, illetve az egyéb természetes tényezők tehát minden pillanatban befolyásolják az élővilág mindennapi életét, és ezeket a végtelen, örökösen változó folyamatokat csak tetézik az emberi tevékenységek által generált hatások. Ez utóbbiaknak egy része, mint például a mostanság intenzív irányba elmozduló növénytermesztés, az erdő ökoszisztéma voltát legtöbbször figyelmen kívül hagyó erdészeti gazdálkodás, a védett fajok nyugalmát nem tisztelő vadászat, a nem átgondolt infrastrukturális fejlesztések sajnos további, sokszor végzetes nyomást gyakorolnak több, eleve veszélyeztetett fajra, élőhelytípusra. Más tevékenységek – mint a legeltetés vagy a halastavak fenntartása – éppen ellenkezőleg hatva sok értékes faj lokális fennmaradását biztosítják.

Márpedig értékes fajokból nincs hiány Cséffán, legyen az lágyszárú növény, gerinctelen állat, hal, hulló, madár vagy emlős. Azonban egy cséffai kirándulás nem úgy szűrődik le az idelátogatóban, mint az adott nap megfigyelt növény- és állatfajoknak egy száraz, szakszerű listája egy gyűrött, sárguló lapú jegyzetfüzetben. Legyen tél vagy tavasz, nyár vagy ősz, a természet mindig megadja a módját annak, hogy rejtett kincseit mesés formában tárja elénk, örök élménnyel gazdagítva minket. Ezek azok az élmények, amelyek az erre barangolókat időről időre visszacsábítják.

Lovas turizmus

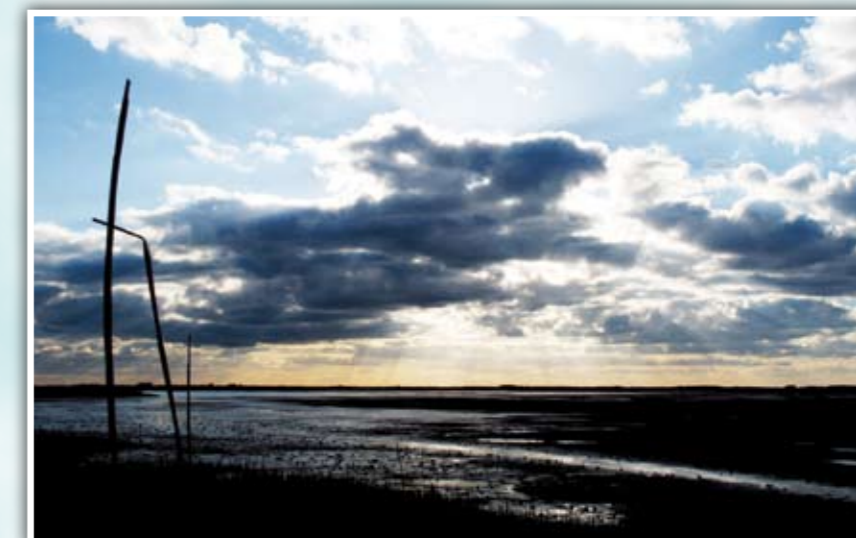

Cséffai fogadó

Tél

Külön íze van a téli cséffai kirándulásoknak, madarászásoknak, ha a helyszínt vonattal közelítjük meg, vagy legalábbis már a faluban lemondunk az autó csábító kényelméről. Tegyük meg a halastavakhoz vezető távot az Atyás felé vivő úton vagy a kertek aljában, biztosak lehetünk benne, hogy a nyakunkban lógó távcső nem marad kihasználatlanul, hiszen találkozni fogunk olyan ragadozó madarakkal, amelyek kizárólag téli vendégek nálunk. Ezek közé tartozik a mindenki által jól ismert egerészölyv rokona, a gatyás ölyv, a nálunk ritka költőfajként számon tartott, de télen elvonuló hamvas rétihéja északi, széles szárnyú fajcsoport-társa, a kékes rétihéja, vagy a télen kóborló pintycsapatok réme, a kis sólyom.

Ugyan az éjszakai fagyok jégpáncélt vonnak a halastavakra, mégse riadjunk vissza egy kis sétától a tavak gátjain! A vízimadarak egy része kitart még a legkeményebb teleken is, hol a folyó vízű, befagyatlan csatornákon csoportosulnak, hol ők maguk tesznek azért, hogy egyes tavak csak részlegesen fagyjanak be, szakadatlan mozgásukkal szabad vízfelületet biztosítva az azt igénylők számára. A közismert tőkés réce és a nála jóval kisebb, télen szintén gyakori csörgő réce adják a téli récecsapatok zömét, azonban a nálunk telelő fajok közül rendszeresen megfordul a kerceréce, az elvéve Cséffán költőfajként is jelenlévő

A Cséffai halastavak őszi képe

Madártömegek a Cséffai halastavak egyik lecsapolt tóegységén

kontyos réce és az utóbbihoz színezetben igen hasonló, ám az előzőnél jóval ritkább hegyi réce. Ha szerencsénk van, szép számban láthatunk a szabad vízfelületre inni vagy éjszakázni bejáró vadludakat is, akár a nyári lúdról, akár a hangjáról elnevezett nagy lilikről van szó. Kivételes esetben a vájtszemű madarászok ritkább fajokat is észrevehetnek a libacsapatokban, mint például a veszélyeztetett, de a Kárpát-medencében egyre gyakrabban megjelenő vörösnyakú ludat. Az utóbbi években nagy számban telel Cséffán a hányatott sorsú, védett kis kárókatona. Bármilyen vidámnak is tetszen egy ilyen lubickoló társaság, életük bizony nem veszélytelen. Nem csupán a rájuk leső puskásoktól kell tartaniuk, telente a ragadozó madarakat is vonzzák az alföldi halastavak madártömegei. Ebben az időszakban rétisások is megfordulnak az állóvizek fölött, legtöbbször legyengült récét vagy szárcsát hajtva, néha azonban a lecsapolt halastavak alján rekedt halak maradványaival kell beérniük.

Miközben a gátakat kísérő nádsávok között lépdelünk és a csilingelő hangú, a nád apró magvaiból lakmározó barkóscinege-csapatokban, vagy a törékeny és a „bohém” életvitelű függőcinege nád között bujkáló példányaiban gyönyörködünk, néha a lábunk elé is figyelünk, és vegyük észre a hóban vagy a sárban megmaradt árulkodó jeleket. A vidra nem ritka a halastavi környezetben, ami a halra épülő étrendjét ismerve nem meglepő. Jellegzetes lábnyomait követve, jókora szerencsével, magát a nyomok gazdáját is megpillantathatjuk! A téli időjárás sokszor szeles az Alföldön, ami ellen a ritkáló, avas nád nem mindig nyújt tökéletes menedéket. Kirándulásunk végén megérdemlünk egy forró italt az erdők ölében lapuló halászcárdák valamelyikében!

Tavaszi

Tavasszal észak jeges áradatát böjti szelek váltják. Az égen rohanó felhők között vakítóan kék az ég, a halastavak élete megpezsdül. A gazdag tavaszi lehalászások reményében számos tavat csapolnak le az erre tervezett árokrendszer és műtárgyak segítségével, egyiket a másik után. A sors furcsa módon úgy hozta, hogy a modernkori halastavi gazdálkodással együtt járó lecsapolások és a tavaszi, illetve őszi madárvonulás egybeesnek. A legnagyobb, közel 100 hektár kiterjedésű tavak vízének leengedése egy hetet, vagy akár annál hosszabb időt is igénybe vesz. A majd 700 hektáros cséffai halastórendszer mintegy húsz közepes, illetve nagy tőegységéből, valamint több kisebb tóból áll, melyek közül tavasszal néhány lecsapolásra kerül, így a vonuló és itt megpihenő szárnyas vándorok számára akár több mint egy hónapig is bőséges asztal terül. A hosszú lábú, gerinctelen állatkákkal táplálkozó parti madarak jellemző tagjai a népes, hangoskodó madártömegeknek. Ezeknek a különleges életmódú fajoknak részben az északi országok tundrái, tenger melléki vagy fjordok végi sós mocsarai a hazájuk, de vannak, amelyek ugyan ritkán, de nálunk is költenek. Ugyan a parti madarak meghatározása sokszor a gyakorlott madarászok számára is kihívás, ha jobban figyeljük őket, az egyes fajokra sokszor jellemző viselkedést és táplálkozási szokásokat, már egyszerűsödik a kép! A legnagyobb számban jellemzően a vörös tollazatú és hosszú, egyenes csőrű nagy goda képviselteti magát. A godacsapatok a részlegesen lecsapolt tavak sekély vizében táplálkoznak, nem

Virágzik a tündérfátyol

ritkán a golyákkal rokonságban álló, hófehér kanalgémekkel közösen, amelyek kanálszerűen kiszélesedő csőrükkel, kaszáló mozdulatokkal szűrnek ki a vízből az apró állatkákat. Szintén ebben a környezetben táplálkoznak a kanalgémekhez némileg hasonló technikát alkalmazó, jellegzetes fekete-fehér tollazatukról és felfelé hajló csőrükről könnyen felismerhető gulipánok. A bibic, rétjeink tipikus költőmadara, szintén ezres nagyságrendben vadászik az iszapos tófenéken. Ilyenkor már sok itt költő madárfaj is megfigyelhető, például az egyetlen nádban költő ragadozónk, a barna rétihéja, amely alacsonyan imbolygó repülésével, vagy a magasban lejtett, vijjogó nászrepülésével tipikus eleme a halastavi környezetnek. Áprilisban már az énekesmadarak közül is számos faj megjelenik. Egyes nádiposzták hímjei elfoglalják territóriumukat, és helyenként a nádbugák csúcsán éneklő, pazar tollazatú kékbegy is lencsevégre kerül. Ekkoriban már érdemes egyet járni az ébredező, madárdaltól hangos, szomszédos Radványi-erdőben, vagy a halastavakat Atyás irányában körülölelő Libárdi-pusztában is.

Atyási falukép

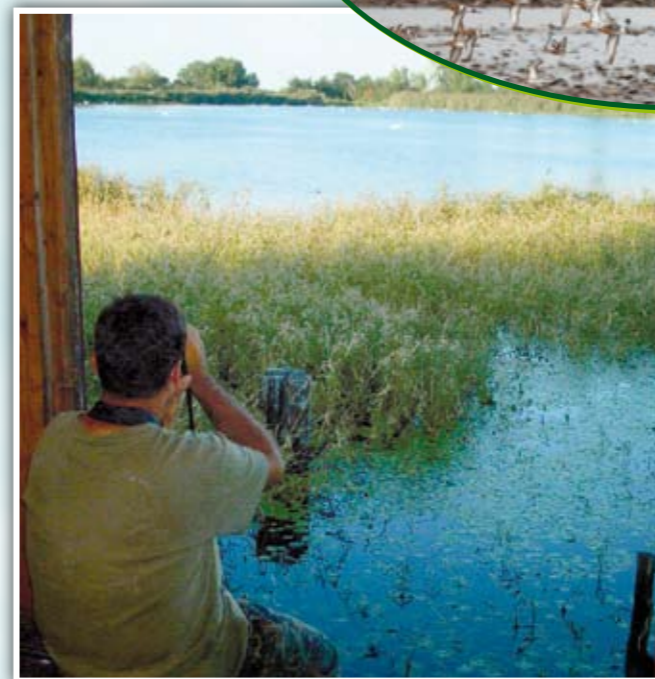

Színkavalkád a halastavak között

Nyár

A nyár megérkezéére a vándorok elhagyják tájainkat, és az itt költő madarak többsége is elcsitul a halastavakon, a tojások költésével vagy a fiókák szüntelen etetésével vannak elfoglalva. Azért ne higgyük, hogy a nyári hőségben nem vár ránk megnemennyi érdekes pillanat, ha a nádfalak mögül bekukkantunk a tavakra! Ha a fejünk felett ide-oda cikázó, alakja és röpte alapján kisebb sirályra emlékeztető fattyúszerszörkők mozgásának irányát sikerül lekövetnünk, rátalálhatunk népes, sokszor több száz párból álló telepeikre. Élettel töltik meg a remegő levegőt az élelemmel fiókáikhoz tartó szerkők. Fészkeiket a tavak felszínén

Bibicék és nagy godák

Madárles

kialakuló, úszó, összefüggő szőnyeget alkotó hínárnövényzetre rakják. A sulyom méregzöld levelein vagy a tündérfátyol sárga virágai között bukdácsoló, fészkeiket elhagyó és élelemre váró szerkőfiókák megkapó látványt nyújtanak. A Radványi-erdőben fészkelő szürke gém, avagy a halastavak nádszigetein, laza telepekben, közösen költő nagy kócsag és vörös gém átrepülő egyedei szintén meghatározó jelenségei az itteni állóvizek nyári képének. Nem feledkezhettünk meg a cséffai tavak egyik legnagyobb értékéről, a cigányréceről sem. Valamikor ez a vörösbarna színezetű, kistermetű récefaj az alföldi vízi világ egyik leggyakoribb lakója volt, de a mocsaras élőhelyek visszaszorulásával hirtelen veszélyeztetett és fokozottan védett fajjá vált. Cséffán egyes években száznál is több pár költöhet, a nyár végén pedig a környező táj állománya több ezres csapatokban gyülekezik egyes

eludgott, jobbára úszó növényekkel gazdagon borított tavakon. Az októberi vonulás idejét sokszor itt várják be a cigányrécek, ezért Cséffa esetében a vízimadár vadászati szezon szeptemberi kezdésének létjogosultsága természetvédelmi szempontból erősen megkérdőjelezhető.

Ősz

És bizony, sokszor észrevétlenül, az őszi belopózik a nádasok közé is. Elkezdődnek az őszi lehalászások, és a tavasszal elhúzó vándormadarak egy része ismét megjelenik a Cséffai halastavakon. A tavaszi lecsapolási időszakhoz hasonlóan parti madarak lepik el az iszappadokat. A cankók képviselőjében a füstös cankók a leggyakoribbak, és kiváltképp a vonulási időszak kezdetén érdemes távcsöveinkkel átbogarászni csapataikat, hogy nászruhájukat még nem levedlő egyedeket találjunk.

A fekete tollazatáról elnevezett, hosszú, piros csőrű, elegáns madár csodaszép! Máskor szoros, zárt csapatban repül, cikázó madárrajra lehetünk figyelmesek. Ők minden bizonnyal a rendkívül kistermetű partfutók képviselői lesznek, amelyek közül legnagyobb számban a havasi partfutó szokott megjelenni. Ősszel sokszor egészen sokáig, a fagy beálltáig is kitartanak a nagy pólingok; a parti madarak között kifejezetten nagy termetűnek számítanak, és hosszú, lefelé hajló csőrük messziről is elárulja őket. A víztükrön mindenfelé ezres réce- és szárcsacsapatok nyüzsögnek, a magasban pedig halzsákmányra lesve az északon költő halászsas egy-egy példánya is szem elé kerülhet. Kövessük türelmesen a tavak felett keringő, időről időre egy helyben „szitáló” nagy ragadozót: felejthetetlen élmény a szárnyait összekapva a vízbe zuhanó sas látványa, vadászatának izgalmát pedig a megfigyelő is átéli!

Az őszi vonulással a legtöbb madárfaj búcsúzik a Cséffai halastavaktól, de mindez csak időszakos, hiszen – akárcsak a tájat és annak szépségeit megismerő madarász és természetjáró – évről évre visszatérnek.

Fotó: Nagy Attila, Arthur Botoş, Alin Moş

Írta: Tószögi György

Ébredő havasok

Amikor az Alföld síkjain a bolondos áprilisi szél már javában kergeti a sorban elnyíló tavaszi virágok mámoros illatát, a merész bihari hegyiveken még fehér hósapka virít. Hétről-hétre válik mind kisebb az ég tündöklő kékjének kontrasztjában, nyomában elötűnnek a még kopár erdők borította hegyoldalak. Nehéz levenni a tekintetet a bűbajos képről: valami csoda történik odafent. Ébrednek a havasok...

A természet megújulását mindenki megélte már. Aki azonban még sosem látta a bércek hosszú télből való szépséges bódulását, annak sok gyönyörűséget tartogat még ez a legigézőbb évszak.

Valahol ismerősen ugyanaz, mint lent, de mégis más odafönt a kikelet ritmusa. Lassabban közelít, kicsit óvatossabban kerülgeti a tájat, de aztán siet, szaporáz, hogy a gyorsan vonuló hótakaró mögött el ne maradjon röpke óráitól, melyben széleseben vizet fakaszt, szirmot bont, új ágat hajt.

A melegedő hegyoldalakra a völgyekből felkúsznak a birkanyájak kolompszavai, a megfakult tisztások fagyos földje hirtelen kiengedi üdeségét, az erdőszél felé húzó hótakaró mögött tüstént virágszőnyeg terül. A patakok dagadva, vidáman csörögnek a kövek között, boldog madárhangok töltik meg a büköket, a fenyvest: így ünnepli gyorsan múltó napjait a hegyek tavasza.

A hegyek változó ritmusa

A bihari hegyvidék ébredésének akár heteken keresztül is a nyomában lehetünk. A meleg először megsimogatja a déli oldalakat, a széles völgyeket, az alacsony dombokat, aztán felszökik a kopasz, sziklás hegytetőkre, legelőkre, végigtekereg a hosszú patak völgyeken, egyre összébb szorítva a vastag, fehér hótömeget, amely sokáig ül még makacsul a csúcsok tetején. Mire mindent bejár és elér az északi oldalak árnyékos erdeinek mélyére, mohás hasadékaiba is, addigra már sürgetni kezdi a májusi nyár.

Az alacsonyabb dombokon – a sík vidékekhez hasonlóan – már márciusban tavaszodik, az 1000 méter magas hegyvonulatokról április elejére vonul el a tél. Böjtmás havának derekára-végére megindulnak az 1500 méter magas havasok jégereszei, ám a legmagasabb 1600-1800 méteres bihari csúcsok május végéig is rejtegethetik a telet.

Ha kirándulást, túrát tervezünk az ébredő havasokba, nem árt figyelembe venni mindezt. A környezeti viszonyok meglepően szélsőségesek tudnak lenni odafent még akkor is, ha nincsenek extrém időjárási körülmények. Míg a sík területeken akár már hőség-gyanús idő is délibábozhat, a rövidnadrágos meleg odafönt hamar didergősre változhat. Egy-egy napsütötte, zöldülő tisztás és a szomszédos, hófoltos erdőben kanyargó hűvös patak völgy hőmérséklete

A napsütötte hegyoldalak valamelyik zónájában áprilisban nagy valószínűséggel rábukkanunk a kárpáti sáfrányra

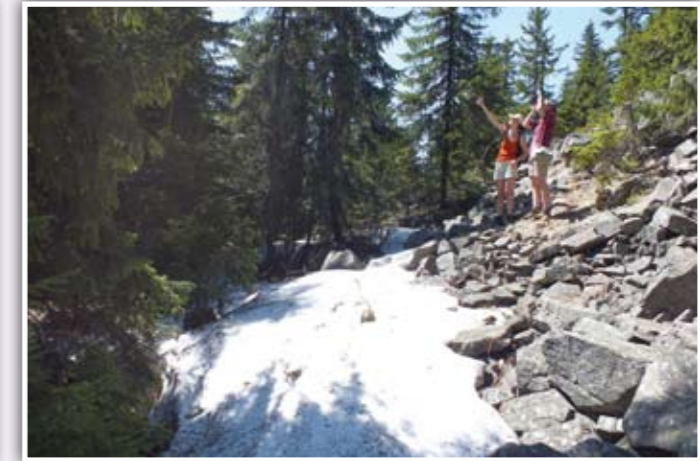
akár 20 fokkal különbséget is mutathat. A verőfényből még aznap kerekedhet csúnya hózápor, a déli lejtők rég felszikkadt túraösvényeivel ellentétben az északi oldal jeges, sáros, csúszós veszélyt jelenthet. A meleg öltözék, a megfelelő talpmintázatú túrabakancs mindenképpen ajánlott.

Krókusztúrák a havasokon

Aki a hegyek tavaszának csodáit meg akarja pillantani, annak jól kell időzítenie. A bihari havasok ébredésének természetjárók körében egyik legkedveltebb eseménye a krókuszvirágzásnak nevezett jelenség. A kárpáti sáfrány (*Crocus heuffelianus*) tömeges virágbontását nevezik így a túrázóknak. A turisták krókusza a leggyakoribb, koncentrált területen a legnagyobb töszámokban pompázó és egyben a leglátványosabb virágos növény a tavaszi havasokon. E lila színű, mintegy 25-30 cm magas tünemény közvetlen az elvékonyodó, kifoltosodva eltűnő hóréteg alól dugja ki hegyes, ceruza vastagságú, mélylila bimbóját, amely virágot bontva tündöklő kehellyé változik. Egy-egy mezőn, tisztáson akár ezrével is viríthatnak a növények.

Néhány túraegyesület rendszeresen szervez a bihari hegyekbe tavaszi krókusztúrát, sokaknak felér egy zarándokúttal ez a szemkápráztató jelenség. Az Erdélyi-sziget-hegység számos pontján megcsodálható e növények virulása, a legnépszerűbb helyszínek a Bihar-hegység könnyen megközelíthető területei. Biharfüred, a Rozsdás-szakadék, a Bogavölgy és a Pádis-fennsík környéke sokakat vonz, hiszen a jól kiépített és kitaposott túraútvonalak a kora tavaszi időszakokban megfelelő elővigyázatossággal járhatóak.

A tervezett túra előtt azonban mindenképpen érdemes tájékozódni, hogy adott helyszíneken, milyen stádiumban tart éppen a virágzás. A kárpáti sáfrány hamar elnyílik, nem kellő előrelátással könnyedén előfordulhat, hogy lemaradunk vagy éppen korán érkezünk ahhoz, hogy a tömeges nyílás legjavát ne lássuk, hazaérve pedig azt halljuk, mások fotóin azt lássuk, hogy két völgygel arrébb szőnyegként terültek.

Az 1500 m magasan lévő hegygerincek közelében még április végén is bujkál a tél

Aki nem riad meg letérni a turistaösvényekről és egy ritkásabb hegyoldalon néhány száz méter szintkülönbséget leküzdeni a hegygerincig, az vélhetőleg azért jó néhány „krókusszal” összetalálkozik április közepe táján. Ha nem lent, akkor középtájon, ha ott sem, akkor a hegytető közelében. Csakúgy, ahogy a bihari havasok egy másik kedves kis virágjával, a tavaszi tözikevel (*Leucojum vernalis*) is. Ez a szintén évelő, 30-35 cm magas hagymás növény harang alakú, fehér színű bókó virágjait gyakran a kárpáti sáfránnyal együtt pompáztatja az erdei tisztásokon. Testet-lelket gyönyörködtető élmény egy ilyen nyiladékon elfogyasztani ebédünket és a virágok mellé hevedre hallgatni a hó olvadékból csurgó erecské csacsogását, töltődni az ébredő havasok minden gyönyörűségével.

A havasok virágait legfeljebb fotókon és élményként vigyük haza

A mocsári gólyahír hegyvidéki alfajára is rábukkanhatunk

Ezeket a bájos virágokat csak azért mert szépek, ne számkísük le, ne ássuk ki magunk gyönyörűségére. Másokéra pedig még úgy se, anyagi üzletet remélve. Ezek a „vizes” virágok egyébként is szinte azonnal elhervadnak, a tövek áttelepítéséhez pedig a klímát a talajvizet és a talajtípust is át kellene telepítenünk, ami ugye bár nem lehetséges. Fotón, filmfelvételen vigyük haza szépségüket, mert saját környezetükben hivatottak leginkább hirdetni a hegyek ébredését.

Medvehagymás völgyeken

Amíg bérceken még csak ifjul a természet, a patak völgyek tocsogós, vizes tisztásain már meglelhetjük a javában virító hegyi gólyahírt (*Caltha palustris ssp. laeta*), a mocsári gólyahír hegyvidéki alfaját is. A völgyek legalsó részein ilyenkor már sűrű és mély zöld az erdők aljnövényzete, a levegő meleg és páradús. Számos gyógynövény már jól gyűjthető. A csalánnak ilyenkor koratavasszal, érdemes a helyszínen elfogyasztani zsenge leveleit is. Kiváló vitaminpótlás a legközvetlenebb módon, melyet ha úgy végzünk, hogy a megkóstolni kívánt csalánlevelet előbb az ujjbegyünk közé csipentve elmorzsoljuk, nem fog viszketni attól a nyelvünk.

A bihari patak völgyek közönséges növénye a medvehagyma

A mélyebb fekvésű völgyek egyes részeit meglepő mennyiségben borítja a medvehagyma (*Allium ursinum*). Ez a gasztronómiában néhány éve feltűnt gyógyhatású növény manapság nagy divatnak örvend, mivel magyarországi területeken nem túl gyakori. A romániai hegyvidékeken közönségesnek mondható, itt a nedvesebb klímájú erdőket, különösen a patakok völgyét gyakran tömegével lepi. Felületes szemlélő a szintén tavasszal nyíló mérgező gyöngyvirággal összetévesztheti, ezért gyűjtése előtt nem árt a fontosabb faji bélyegekkal tisztában lenni.

A medvehagymának nem csupán a snidling ízére emlékeztető levele fogyasztható, de virágbimbója is, melynek zamata inkább már a fokhagymáéhoz hasonló. A növény virágzás után elveszíti jellegzetes aromáját, így a medvehagyma szezon csupán néhány hétig tart. Kertben könnyedén megtehető, de óvakodjunk a túlzott, vagy kereskedelmi mértékű gyűjtésétől, hiszen ezzel éppen az élőhelyeit veszélyeztetjük.

A saját fogyasztást és csupán az otthoni célokat szem előtt tartva mindig lesznek gazdag lelőhelyek és sokáig élvezhetjük a hegyek és a völgyek lassan ébredő, de gyorsan tovaszáguldó tavaszát.

Fotó: Tószögi György

*Ne siess úgy Tavasz!
Várd meg gólyáidat,
Úton úgy elaggott,
Itt hű szolgálidat.
Állj, maradj! Percre csak;
Ők is veled szállnak,
Oly gyorsan elnyílnak,
Szél sodor a nyárnak...*

Czárán Gyula nyomdokain (II.)

Rézbányai vízijátékok (kataraktáliák) – A Felső körút –

„Nem szabad – kultúrájában és ennek haladásában elbizakodva – magát az embernek a természettől végképp elszakítani, s nem szabad azzal minden összeköttetést felbontania: hanem ellenkezőleg, testi-lelki parancsoló szükség az Édesanyánkkal az érintkezést mindig fenntartanunk.”

(Idézet Czárán Gyula a Bellavista-vízesés mellett elhangzott, a Felső körút az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) hatáskörébe való átadása alkalmából, 1904 júliusában tartott beszédéből.)

„Nem adom tíz forintért, hogy ott voltam, de száz forintért sem mennék oda...” – Nem csoda, hogy így jellemezte Czárán a rézbányai vízeséseket érintő körutat, hiszen eredeti hossza mintegy 30 km-re tehető, az összességében 1500-2000 méteres szintkülönbséget pedig még lóháton is fásasztó volt leküzdeni.

A Biharnak e részéről – Mátyás Vilmos Magyarországon kiadott, „A Bihar-hegység” című útikalauzán kívül – a legutóbbi időközben hallgattak a könyvek, ami elsősorban annak köszönhető, hogy a környéken folytatott uránbányászat miatt senki nem léphetett be a területre, hacsak nem szaggatta csákánnyal a hegy gyomrát. Még a legközelebbi falu, Biharmező (Poiana) lakosainak többsége sem ismerte a környéken található csodálatos vízeséseket.

Ezen a túrán gondozott ösvényekre nemigen számíthatunk, útjelzések pedig egyáltalán nincsenek. Autóval aszfaltúton Biharmezőig (Poiana) juthatunk, amely a völgy Lehecsény (Leheceeni) és Vaskohszelestye (Săliște de Vascău) utáni utolsó települése. Utunkat a völgyben jobb felől végigkíséri a Fekete-Körös Biharmezői Körösnek is nevezett, tulajdonképpen fő patakja. Biharmezőt elhagyva még 4,5-5 km hosszan, az egykori uránbánya bejáratáig követjük a vízfolyást.

A látvány első pillanatra lehangoló, igazi orwelli környezet tárul elénk: szürke színű meddőhányók, rozoga, rozsdás vasmonstrumok, fémszörnyek bámulnak ránk. Jobbra tekintve egy apró tisztás javít az összképen, szélén félig-meddig lerombolt, elhordott épület, a bányászok egykori étkezdéjének maradványai.

720 méteres tengerszint feletti magasságban vagyunk, a Körösköz-mezőn (Poiana între Crișuri), ahol a Szélső-, a Bihar- és a Holló-patak vizei egyesülnek. Számunkra a középső (Bihar) és a bal oldali (Szélső) kínál különleges látványokat.

Körutunk kezdetén keresztülhaladunk a bányatelepen, követjük a Szélső-patak medrét, egylőre még kényelmesen, egy párhuzamosan haladó bányászati feltáró úton. Körülbelül 20 perc gyaloglás után az út hirtelen balra kanyarodik, áttér a patak másik, a folyásirány szerinti jobb oldalára, egy széles jobb kanyarral újból emelkedni kezd a völgy felső része felé,

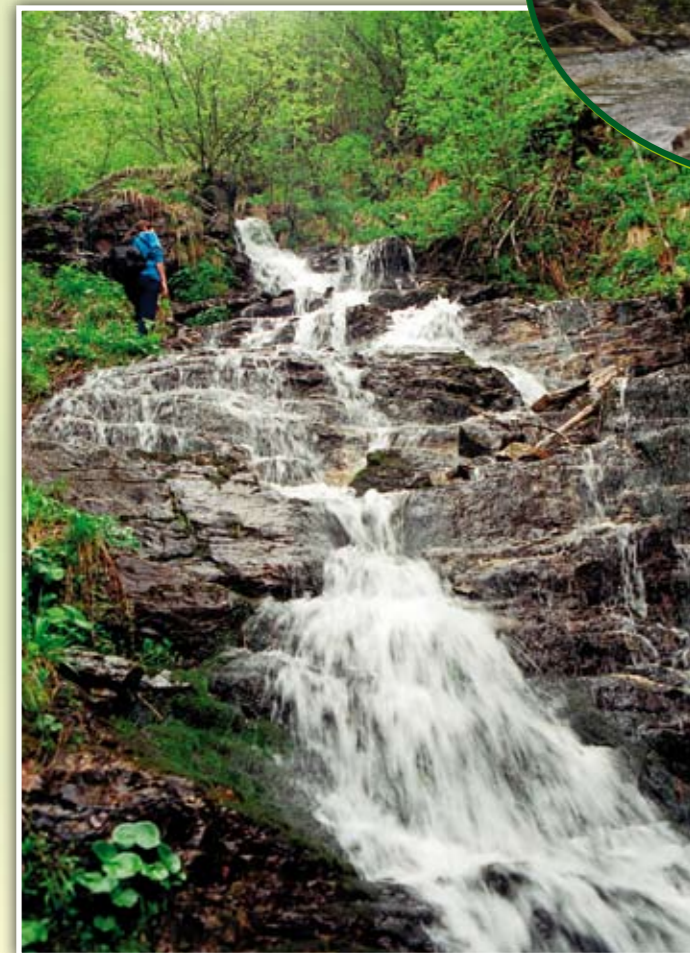

A túra kiinduló helyszíne az egykori uránbánya-központ

majd egyszerűen megszűnik. Ettől a ponttól kezdve már bármiféle út vagy ösvény nélkül követjük felfelé a patak vizét. A táj egyre vadabbá válik, de figyelmünket lekötik előrehaladásunk nehézségei, ugyanis néha csak kőről kőre ugrálva, kidőlt fatörzseken átmászva, a pataknak hol a jobb, hol a bal partján tudunk felkapaszkodni.

1-1,5 órával indulásunkat követően a fák közül magas sziklafal bukkan elő, elzárva a kilátást. A víz erősödő moraja sejteti, hogy közeledünk az első vízesésekhez. Itt, ebben a meredek falú, szűk sziklakatlanban egyesül a Szélső-patakot alkotó három vízfolyás – balról a Fontinyel (Fántánele), jobbról a Cárligoi, középen pedig a Hotorán – vízesésben aláhulló vize: a Cárligoi vízesése 40 méter, a Fontinyelé 60 méter, míg a Hotoráné 80 méter magas. A Biharban létezik még egy 80 méteres, a

Az Ezüstlétra-vízesés

Hotoránnál jóval ismertebb vízesés, a szintén Czárán Gyula által leírt Nagy Phaeton (Bohodei). Míg utóbbi vize kb. 45-50 fokos szögben rohan lefelé, a Hotorán habjai függőlegesen, sokkal látványosabban zuhannak a mélybe. A katlan aljáról nézve ugyan csak alsó harmadát látjuk, de még így is impozáns, felejthetetlen élményt nyújt. A vízeséseket Czárán Szentháromságnak nevezte el – Szervác-, Pongrác- és Bonifác-eséseknek –, mivel az idevezető, azóta elpusztult utakat a fagyoszentek idején építtette.

1000 méteren vagyunk. Innen balra tartva, azaz északnak haladunk a gerinc felé, egy igen meredek kaptatón. Ha időnk és energiánk engedi, kitérhetünk pár perc erejéig (ismét balra, immáron nyugat felé) a meredek hegyoldal szélére, ahonnan egy sziklabérc tetejéről mindhárom vízesés egyszerre látható, ráadásul innen megpillanthatjuk a Hotorán felső részét is. Czárán Gyula kilátót emelt itt, amely azóta az enyészete lett.

Visszatérünk a kaptató végéhez, ahonnan már sokkal enyhébb lankákon haladunk a gerinc irányába egészen addig, míg útlan utunkat egy széles ösvény nem keresztezi. Ezen jobbra megyünk tovább, s némileg fellélegezhetünk, hiszen sok kaptató már nem lesz.

Már 1250-1300 méter magasan vagyunk. A vidék alpesi jelleget ölt, hús fenyőerdőkben haladunk, lépten-nyomon csörgedező erescskéken kell átlép-nünk (nyáron, száraz időben azért nem árt vizet vinni magunkkal), majd egy borókabokrok díszítette tisztás készlet megállásra. Érdekes itt megpihennünk, meguzsonnáznunk, hiszen a szemünk elé táruló látvány csodálatos: előttünk (dél felé) az Erdélyi-szigethegység legmagasabb pontja, a Nagy Bihar 1849 méteres csúcsa készlet hó-dolatra, jobbra (nyugatra) a Belényesi-medence és a Vaskohi-karsztfennsík tárul elénk, majd a Béli (Codru Moma)-hegység ormai zárják a horizontot. A vízesésektől a tisztásig újabb 2-2,5 óra telt el.

Kelet felé, balra tartva, rövid szakasz után szűk ösvényben folytatódó, régi bányakutató út mentén hagyjuk el az 1300 méter magasan lévő havasi legelőt. Néhol igencsak keresgélgni kell az ösvény folytatását, mivel az erdészen és egy-két vadászon kívül senki sem tapossa azt, a természet pedig gyorsan visszafoglalja a magáét. A környéken akár medvenyomokkal is találkozhatunk.

Újabb egy óra elteltével érkezünk meg az 1400 méteres magasságban található Bellavista-vízeséshez, mely egy X betűhöz hasonló, lépcsőzetesen lezúduló vízfolyás, a Bihar-patak vize. Ez a Fekete-Körös legfelső forrása. Maga a vízesés magas vízálláskor, hóolvadás idején lenyűgöző.

Ezen a helyszínen adta át a Felső körutat Czárán Gyula az EKE-nek. Az átadás előtt az egyik munkás sietett az ünnepi sereglethez azzal a hírral, hogy egy üveget talált a vízesésnél. Hadd álljon itt Záray néhány sora:

„Czárán komoly arccal vizsgálja az üveget, leveszi róla a fényes kupakot, s egy sodronnyal leszorított dugaszt talál alatta. Kérdezi a román embertől, hogy nem a sziklák robbantásához használt robbantószer maradt-e benne?... Egy bátor ember lecsavarja a sodronyt, egy rettenetes durranás reszketeti meg a völgyet, majd

A Menyasszonyuszály-vízesés

egy fehéren habzó folyadék tódul ki az üvegből, mit turistapohárba fölfogva tanácskozunk, hogy mi lehet az... Semmi veszélyeset nem mutat, kellemes, illatos, talán meg is lehetne inni?...” Így pecsételték meg koccintással is a hivatalos átadást, hiszen az üveg a Czárán által pár nappal azelőtt elrejtett pezsgő volt!

Ettől a ponttól már csak lefelé kell mennünk. Ereszkedésünk első szakasza igen megerőltető, mert – ösvény hiányában – a patak párhuzamosan, köveken, bokrokon, kidőlt fatörzseken keresztül haladva kell keresnünk a legjobb utat. Egy kis odafigyeléssel, elővigyázatossággal azonban ez az „akadálypálya” is leküzdhető. Hozzá kell tennem, hogy legutóbbi látogatásom alkalmával rátaláltam egy ösvényre, amely ugyan némi kerülővel, de levisz a hegyről.

Árkon-bokron keresztül ereszkedésünk kb. fél órát tart, majd kiérünk a bányászati útra, melyen kényelmesebben folytathatjuk túránkat. Hamarosan, egy bal oldali mellékvölgyben megpillantjuk az Amazon-esést, majd kicsit lejjebb, a fővölgyben pedig az Apród-esés bontakozik ki. További 15-20 percnyi ereszkedés után a jobb oldali völgyet elzáró meddőhányóhoz érünk, melynek aljából csörgedezik az Illés-völgy vize. A természetrombolás szomorú mementója ez a hely, hiszen egy egész völgyet zártak el a meddőhányóval, és völgy vize a köregeteg alatt csak nagy nehezen talál utat, hogy egyesüljön a Bihar-patakkal. Mivel minket az Illés-patak vízesései érdekelnek, nekirugaszkodunk és megmásszuk

A Szentháromság-vízesés bal oldali és középső ága

a törmelékes lejtőt. 10-15 perc küzdelem után magunk mögött hagyjuk a szürke köregeteg, ismét a vadon szívében haladunk. Kibontakozik a völgy első vízesése, a természetes lépcsősoron lezúgó Menyasszonyuszály (Slepp)-esés, majd alig pár lépésnyire felfelé megtaláljuk a függőlegesen alázuható Menyasszonyfátyolt is. Mintegy 990 méteres magasságban járunk.

Visszaereszkedve a fővölgybe folytatjuk utunkat lefelé a második, jobb felől leszaladó patakig, amely mentén felkapaszkodva, 30-40 perc után megtaláljuk az ún. Ezüstlétra hosszú esését, amely ugyan nem valódi vízesés, de a köveken legördülő, habzó víz rászolgál az elnevezésre. Létezik egy, a meder mentén húzódó, a jobb oldali mellékgerinc vonalát követő, a vízesés közelébe vezető ösvény is, tehát nem kell feltétlenül megharcolnunk a nedves patakmederrel.

Innen is visszatérünk a fővölgybe, majd röpké fél óra múlva újból megpillantjuk autónkat. Ezzel véget ért a teljes napot, mintegy 6-8 órát igénylő túránk. Természetesen – egyes részeit kivételével – a körút nem tekinthető az eredeti Czárán-útnak, mivel több, kisebb vízesést nem érintettünk. Vigasztaljon azért bennünket, hogy a legszebb látványokat hazavihetjük emlékeinkben, fényképeinken, és mesélhetünk azokról barátainknak, ismerőseinknek, ezzel is ápolva Czárán Gyula emlékét.

Fotó: Siska-Szabó Zoltán, Tószögi György

A ködbevesző Nagy Bihar csúcs

Írta: Gebauer Hanga

Életre kelt fényképek a Fekete-Körös völgyéből

Találkozás

Idehaza hosszú hétvége volt, nemzeti ünnep, 2012. március. Nagyvárad és a Fekete-Körös völgye megszokott hétköznapjait élte, de a városok és falvak lakóinak egy része megemlékezett. Így tett az a várasfenesi származású, nagyváradi vállalkozó is, akivel azokban a napokban volt találkozóm. Harmadmagunkkal jártuk végig a Fekete-Körös alsó és felső völgyében szolgáló református lelkészeket, hogy mint a helyi magyarság kovászai, összefogói, fogadják be majdan településükre, és támogassák azt a vándorkiállítás, amelyet a vállalkozó, Vura Ferenc családja hívott életre a budapesti Néprajzi Múzeum közreműködésével. Ugyan Várasfenes (Bihar megye, ma Finiș, Románia) egyik legrégebbi – a falu és a tágabb térség hagyományos építészeti és térhasználati jellegzetességeit magán viselő – lakóépületében 2010-ben kialakított tájház az ősöktől ránk maradt bútór- és lakáskultúra bemutatását, valamint a tárgyi emlékek továbbélését biztosította, ám a jelen és jövő ge-

nerációinak találkozási pontjaként e helyszín önmagában szűknek bizonyult. Felépült hát egy, a tájház szimbolikus jelenkori és jövőbeli kiterjesztéseként is felfogható, ahhoz stílusában és anyaghasználatában tökéletesen illeszkedő közösségi ház is.

Száz év és néhány száz kilométer

Eközben részben feldolgozatlanul feküdt közel 150, fekete-fehér, a nagyközönség számára még ismeretlen, üveglemezre exponált, évszázados fotográfia több száz kilométerrel odébb, Budapesten, a Néprajzi Múzeum Fotótárában. A képek erről a vidékről mesélnek, annak embeireiről, házairól, vásáraitól, viseletéről, vasárnapi táncairól, mezőgazdasági és ház körüli munkáiról. Készítőjük a későbbi tanszékalapító néprajztudós, Györffy István volt, aki korai kutatásai egyikeként az elszigeteltségben élő, éppen ezért archaikus vonásokat megőrzött fekete-Körös-völgyi magyarság tanulmányozását választotta.

Köröstárkány, D 4980

A Fekete-Körös völgye

„Elrejtett, gazdag zugoknak mondják ezt a helyet” – jegyezte meg az 1910-es évek első évtizedeiben Nagyszalon-tán tanító Viski Károly, így igyekező a terepmunkához kedvet csinálni a fiatal tudósnak. Györffy válaszelevelében biztosította a tanárt, hogy szeretné már „színről színre látni ezt az élelmes magyarságot.”

Györffy István teóriája szerint – amelyet alapos levéltári kutatások és helyszíni gyűjtések alapján alakított ki – a Fekete-Körös völgyében szigeteket képező magyarság a középkorban még szerves egységet alkotott az Alföld népével, a 13. századtól kezdődően azonban a románság számarányának folyamatos növekedésével fokozatosan elszigetelődött. A viseletben és a nyelvhasználatban mind az Alsó-, mind a Felsővölgy magyarságánál mai napig kimutatható a rokonság az alföldi területekkel. Az építkezés és a település-szerkezet tekintetében az Alsóvölgy döntően alföldi jelleget mutat, ugyanakkor a Felsővölgy sajátosságai közelebb állnak az erdélyi építészethez és településformákhoz. Utóbbi terület lakosságának származástudata – a néprajztudós korabeli kutatásai alapján – szintén a székelység felé mutat.

Györffy az 1911 augusztusában és szeptemberében végzett, 45 napos terepmunkájáról 26 darab határ- és dűlőtér-

Körösjánosfalva, F 13481

képpel tért haza, amelyek közül számosat két évvel később, 1913-ban a Földrajzi Közleményekben jelentetett meg „A fekete-körös-völgyi magyarság települése. Az erdélyi magyarság eredete. (Településföldrajzi tanulmány)” című publikációjában. A térképeken is jól látszik az Alsóvölgy falvainak az Alföldre emlékeztető, szétterültebb, többutcsás településszerkezete (Gyanta, Tenke, Bélfényér, Kisháza, Tenkeszéplak, Magyarcséke), illetve a felsővölgyi, a hegyek által közrefogott, a völgyekben, folyómedrek mentén létrejött falvak teraszos, egyutcsás, hosszan elnyúló településképe, amelyekben a porták vége gyakran a domboldalakra fut fel (Várasfenes, Rézbánya, Vaskóh, Köröstárkány, Kisnyégerfalva, Körösjánosfalva, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Magyarremete). A felsővölgyi falvakban az erdélyies telekelrendezés a jellemző, ahol az utcára merőlegesen

nyesújlak, Magyarremete). A felsővölgyi falvakban az erdélyies telekelrendezés a jellemző, ahol az utcára merőlegesen

Várasfenesi tájház a csűrkapuval

állnak a lakóépületek, és a „legtöbb községben a csűr bizonyos meghatározott, egyenlő távolságban van az utcától, ennél fogva a csűrök sora egy csaknem szakadatlan láncolatnak látszik”. Az alföldi települések inkább átmenetet képeznek, ahol „[...] a telkek kicsinyek. Csűr nincs [...]. Az ilyen telek tulajdonképpen egy udvar.”

Györffy tanulmányaiban pontos és rendkívül plastikus leírást ad az általa kutatott témákról (házak és berendezésük, kemence, tornác, szokások, viselet stb.), méretjelölésekkel, apró részletekkel, így az olvasó akár száz év elteltével is könnyen maga elé képzelheti a tájat, a falvakat és azok lakóit. A Néprajzi Értesítőben megjelent írásából, a „Dél-Bihar falvai és építkezése” című dolgozatából megtudhatjuk például, hogy milyen méretarányok, léptékek voltak jellemzőek a mindennapi élet és a gazdaság helyszíneire, a portákra a Fekete-Körös mentén: „Tárkányban egy rendes telek 12 m széles és 50-100 m hosszú. Maga a ház 6 m széles és 12 m hosszú, szegényes ház 5 m széles és 10 m hosszú.”

Ezek a lakóépületek – amint a 19. században az jellemző volt a magyar nyelvterület túlnyomó részére – háromszatúak voltak, szoba-konyha-kamra soros elrendezésben. Az első, utcára néző szobát háznak vagy első háznak is nevezték, amely tisztaszobaként funkcionált, vagyis nem lakták az ott élők,

Köröstárkány, F 13426

hanem a hátsó, hasonlóan, de egyszerűbben berendezett helyiséget, a kamrát használták a mindennapokban. Az első szoba a vendégeknek, udvarlóknak, kitüntetett személyeknek volt fenntartva, illetve a család gazdagsága, a házban lakó asszonyok és lányok kézügyessége bemutatásának helyszínéül szolgált. „A szoba igazi rendeltetését csak a legszegényebb osztálynál szolgálja. Mihelyt több helyiségből áll a lakás, a család elhúzódik a másik szobába, melyet – híven egykori rendeltetéséhez – kamrának hívnak. A szoba aztán mely többnyire az utca felőli végen van – tiszta vagy vendégszobává alakul s a család legfeljebb gyönyörködni jár be. A féltettebb holmik és értékek is ebben a szobában állanak. Ilyenek a vég vásznak, eladásra váró pálinka, szappantáblák. Sok helyen a vendégszoba mestergerendáján lógnak az oldalszalonnák, hogy a vendég lássa a jómódot” – írta Györffy tanulmányában. Jellemző volt az is, hogy a lakóépületen kívül, a porta másik felén, az utca felől külön nyárikonyhát, sütőházat építettek, melyhez számos esetben – leginkább a tehetősebb családok – egy szobát is hozzátoldottak. Gyakorta egész évben ezt használták lakásul, míg a lakóház csak a vendégek fogadásának, az ünnepeknek és a reprezentációnak biztosított teret.

Bádogkapuk

Érdekes, a mai látogatóknak is szembetűnő jellegzetességei a fekete-Körös-völgyi falvaknak a nagyméretű, a lakóépületek oromzatáig felnyúló, bádogborítású kapuk, amelyeket a már száz évvel ezelőtt ott járt kutató is fontosnak tartott megemlíteni. Ezeket legtöbbször bemélyített pontozással

Bádogkapu

Iskolásányok, Körösjánosfalva, F 22041

kialakított, geometrikus, esetleg növényi minták díszítik, számos esetben ugyanezzel a technikával megörökítve állítatójuk (sokszor egyben készítőjük), a porta tulajdonosának és hitvesének nevét, valamint a készítés dátumát is. Dr. Kós Károly külön publikációban értekezik e kapukról, díszítésük jellegzetességeiről, Györffy pedig szókimondó, ízes leírásában így fogalmazza meg funkciójukat 1915-ben: „Hanem ami a legjellegzetesebb, a kapu merevül be van borítva bádoggal. Ennek az a célja, hogy a fináncok be ne kukucskálhassanak, mert a nép pálinkafőzéssel foglalkozik.”

Györffy, noha kutatásai fókuszában kevésbé az ember maga, inkább az ember alkotta világ, valamint környezete és viselete állt, nem tudta elkerülni egy-egy gondolat erejéig, hogy meg ne emlékezzék – akár a fentihez hasonló kiszólásban – e terület lakóinak szokásairól, munkáiról, szórakozásukról és hiedelemvilágukról is. Ez utóbbinak egy részét, a Fekete-Körös völgyének meséit, dalait, legendáit a Belényesből származó Kun József rendezte gyűjteményes kötetbe 1998-ban „A tárkányi sudár torony” címmel.

Ember és ruhája

Az ember kulturális hovatartozását, társadalmi státuszát és identitását hűen tükrözi mindaz, amit magán visel, legyen szó alsó- vagy felsőruházatról, ékszerről, vagy akár a hajviseletről. A látogató manapság már csak néhány helyi tájház felöltötött bábuján, valamint régi fényképeken keresztül kaphat betekintést a Fekete-Körös völgyének hajdani sokszínű, jellegzetes viseletébe. Mint már korábban említésre került, a fekete-Körös-völgyi viselet Györffy kutatásai szerint alföldi rokonságot mutat, azonban elzártsága miatt archaikus formákat is megőrzött. A néprajztudós ottjártakor az ősi vonások mellett az öltözködésben és hajviseletben bekövetkezett változásokat is dokumentálta.

Az archív fotókon megfigyelhető a jellegzetes, rövid derekú, bő ujjú ing a férfiak ruhatárában. „A felsővölgyi, különösen a tárkányi magyarság még a legősibb formájában viseli az inget. [...] Ennek az ujjá bősége egyenlő a derék hosszával. Ha felveszi a férfi, hasa, háta kilátszik belőle a derék rövidsége miatt” – írta Györffy 1912-ben „A Fekete-Körös-völgyi magyarság viselete” című tanulmányában.

A vidék karakteres ruhadarabja volt a felnőtt férfiak és nők által egyaránt hordott – csupán ráhímzett motí-

Kamra kuzsókokkal

vumaiban különböző – kuzsók, illetve a gyermekek kuzsíkja. Ezeket a helyben készített öltözeteket gazdag, színes hímzéssel díszítették, ellentétben a legtöbb ruhadarabbal, amelyek fehérek, díszítetlenek, legfeljebb egyszerűen hímzettek voltak. A néprajztudós

Kuzsók hímzése

így jellemezte a ruhadarabot és használatát: „Legkedveltebb ruhadarabja e vidéknek a kuzsók. Ez ujjatlan, prémes, hímzett juhbörmellény, csak munkában nem viselik, de egyébként nyáron a legnagyobb melegben is rajtuk van.” Elbeszélések szerint Bartók Béla fekete-Körös-völgyi népzene gyűjtő útjáról egy gazdagon díszített kuzsikkal tért haza, ajándékképpen fiának. A család azonban akkora becsben tartotta a mives ruhadarabot, hogy azt Péter soha nem hordta, inkább dísz tárgyként felkerült a falra az ott lakók gyönyörködtetésére.

A tudós, a kutató ugyan egy-egy témát, tárgyat vagy jelenséget vizsgál, dokumentál és értelmez, azonban a legszárazabb leírásokban is megbújik az ember a maga jellemével, érzelmeivel, vágyaival, akaratával. Így Györffy Istvánnak is minden fekete-Körös-völgyi tanulmányába beleszövődik az ott élők lelke, akár ingról, akár nadrágról, akár hajfonatról értekeznek: „A Felsővölgyön a nadrág még nem divat, legalább a gatyá felett nem. A tárkányi legény szégyelne még szürnadrágot is húzni. Egy szál rövid gatyá-

Köröstárkány, F 339972

ban állja ki a kemény telet.” „Gyantán kétfelől három ágba fonták a haját s a fonatok végét összekötve hátravetették. Volt olyan is, a ki nem fonta be, csak egy nagy göcsöt kötött a végére, hogy a szél ne fújja. A halántékról csüngött ez a két göcs. Viselték ezt Tárkányban is és tánc közben egy ügyes fejmozdulattal a legény a hozzá közeledő másikat evvel a göccsel úgy szemén ütötte, hogy csillagot látott.”

Jövőépítők

„A Fekete-Körös völgyét, népét, múltját, kultúráját érdemes újra és újra felfedezni, tempósan haladva, megállva, nyitott szemmel és szívvel figyelve. Minden tekintetben káprázatosan gazdag ez a vidék, amelynek csillogó vagy szerényebb kincseit a 168 kilométer hosszan kanyargó Fekete-Körös mentén gyalog, kerékpáron, szekéren és lovon, s az ősi úton, a vízen haladva láthatjuk meg a legélesebben” – mondja erről a vidékről az újságíró, népművelő Szabó János, aki lehetővé tette az első, 2012 tavaszán történt találkozást Vura Ferenc és a budapesti Néprajzi Múzeum képviselői között, aminek termékeny gyümölcse számos újabb találkozás lett és lesz a jövőben. Egy vándorkiállítás megelevenítette a múzeum raktáraiban őrzött, archív fotókon látható emberek mindennapjait, és Györffy István kutatásai által 101 év után visszatérhetett arra a földre, ahol a helyiek, az ősök által megélt és megőrzött múlt értékein ma is közösséget és jövőt akarnak építeni.

Fotó: Gebauer Hanga, Néprajzi Múzeum Fotótára

Körösjánosfalva, F 13481

Köröstárkány, F 13468

Belényesújlak (Uileacu de Beiuș)

Írta: Vágner Szabó János

Nem muzsikál az újlaki malom

Belényesújlak a Fekete-Körös-völgy falvainak egyik gyöngyszeme, a tájat a rohanó hegyi folyó alakította és alakítja ma is. A falucska helyi tündérmesékben és legendákban szereplő magaslátáról, a Pontoskőről – itteni magyar dialektusban „Pantaskú” – körülnézve a legszebben illusztrált földrajzkönyv nyílik ki a szemlélő előtt.

A hegyek sziklát mosva, a távoli havasokból jön a folyó, amely ezen a szakaszán egy immáron keskeny és termőre alakított völgyben fut, ahol útja során hajdan vízimalmok sorát forgatta, hajtotta. Belényesújlakon egészen a legutóbbi időkig, az új évezred kezdetéig működött egy, a magyar ipartörténet és az épített örökség páratlanul becses darabját jelentő vízimalom.

Az 1936 és 1938 között épített malom – melynek persze évszázadokon át elődei is voltak a környéken – nem szerepel semmilyen jegyzékben vagy műemlékkataszterben. Egészen a 2000-es évek elejéig örölt, s ma is olyan állapotban van, hogy néhány nap alatt újból üzembe lehetne helyezni. Az épület a 90-es években került a helyi református egyház tulajdonába, ám mivel az egyházak vállalkozási tevékenységet nem folytathatnak, a lelkipásztor, Boros István, a gyülekezet gondnoka, valamint a holland testvérgyülekezet három tagja létrehozták a Samaritan Christi Kft.-t. Gyorsan elvégeztették a legfontosabb felújításokat, az épület új tetőt kapott, s tökéletesen rendbe tették a gépezetet is. A malom jelen állapotában képes lenne köves őrléssel kukoricából málélisztet (puliszkaliszt), avagy a hengerek közt – a nullástól a dercésig minden finomságban – búzalisztet előállítani, és hogy semmi energia ne vesszék kárba, van egy olajjütő része, valamint alkalmas elektromos áram termelésére is. A vízimalom turbinával működik, melyhez hasonló – igaz, igen lepusztult állapotban – csak a közeli Gyantán lelhető fel. Nem mellékes megjegyezni: ez a „parasztlisztet” őröl „parasztmalom” mindössze 12 százalék vámot vesz az őrletni való után, míg a „korszerű” malmok mintegy 25 százalékot. Fodor Béla, az utolsó vízimalomról szerint az itt őrölt liszt itt „csakis első osztályú volt”, ezért nemcsak a környékbeli, de a távolabbi falvakból is idehozták a búzát, hogy a kenyérnek való jó legyen. Nem utolsó a teljesítménye sem: 7 mázsa lisztet tudott óránként előállítani, és tudna ma is...

Jogos a kérdés: akkor hát miért nem működik? Egyszerűen azért, mert a víz használatáért olyan magas összeget kellene fizetni, amely eleve vesztessé tenné a malom működtetését. A vízhasználat ebben az esetben azt jelenti, hogy egy, a falu lakossága által tartott malomárok kivezeti a Körös vizét, a zsilip előtt kiszűrjük a nagyobb hordalékokat, az úszó szemetet, majd a víz meghajtja a turbinalapátokat és néhány száz méteres út után a malomárok vize – immáron tisztábban – visszatér a folyóba. Ezzel a módszerrel akár a falu közvilágítását is meg lehetne oldani...

A mellékelt képek a templomi csendbe burkolózott malomban készültek. A templomi jelző nem fölösleges, a helynek szelleme van, hiszen a szántás, vetés, aratás előtt hajdan kalaplevéve imádkozó ember

a búzaőrlés helyét tényleg megszentelt helynek tartotta, a malmok környékéről egyszerűen elkergették a káromkodókat, s ehhez a legvadabb kocsisoknak is tartaniuk kellett magukat. (Az itt kimondott „rothadt beszéd” súlyos következményekkel járhatott.)

Nézzük meg figyelmesen a képeket: gyönyörű gerendakötések, légies emelet- és galéria-kiképzések, gépészeti részletek. Ide bizony el kell jönni, megnézni, hogy mit tudtak az egykori ácsok, gépészek, építészek és pallérok. Itt még lehet látni a Ganz gyár bronz előlapos, 1911-12-ben gyártott alkatrészeit, melyek valamely „malom-előd” hagyatékából származnak.

Akinek Belényesújlak felé visz az útja, bármikor megnézheti a malmot, a református parókiára kell csupán bekopogtatnia, s szívesen kinyitják. A látogató pedig eltűnődhet azon, hogy milyen csodálatos volna, ha az itt őrölt lisztből a szemben lévő molnárház kemencéjében sütnének kenyérlángost, melyet az itt frissen ütött olajjal megkenve, a helyben gyűjtött medvehagymával meghintve lehetne jóízűen elfogyasztani a malomárok partján, s közben hallgatni az őröl, duruzsoló, zakatoló, muzsikáló malmot. Álmodni szabad és kell is. Tudjuk: Isten malmai lassan őrölnek. De őrölnek mindörökké.

Fotó: Gebauer Hanga

BELÉNYES,

a barátság és hagyomány városa

Írta: Cristian Horgoș

A Belényesi-medence
(Fotó: Boldog Gusztáv)

Belényes és környéke multikulturális térség,
a templomok szép példái ennek

Belényes az Erdélyi-szigethegység lábainál, a Fekete-Körös partján fekvő, megyei jogú város. A település gazdag történelmi, kulturális hagyományaira támaszkodva az utóbbi két évtizedben alapozta meg magyarországi kapcsolatait: 1992-ben Komlóval, 1999-ben a határ menti Méhkerékkel és Békéscsabával alakított ki testvérvárosi együttműködést.

A multikulturalizmus a város és az azt övező térség Árpád-kortól nyomon követhető történetének egyik legfontosabb sajátossága, amelyet jól illusztrál az a tény, hogy a Belényesi-medencében minden erdélyi felekezet templomai megtalálhatóak. A Belényesi Román Ortodox Esperesség, illetve a Belényes Polgármesteri Hivatala által kezdeménye-

zett, az „Építészeti gyémánt – Belényes környékének fatemplomai” elnevezésű projekt a környező falvak egyedülálló építészeti emlékeinek megmentését és turisztikai célú bemutatását vállalta fel.

Belényes történelmi és építészeti szempontból kiemelkedő, a városba érkező vendégek által leginkább kedvelt célpontjai a Román Casino, a középkori római katolikus székesegyház romjai, illetve a Samuil Vulcan Líceum, a Nicolae Bolcaș Gimnázium, a Ioan Ciordaș Műszaki Líceum, a Nicolae Popovicu Iskola, a Constantin Pavel Könyvtár és a bíróság épületei, valamint a Megyei Jogú Városi Történelmi és Néprajzi Múzeum.

Nicolae Bolcaș iskola

Samuil Vulcan iskola

A Történelmi és Néprajzi Múzeum kiállításai

A múzeum állandó történelmi tárlata főképpen olyan tárgyakat vonultat fel, melyek a helyi lakosság és az Osztrák-Magyar Monarchia – korántsem felhőtlen – viszonyát mutatják be. Ezekben a termekben kaptak helyet az erdélyi iskolamozgalom vezetőit – így például a görögkatolikus püspököt, Samuil Micut – bemutató dokumentumok is.

A természettudományi és a néprajzi állandó kiállítások számítanak a turisták által legkedveltebbeknek a múzeumban. A tárlókban elhelyezett több ezer tárgy Belényes és környéke kézművességének és népművészetének sokszínűségét tárja a látogatók elé.

Az állandó tárlatok mellett a múzeum vallási és tudományos témákat, eredményeket bemutató időszakos kiállításokkal is várja vendégeit.

A csodavári barlangrajzok kiállítása

2012 márciusában a múzeum adott otthont a Csodavár-barlang tematikus őskőkori kiállításának. A 2010-ben felfedezett és időközben védetté nyilvánított csodavári barlangrajzok a legrégebbiek Közép-Európában. A kiállítás

Csodavári barlang őskori leleti

Hivatalos kiállítás megnyitó a belényesi múzeumban

a nagyváradi Körösvidéki Múzeum és az Aven d'Ognac Grand Site de France együttműködésében folyó tudományos projekt eredményeit mutatta be. A kutatások során a Csodavár-barlang mélyén olyan őskőkori rajzokat találtak, melyek egy bölényt, egy lovat, egy feltehetően macskaféle ragadozót, egy vagy két medvefejet és két rinocéroszt ábrázolnak. A program megvalósításában Franciaország romániai nagykövetsége, a Román Barlangászok Szövetsége, az Erdélyi-szigethegység Természeti Park (Parcul Natural Apuseni) és a Bihar Megyei Tanács is részt vett.

Kézműves vásár és szimandron verseny

Minden év áprilisában, húsvétot megelőzően kerül sor a belényesi Történelmi és Néprajzi Múzeum és a Belényes Polgármesteri Hivatala által közösen szervezett Képzőművészeti Mesterek Vásárára, melynek színvonalát jól jellemzi, hogy a standokon múzeumba illő kézműves remek is rendszeresen feltűnnek. A portékák készítői között többek között kerámiakészítésre és -festésre, tojásfestésre, fafaragásra, kovácsolt tárgyak és bőrtermékek készítésére, szövésre, gyógynövényekből előállított készítményekre, parasztkabátok és báránybőrből készült kabátok készítésére szakosodott mesterek is előfordulnak.

Almási János faesztergályos művészi kivitelű munkái

Ioan Ciordas iskola

A vásárral egyidőben kerül sor a hagyományos szimandron versenyre a Szt. Dimitrie templom előtti téren. A szimandron, avagy tóka, a keleti keresztény egyházakban a hívőket istentiszteletra szólító, fából, vasból, esetleg sárgarézből készült, kalapácsszerű verővel megszólaltatott ütőhangszer.

Vissza a természeteshez a kézművesség által

2012 októberében újszintén a belényesi múzeumban állították ki Almási János faesztergályos munkáit, melynek keretében Szakács Zoltán református lelkész hagyományos festett viseleteivel, míg Tóth Piroska gobelin termékeivel szintén bemutatkozhatott. A tárlatot Nicolae Brânda muzeológus-néprajzkutató nyitotta meg, majd Kovács Zoltán, a polgármesteri hivatal képviselőjében, a következő szavakkal üdvözölte a megjelenteket:

„Egy olyan szemléletet kívánunk meghonosítani, amely mentes a mesterséges termékektől és a ragályos reklámkampányoktól. Vissza a természethez – ez a mi mottónk, ame-

lyet azonban kiegészítünk a Vissza a természeteshez jelmonddal is. A jelen megnyitó csendes tüntetésként is felfogható az értéketlen, mesterséges és giccses dolgokkal szemben. Almási János nem először mutatja meg rátermettségét és hozzáértését. Évek kitartó munkája, az ötletek szakadatlan keresése, az elszánt kutatói tevékenység lehetővé tette, hogy a fát művészi módon, és a hagyományos értékeket megőrizve tudja átformálni. A szülőfaluja, Börvely református templomában látható munkák is elkötelezettségének ékes bizonyítékai.”

Hasonlóan a régenvolt kézművesekhez, János termékeit a térségben és a határon túl megrendezett vásárok alkalmával kínálja, melyek során a ffeldolgozás folyamatába is betekintést nyújt. „Ezek a bemutatók fontosak, hiszen a jelen generáció – gyakran a virtuális valóságban élő - képviselői máshonnan nem ismerhetik meg a kézművességet és a hagyományos értékeket. Nagypapáink természetesen éltek, az ő művészetük ebből az életstílusból fakadt. Az emberi lélek ösztönösen a szép felé fordul, ily módon a gyakran használt eszközök vagy tárgyak dekoratív objektumok is egyben. A pásztorok bemetszett, hosszú botja, a festett tányér, a faragott evőeszközök, a dekorált bútorok és a paraszti kapuk igazi tradicionális remekművek, melyek alapanyagát a természet biztosítja” – folytatta Kovács Zoltán.

„A tárgyak egyediek, mindegyik rönknek megvan a saját meséje. Miután hosszú évtizedek által megérlelődnek, a gyűrűket méltóságteljes törzsük köré gyűjtik az esztergálás művészi vágásai alatt felszabadulnak a faforgácsok láncai alól, és az anyag egy olyan végső kiteljesedése jön létre, amely méltán nevezhető a természet és az emberi gondolkodás közötti tökéletes egybeolvadásnak. Az alakatlan farönkből így születnek azok a tárgyak, amelyek elbűvölik a szemet és a lelket” – mondta befejezésül Kovács Zoltán.

Nicolae Popoviciu iskola

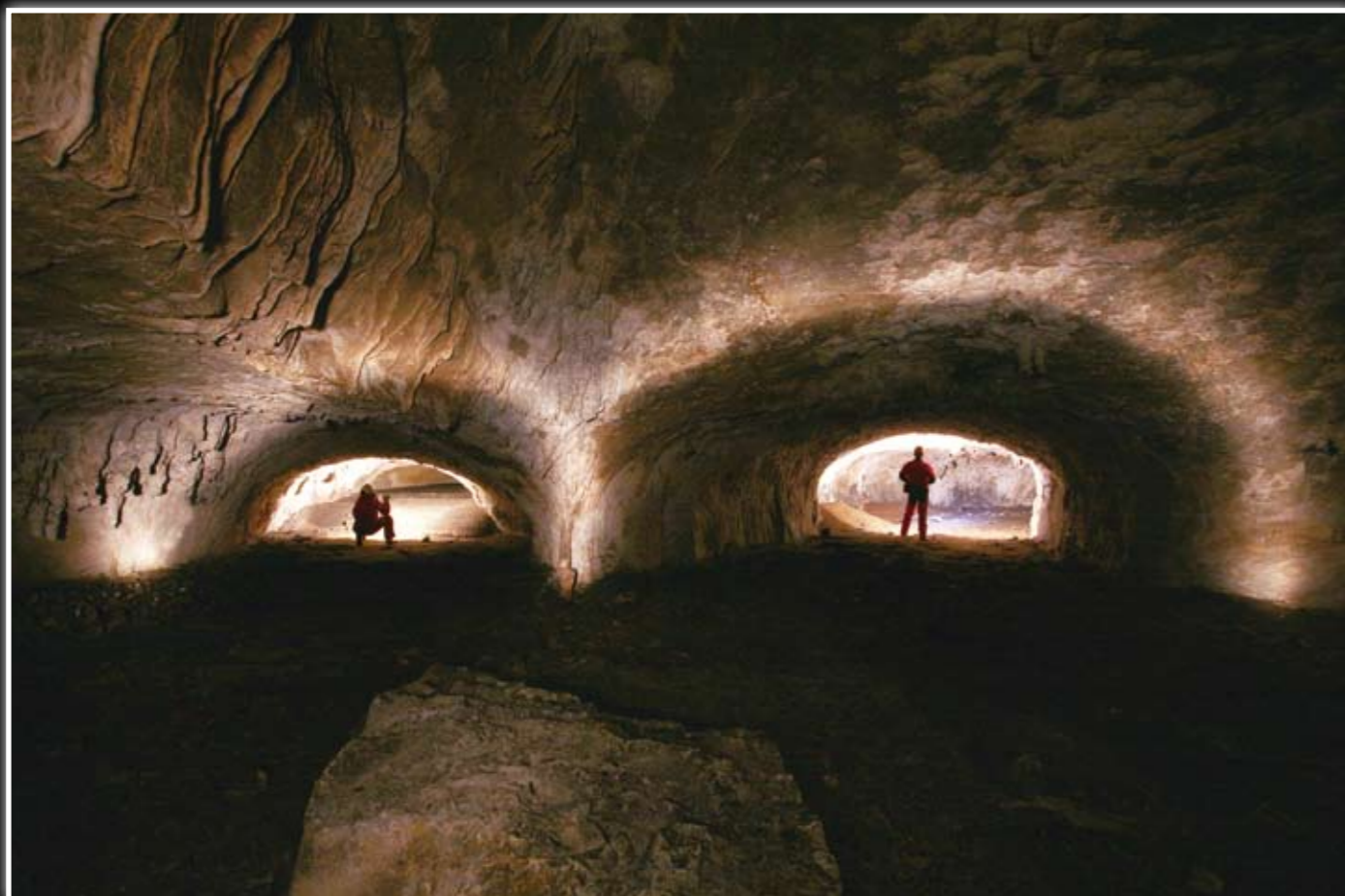
A „Habitat pentru Umanitate” Alapítvány belényesi fiókszervezete a világ minden részéről érkező önkéntesek segítségével épít faszervezetes házakat az anyagi nehézségekkel küzdő családok részére. A www.habitatbeius.ro weboldalon számos hírességet találhatunk az önkéntesek között, illetve a kedvezményezett, különböző nemzetiségű és vallású családokról is informálódhatunk.

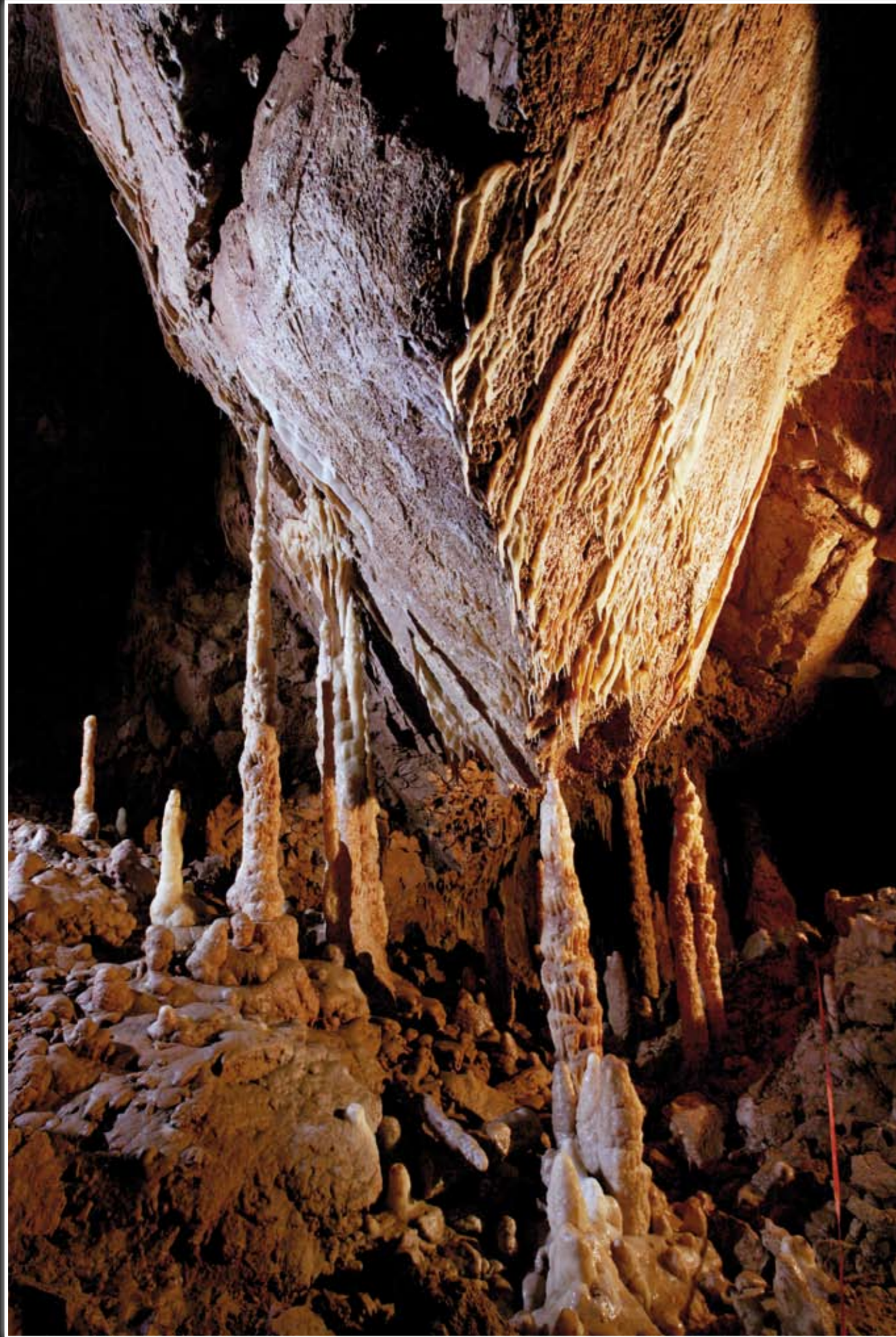
FOTÓGALÉRIA

Bemutakozik: SZUHAI SÁNDOR

A Fekete-Körös partján található Tenkén születtem 1954-ben. Már gyermekkoromban vonzott a természet. Miután elvégeztem Aradon az Állategészségügyi Középiskolát és letöltöttem katonaidőmet, hazakerültem szülővárosomba. Az 1969-ben a helyi Természettudományi Múzeum keretében, Csák Kálmán muzeológus vezetésével megalakult a Barlangkutató Kör, amely 1973-ban felvette Czárán Gyula, a bihari hegyek nagy apostolának nevét. A kör munkájába 1976-ban kapcsolódtam be, ahol a kezdetektől – Kálmán bácsi jó tanácsait követve – barlangfotósként tevékenykedem.

Első fényképezőgépem egy Smena-2 volt, melyet édesapámtól kaptam, majd a 80-as évek elején vásároltam egy Practica MTL III-at. Ezután következett néhány szélesfilmes gép, melyekkel negatívra és diára is fotóztam. 1984-től kezdve, 20 éven keresztül rendszeresen vettem részt barlangfotó- és diaversenyeken, melyeken számtalan első helyezéssel és különdíjjal jutalmazták munkáimat. 2001-ben áttértem a digitális technikára. 2004 óta társszerzője vagyok több, az Erdélyi-szigethegység szépségeit bemutató természetfotó-albumnak. A barlangfotózás a természetfotózás igen nehéz ága, és egyben csapatmunka is. Az évtizedek során több barlangfotóssal dolgoztam együtt és nagyon sok barát működött közre a képek elkészítésében, akiknek ezúton is szeretném megköszönni önzetlen segítségüket. Az elkövetkező években folytatni kívánom Erdély és szűkebb hazám, a Bihar barlangvilágának megőrkötését, hogy felvételeim által másoknak is örömet szerezzek, a képek segítségével minél többen pillanthassanak be ebbe az olykor embert próbáló, de csodálatos világba.

A Zöld Hálózatok

...a Körösök völgyét is átszövik

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő

A környezeti nevelés elindítása elsősorban egy-egy zöld pedagógus lelkesedéséből táplálkozik, melynek eredményeképpen mára több olyan Zöld Hálózathoz is csatlakozhatnak vidékünk oktatási intézményei, melyek keretében a környezeti nevelés tudatosan zajlik. A hálózatokhoz kapcsolódó intézmények egy egységes kritériumrendszernek megfelelően tevékenykednek, hazai és nemzetközi programokhoz kapcsolódnak, valamint az országos találkozók alkalmával és a hálózati tagokkal való együttműködés során lehetőségük nyílik a folyamatos szakmai és módszertani fejlődésre.

MAGYARORSZÁGI ÖKOISKOLA HÁLÓZAT

A nemzetközi szervezet részeként működő hálózat 2000 márciusa óta, az Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet koordinálásával, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatásával fogja össze azokat az iskolákat, melyek a fenntarthatóság pedagógiai értékeit helyezik működésük középpontjába. A Magyarországi Ökoiskola Hálózat az OECD-CERI (Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete – Oktatási Innovációs és Kutatási Központ) ENSI (Iskolai Környezeti Nevelési Kezdeményezések) elnevezésű projekt ökoiskola programjának magyarországi megvalósulása.

el. A hálózati tagok egyre több helyen szerveznek helyi és régiós hálózatokat. Csongrád megyében 27, Bács-Kiskun megyében 37, Békés megyében pedig 11 ökoiskola működik. A dél-alföldi ökoiskolák koordinátori szerepét az algói Fehér Ignác Általános Iskola vállalta fel. Az intézmények konferenciákat, továbbképzéseket szerveznek, valamint – az országban egyedülálló módon – zöld diákszenátot működtetnek.

A HÁLÓZAT KAPCSOLATOKAT NYIT

Az Ökoiskola Hálózat elsősorban szakmai segítséget és kapcsolatokat biztosít az iskoláknak. A www.okoiskola.hu honlapon jó gyakorlatok, módszertani és szakmai segédanyagok találhatóak, melyek továbblépési lehetőséget nyújtanak, valamint segítik a fejlesztést. Az iskolák munkatársai hazai és külföldi továbbképzéseken is részt vehetnek. A kapcsolatok révén az Ökoiskola Hálózat tagjai számos nemzetközi rendezvényen mutatták be nagy sikerrel a magyar környezeti nevelés eredményeit. Emellett a gyakorlati pedagógiai munkát akciókutatással, a fenntarthatóság pedagógiáját pedig elméleti kutatásokkal segítik.

Kapcsolatfelvétel: e-mail: varga.attila@ofi.hu, tel.: 06/1/235-72-49
levél cím: Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, 1055 Budapest, Szalay u. 10–14. (1363 Budapest, pf.: 49)

AZ ÖKOISKOLA CÍM PÁLYÁZHATÓ

A hálózat minden magyar közoktatási intézmény számára nyitott, a pályázó iskoláknak a feltételek teljesítését biztosító munkatervet kell készíteniük. Amelyik intézmény legalább három alkalommal elnyeri az Ökoiskola címet, az Örökös Ökoiskola titulus birtokosa lesz.

Az ökoiskolák száma hazánkban az utóbbi években megnégyszereződött – 2012-ben meghaladta az 540-et –, míg az Örökös Ökoiskola címet eddig 147 intézmény nyerte

Ökoiskola a Körösök völgyében

A békéscsabai Jankay Tibor Általános Iskola 2012-ben másodszor nyerte el az Ökoiskola címet. A kritériumok teljesüléséről helyszíni vizsgálat során győződtek meg a bírálók. Az iskolai élet minden területére kiterjedő munka koordinálását az intézmény környezeti nevelési munkacsoportja végzi. A legaktívabb tanulók a Jankay Zöldjei nevű csoporthoz kapcsolódhatnak.

KÖRÖS KÖRÜL A VILÁG

Körös körül a világ címmel az elmúlt években komplex környezeti nevelési programot alakítottunk ki, melynek kidolgozásában a megye több iskolájából érkező pedagógusok és a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóságának szakemberei vettek részt. Az egész éves, modulrendszerű program célja környezetünk természeti értékeinek tapasztalatokon, személyes élményeken keresztül megismertetése és megszeretése. Tervezésekor abból a tényből indultunk ki, hogy a mai

Terepszalag készült a Jankay Zöldjei csoporttal

gyermekek idegrendszeri fejlődését és ismeretszerzésük módját a digitális kultúra határozza meg, illetve környezetükhöz való viszonyukat alapvetően befolyásolja a fogyasztói társadalom és a szabadidőre rátelepedő szórakoztatóipar. A program olyan tevékenységek sorozatából áll, amely felveszi a versenyt a digitális korszak virtuális világának izgalmaival.

KALANDTÚRA

A kalandpedagógiai elemekkel tűzdelt program egyik legnépszerűbb eseménye a Természetvédelmi *Bagolylesen (Nyári tábor, Réhely)* kalandtúra. A kétnapos eseményre a Körösök völgye különböző településeiről érkeznek csapatok. Feladatuk, hogy önálló környezetvédelmi járőrözés során a több kilométer hosszú, ismeretlen terepen akadálypályát teljesítsenek. Útközben izgalmas kihívásokat jelentő, fizikai és szellemi erőfeszítést, kreativitást, együttműködést kívánó problémákat kell megoldaniuk.

A THURZÓ UTCÁTÓL A CSÍKI-HAVASOKIG

Kipróbált projektek sora áll rendelkezésre a térség értékeinek felfedezésére. A terepi munkában olyan természetvédelmi szakemberek segítik a tanulókat, akik tudásuk mellett lelkesedésükkel, személyiségükkel is mintául szolgálnak. A feladatok teljesítése során sokféle technikai eszköz kezelését is elsajátítják a gyerekek.

Írta: Körösi Tibor

Kalandtúra a biharugrai tanösvényen

A Pillangó projekt alkalmával például, a Körös-Maros Nemzeti Park szakembere közreműködésével, a tanulók különböző ízeltlábuakra „vadásznak”, s tapasztalataikat egy képes kiadványban foglalják össze. Több évre is munkát ad az Élővíz-csatorna projekt, melynek keretében vízen és vízparton kalandozva egy természetfilm-sorozat elkészítése a feladat.

A délutáni programok során a közvetlen iskolai és iskolakörnyéki környezet problémái jelentik a témát. A hétfégi túrákon a szülőkkel közösen nyílik lehetőség távolabbi területek felfedezésére, amely lehet a nemzeti park valamely része, de gyakran látogatunk el a Körösök forrásvidékére, a határon túlra is. A többnapos táborozások megrendezésére Békés megyében is számos hely akad, de eljutottunk már a Csíkságba is.

ZÖLD ÓVODA HÁLÓZAT

– „zöld” kéz a kézben a legkisebbekkel Aki óvodapedagógusként a legkisebbeknek hint „zöld” tudásmagot és mindezt mosolyogva, illatokkal, színekkel, nagy kirándulásokkal fűszerezi, egy életre meghatározhatja a felnövő gyermek viszonyulását környezetéhez.

Azok a pedagógusok, akik létrehozták a Zöld Óvoda hálózatot és kidolgozták kritériumrendszerét, keretet adtak a környezeti és fenntarthatóságra nevelés elterjedésének az óvodákban is. 2006-tól pályázni lehet a Zöld Óvoda cím elnyerésére, majd törekedni évről-évre annak megtartására. Persze zöld napokat szervezni, kenyeret sütni, gyógynövényeket megismerni és komposztálni oklevél nélkül is lehet, de egy országos kezdeményezés mindig új lehetőségeket nyit és közös elképzeléseket képes megvalósítani.

TUDOMÁNYOS VIZSGÁLATOK

A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóságának jóvoltából akár olyan, nemzetközi jelentőségű, tudományos tevékenységekről is közvetlen tapasztalatot szerezhetnek a gyerekek, mint amilyen a vércse- és tűzokvédelmi program. A megye több iskolai csoportjának részvételével évente tudományos diákkonferenciát rendezünk, ahol a tanulók lakóhelyükön végzett kutatómunkájukról számolnak be. Az idei konferencia helyszínéül a Biharugrai Madárvártat jelöltük ki.

Az iskola környezetvédelmi csoportja szívesen osztja meg tapasztalatait, ajánlja fel segítségét és együttműködését más, még nem ökoiskolai környezeti nevelőknek is.

Fotó: Körösi Tibor

Vízvizsgálat az Élővíz-csatornán

EGYESÜLETET ALAPÍTOTTAK A ZÖLD ÖVIK:

Hazánkban a pályázat útján, három évre elnyerhető Zöld Óvoda címmel több mint 300 intézmény rendelkezik. Elnyerése érdekében egy szigorú, 20 pontból álló kritériumrendszernek kell megfelelni. 2009 óta egyesületi formában is összefogtak a zöld övik. A Zöld Óvoda Hálózat Egyesületet (ZOHE) 24 intézmény alapította, célként a már meglévő zöld óvodák összefogását és a pedagógusok munkájának szakmai tapasztalatcserével történő támogatását jelölték meg. E hálózat vizsgálja felül a Zöld Óvoda kritériumrendszerét, valamint dolgozik az ökoiskolákkal fenntartott kapcsolatok erősítésén is.

A ZÖLD ÓVODÁK TÉRSÉGI KÖZPONTJAI

Azok a zöld övik, akik hosszú évek környezeti nevelési tapasztalatait más intézményekkel is szívesen megosztják, magukhoz vonzzák a térség hasonló szemléletű óvodáit. Így jöttek létre azok a térségi csoportosulások, melyek rendszeres találkozón cserélnék tapasztalatot egymással. Zöld térségi bázisóvodaként dolgozik a kecskeméti Ifjúsági Úti Óvoda és a szolnoki Hétszínvirág Óvoda is.

A békéscsabai Lencsési Zöld Óvoda bemutatkozása

Írta: Gergely Emőke

Játék az újrahasznosított játékkal

ÜLTESS FÁT, NEVELJ EMBERT...

A Békés megye legnagyobb lakótelepén igazi zöld szigetként megbúvó Zöldovi intézményegységünk 2010 óta viseli a Zöld Óvoda címet. Az intézmény pedagógusai által összeállított helyi pedagógiai program fókuszpontjában a környezeti nevelés fontossága áll.

„Ha a jövő évről akarsz gondoskodni, vess magot, ha egy évtizedben gondolkodsz, ültess fát, ha terved egy életre szól, nevelj embert”.

Az óvoda hétköznapi tevékenységeit e kínai mondás jegyében szervező pedagógusok hosszú távra tervezik a jövőt, a gyermekek nevelését a környezet szeretetének, megóvásának szem előtt tartásával végzik.

A fa mint élőhely és élőlény

ZÖLD SZIGET A LAKÓTELEPEN

Büszkék vagyunk egyholdas udvarunkra, amely árnyas fáival, fajátékaival és nádtetős házikójával természetközeli élményekben részesíti óvodásainkat. Udvarunk sok madárnak nyújt lakóhelyet, 1999-ben elnyertük a Madárbarát Óvoda címet. A madárovi lakói hálásak az odúkért, télen a finom magokért, nyáron az itató rendszeres feltöltéséért.

ÖSZTÖNÖS, TAPASZTALATI – TERVSZERŰ, TUDATOS

Az élmények, tevékenységek biztosítása mellett fontosnak tartjuk a megszerzett információk a mindennapi élet hasznára történő lefordítását, tudatosítását és rendszerezését is. A 2011-2012-es nevelési évben tartott Tehetségbúvár műhelyfoglalkozások alkalmával elmerültünk az udvar ismert és ismeretlen rovarjainak, madarainak megfigyelésében.

A gyermekek egészséges életre való felkészítése során a mozgás, a táplálkozás és a tudatos vásárlás fontosságát emeljük ki. Az ÖKO kreatív foglalkozások keretében újrahasznosított játékokat készítünk: a régi kiságyak leselejtezett vászainak felhasználásával társasjátékot, a tejesdoboz kupakjából gombfocit, az újságpapírból tárolódobozt, a PET palack kupakjából nyomda készült.

ZÖLD HÉTKEZNAPOK – ZÖLD ÜNNEPEK

A környezeti nevelés is példaadáson keresztül történik. Mindennapjainkat átszövi a környezet tudatos megóvása, a gyermekek lelkesedéssel gondozzák lepkebarát kertünket, kezelik a komposztálót, napi tevékenység számukra a szelektív hulladékgyűjtés, megszokott a víz- és energiatakarékosság, a merítéssel előállított újrapapír rajzlapok használata. A szülőkkel együtt évek óta rendszeresen gyűjtjük az újságpapírt és a PET palackokat. Idén bekapcsolódtunk az Italos Karton Környezetvédelmi Egyesülés kartondoboz-gyűjtő mozgalmába, valamint a csokipapír-gyűjtő akcióba is.

Óvodánk zöldovi, ezért Zöld Mikulás jön hozzánk. Az újrahasznosított papírból készült mikulástasakokban mindenféle jó, dundi dió, mogyoró, vagyis egészséges finomságok lapulnak. A múlt évi karácsonyfánk az élhetőbb környezet fenntartása érdekében nem kivágott fenyő volt, hanem a pedagógusok és a gyermekek egy felajánlásnak köszönhetően műfenyőt öltöztettek ünneplőbe.

ÖSSZEFOGÁS A JÖVŐÉRT ...MERT EGYÜTT HATÉKONYABB

A szülőkkel közös programjaink során a tudatosságot a családok életébe is becsempésszük. Hagyomány nálunk az egészségdelután, melynek alkalmával a gyermekek barkácsolhatnak, a szülők reformételeket kóstolhatnak, recepteket gyűjthetnek és tapasztalatot cserélhetnek. Évente két alkalommal használtruha-gyűjtő akciót szervezünk a Családok Átmeneti Otthona lakóinak javára.

Arra is büszkék vagyunk, hogy zöld szemléletünket a Lencsési Óvoda másik két tagintézményében dolgozó pedagógusok is átveszik a folyamatos együttműködés és a szakmai tapasztalatcserék során.

FOGADJ ÖRÖKBE EGY FÁT!

Zöld Sziget alapítványunk meghirdette a *Fogadj örökbe egy fát* akciót. Az óvodánk udvarát díszítő fák gondozását a szülők, a gyerekek és a városi képviselők vállalták magukra. A város vezetése, így Vantara Gyula polgármester is elismeri pedagógiai munkánkat, dr. Ferenczi Attila tanácsnok pedig jelenlétével támogatja intézményünk tevékenységét. Hiszünk, hogy a tudatos környezeti nevelés egy életre szól, és általa olyan felnőttek válnak óvodásainkból, akik megóvják majd környezetüket a jövő nemzedék számára.

KITEKINTÉS A NAGYVILÁGBA

Óvodánk kapcsolatrendszerét igyekszünk olyan egyesületekkel és cégekkel bővíteni, amelyek a környezet megóvásának fontosságát szintén zászlajukra tűzték. Együttműködünk a Körösök Völgye Natúrpark Egyesülettel, részt veszünk pedagógustréningjein és zöld programjain. Az óvodában rendszeres vendégeink Boldog Gusztáv madarász, Kertész Éva botanikus és Deli Tamás malakológus.

Fotó: Vida Szűcs Eszter

Madárovi kuckó

Kirándulás Pósteleken

Szemléletváltás - komposztálással

...a Körösök Völgye Natúrpark Egyesületben

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő

Aki már morzsolta az ujjai között érett komposzt-földet és érezte annak az erdei földhöz hasonló illatát, annak nincsenek kétségei a komposztálás hasznosságáról. Aki pedig maga is végigjárta a komposztálás lépéseit a keret építésétől a komposztföld felhasználásáig, az tapasztalhatta, hogy egy végtelenül egyszerű dologról van szó. A komposztálódás megy magától, a természet törvényei szerint.

Egyesületünk 2008 tavaszától egy olyan programot indított el Békéscsabán, amely a hét-köznapok környezetbarát szemléletét hivatott formálni. Az első évben felépítettünk két komposztkeretet a Körösök Völgye Látogatóközpont udvarán, és elkezdtük a szerves hulladék külön gyűjtését. Az egyszerű komposztkeretek rengeteg lehetőséget nyitottak meg a környezeti neveléshez kapcsolódó tevékenységeinkben. Így a kezdetektől közvetíteni tudjuk a komposztálás szemléletformáló szerepét.

Mintakomposztáló a környezeti nevelésben

Eszközaink az évek során megtanították komposztálni a rendezvényeinkre, vetélkedőinkre, táborainkra, zöld foglalkozásainkra érkező gyerekeket és felnőtteket, miközben mi magunk módszertani ötletekkel gyarapodtunk. Tisztában vagyunk vele, hogy ehhez a hulladék megelőző, -kezelő tevékenységhez csak földes kézzel, lapáttal, rostával és nagyítóval a kezünkben tudunk kedvet csinálni. A programokon a gyerekekkel komposztállatokat kutatunk, komposztanyagokat válogatunk, mindezt olyan szemléletformáló játékokkal fűszerezve, melyet kicsik és nagyok egyaránt kedvelnek. Projektek keretében óvodák és iskolák udvarán helyeztünk el komposztkereteket és próbáltuk megértetni, hogy egy-egy intézmény a saját mintakomposztálójával milyen sok családnak mutathat jó példát.

(Ajánljuk figyelmükbe a „Hulladék megelőzés komposztálással” című zöld foglalkozásunkat.)

Komposzt sziget a munkahelyen

Az egyik legizgalmasabb feladat számunkra a közösségi térben zajló kulturált komposztálás elsajátítása volt. Mivel komposztáló-

Megérett a komposzt a Komposztálás Napjára

Komposztföld kitermelése a komposzt szigeten

ink egy műemlék jellegű épület rendezvények, esküvők, konferenciák helyszínéül szolgáló udvarán állnak, és így az ide érkezők szemé láttára alakítják komposztfölddé a szerves hulladékot, a komposzt sziget esztétikus megjelenése is fontos szempont volt. Emellett szerettük volna a korábbi, zsákba történt lombgyűjtést kiváltani egy olyan méretű komposztáló felület létrehozásával, amely a belső udvar szerves hulladékával elbírt. A két fakeret mellé felállítottunk egy fém lombkomposztálót, illetve farönkök felhasználásával térburkolatot alakítottunk ki; azóta mintha jobban érne a komposzt is. Öt év eltelt, s a komposzt sziget megtanította komposztálni a látogatóközpont irodáiban dolgozókat is. Tapasztalatot cserélünk a komposztáló körül, hiszen sokan közülünk otthon is komposztálunk, sőt vannak, akik tömbházban lévő lakásuk szerves konyhai hulladékát is inkább ide hozzák, mintsem hogy a kukába dobják azt. No és persze mindig jönnek új kollégák, akiket a régiek vezetnek be a komposztálás rejtelmeibe.

Október 10. – a Komposztálás Napja

Néhány évig egy-egy szép őszi napon álltunk neki néhány lelkes kollégával az érett komposztföld kitermelésének. 2011 ősze óta azonban nem kell gondolkodnunk az időpontra, hiszen csatlakoztunk egy

Jé, meleg a komposzt!

országos kezdeményezéshez, a komposztálás napjának eseménysorozatához. Idén „Rosta, rosta, komposztrosta” címmel az Esély Pedagógiai Központ kertészeivel közösen szerveztünk programot. Lebonítottuk a komposztkereteket, átrostáltuk az érett komposzt földet, a liget fiatal fáinak tövére növényi trágyát szórunk, és mindebben a látogató csoportok is közreműködtek. Persze a játék és a nagyító a munka közben sem maradtak el.

„Komposztálás a házikertben” kiadvány

Nagyon sok telefonos és személyes megkeresés érkezett egy-együletünkhöz a komposztálás gyakorlatáról érdeklődve, ezért amint egy megnyert pályázat lehetőséget biztosított kiadványkészítésre, összegyűrtük elméleti tudásunkat, gyakorlati tapasztalatainkat és elkészült a lakosság tájékoztatását szolgáló, színes kiadványunk „Komposztálás a házikertben” címmel.

Használjuk ki...

Éljünk a komposztálás adta lehetőséggel, és óvjuk meg a Körösök völgyét a mértéktelen mennyiségű hulladék keletkezésétől. Ma már települési szintű komposztálási programok keretében dolgoznak azon, hogy a lakosság aktív komposztálói válnak.

Ha közvetlen környezetünkben egyre több embert foglalkoztat a lehetőség, hogy hulladékát ne feltétlenül a szemetesvödörbe dobja, hanem keresse meg hasznosíthatóságának útját, akkor hamarosan eltűnhet a közparkokból a szemét, és megszűnhetnek az erdőszéli illegális lerakók. A komposztálás szemléletet formál, arra nevel, hogy felelősen bánjunk az otthonainkban, munkahelyeinken keletkező hulladékkal.

Apró lények segítik a lebontást

Amíg az összegyűjtött levelek és almacsutkák komposzt földde válnak többnyire egy év is eltelik. Bár egy természetes körfolyamatról van szó, nehéz ezt az átalakulást elképzelni. Ha azonban komposztálónkat időnként átvizsgáljuk, nyüzsgő lények sokaságával találkozhatunk. Növényi törmelékét fogyasztó földgiliszták, ezerlábúak, pinceászkák, ugróvillások és egyéb rovarlárva dolgozzák fel a szerves részeket, de legfőbb segítőink a parányi baktériumok és sugárgombák.

A komposzt föld növényi trágya

Komposztálatok bontják le a növényi részeket

Egyre több településen indul helyi komposztálási program, melynek keretein belül a lakosság ingyenesen juthat komposztkeretekhez és kaphat tájékoztatást a komposztálásról. A kezdeményezések hozzájárulnak a hulladékok keletkezésének megelőzéséhez, és jelentősen csökkentik az avarégetéssel járó levegőszennyezést. Nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy a regionális lerakókra kerülő települési hulladék mennyisége, valamint a szállítással járó környezetterhelés is csökken.

Békés város lakossága komposztál

A 2011-2012. évben a komposztálást népszerűsítő pályázati program indult megyénkben, melynek keretében Békésen 1510 darab komposztláda került kihelyezésre a háztartásokban.

Ilyés Pétert, a komposztprogram vezetőjét kérdeztük.

– Miért indították a komposztprogramot?
– Megvizsgálva a Békés városában keletkező lakossági hulladék összetételét, azt tapasztaltuk, hogy annak több mint 30%-a biológiailag lebontható hulladék, azaz komposztálható. Ha figyelembe vesszük azt, hogy Békésen évente 4200 tonna lakossági hulladék keletkezik, a 30%-ot kitevő 1260 tonna rendkívül jelentős mennyiség. 2008-ban a városban bevezettünk egy mintaprojektet, melynek során 100 lakóingatlanhoz juttattunk el szelektív hulladékgyűjtő-edényeket, valamint zsákokat a komposztálható hulladék begyűjtésére. A projektnek ebben a fázisában még elszállítottuk az így összegyűjtött hulladékot, de számításaink azt igazolták, hogy a szállítás költsége igen magas volt, nem beszélve az annak során fellépő környezetszennyezésről. Ezért úgy döntöttünk, hogy a komposztálható hulladék keletkezés helyén történő kezelésének elősegítése irányába szükséges továbblépnünk. Figyeltük a pályázati lehetőségeket, majd 2010-ben sikeresen is pályáztunk.

Komposztálást népszerűsítő Békés

– Melyik korosztály volt nyitott a komposztálásra, kik igényeltek kereteket?
– Nagy örömmel szolgált, hogy minden korosztály képviseltette magát az igénylés során. Találkoztunk olyan esettel is, amikor egy 10 éves gyermek győzte meg édesapját, felvállalva a láda gondozásának feladatát. A legidősebb igénylő a 80-as éveiben járt.
– Mennyire ismerik a komposztálást a békésiek, tudott újat nyújtani a program?
– Különös gondot fordítottunk arra, hogy ne csak odaadjuk a komposztálóládát, hanem szakmai segítséget is nyújtunk annak

használatához. Ezért előadásokat tartottunk az igénylőknek, melyek végén a komposztálás folyamatát lépésről lépésre bemutató, képekkel is illusztrált, írásos anyagot osztottunk szét. Ezek az előadások nagyon sikeresek voltak, előfordult, hogy az érdeklődők száma meghaladta a 120 főt.

– Mint programvezetőnek milyen személyes motivációja van a komposztálás népszerűsítésére?

– Gyermekkorom óta járom a természetet, amelyet édesapám szeretett meg velem. Így nem volt kérdés, hogy a mezőgazdasági technikus képzettség megszerzése után környezetgazdálkodási agrármérnöki irányba induljak el. Miután a gyöngyösi főiskolán lediplomáztam, Szarvason környezetvédelmi szakmérnöki végzettséget szereztem. Kilenc évet dolgoztam a békési önkormányzatnál mint környezetvédelmi hatósági ügyintéző, jelenleg a 100%-ban önkormányzati tulajdonú Békési Kommunális és Szolgáltató Kft. ügyvezetője vagyok.

– Hogyan értékelné a megvalósult szemléletformáló, hulladékmegelőző programot?

– Nagyon örültünk a lakosság aktivitásának, amelyet az is jelez, hogy hetek alatt sikerült az 1510 komposztálóládának gazdát találnunk. Ezt az aktivitást szeretnénk a jövőben is fenntartani, ezért további segítségnyújtó akciókat terveztünk a lakosság részére. Ennek egyik elemeként a helyi újságban szakmai cikkeket jelentettünk meg, amelyet a jövőben is folytatni kívánunk.

A komposztláda hasznosságáról kérdeztük a békési program egyik résztvevőjét, Nagy Józsefet.

– Miért igényelt komposztládát?

– Sokat kertészkedem, illetve korábbi németországi tartózkodásom során szelektíven gyűjtöttem és komposztáltam is a szerves hulladékokat. A hosszú évek alatt megtapasztalhattam, hogy a komposzt rendkívül értékes anyag növényeink számára.

– Honnan értesült, hogy komposztládák kerülnek kiosztásra Békésen?

– A helyi rádióból és újságból tudtam meg, hogy Békés Város Önkormányzata a környezettudatosabb életmód jegyében komposztládákat biztosít a jelentkezőknek. Rögtön felkeltette az érdeklődésemet a lehetőség, és regisztráltam magam a megadott telefonszámon.

– Milyen tapasztalata van a komposztláda használatával kapcsolatban?

– Nagyon meg vagyok elégedve, bár a tavalyi évben az átlagosnál többet kellett a komposztal foglalkozni. Kevés volt a csapadék, ezért több alkalommal volt szükség a

komposztalom locsolására, de így is több mint 100 kg komposzt földem keletkezett. Az érett komposzt földet a konyhakertem talajjavításához használom. Ezúton is szeretném megköszönni a kezdeményezést, amely meggyőződésem, hogy nagyon hozzájárul a környezettudatos szemléletmód elterjedéséhez.

Fotó: Bonyhádiné Pásztor Enikő, Bonyhádi Péter, Ilyés Péter

Békési komposztkeret

Komposztálás röviden

A komposztálás a kertben és a háztartásban keletkező szerves hulladékunk külön gyűjtését, minimális gondozását jelenti. Eredményként egy év alatt morzsálékos, jó illatú, érett komposzt földünk keletkezik. A komposzt föld kiváló minőségű növényi trágya, a zöldségek kertben vagy virágültetés alkalmával bátran használhatjuk.

Komposztkeret egy fa árnyékában

Ha a legjobbat szeretnénk a komposztálónknak, építsük azt egy fa alatti, árnyékos helyre, közvetlenül a talajra. A komposztálódási folyamathoz kellő nedvesség szükséges, az árnyék pedig a nagy melegben sem engedi kiszáradni a komposztot.

Nem dobjuk a kukába a szerves hulladékot

Komposztunk akkor lesz a legjobb minőségű, ha sokféle szerves hulladék kerül a keretbe. A kerti és a konyhai szerves anyagokat ne tekintjük hulladéknak, hanem sétáljunk el velük a komposztkeretig, és a kuka helyett ide borítsuk azokat. Mivel a háztartási hulladék 30%-a – nyáron akár 40%-a is – értékes szerves anyag – pl. fűnyesedék, zöldség héj stb. –, annak valóban a komposztálóban a helye.

Egy jópofa komposztvödör

A komposztanyagok egy része a konyhában keletkezik: almacsutka, zöldség héj, kávézacc stb. formájában. Egy „csinos” komposztvödörbe gyűjtjük a főzés és étkezés során keletkező szerves maradványokat, majd ürítsük a komposztkeretbe.

Mindent bele, ami szerves és lebomlik

A szelektív hulladékgyűjtés egyik pillére a szerves hulladék külön gyűjtése és komposztálása. Ez mindenképpen tudatos és aktív tevékenységet kíván tőlünk, valamint annak ismeretét, hogy mi kerülhet a komposztálóba, illetve, hogy mi nem.

A konyhából: zöldség- és gyümölchéj, tojáshéj, kávézacc, teafilter, használt virágföld, hervadt virág, növényevő állatok ürüléke alommal, festetlen papír, fahamu, kevés toll, szőr, textil, magvak, csontok stb.

A kertből: lehullott falevelek, fűnyesedék, hullott gyümölcs, fagorgács, kéreg, kerti gyomok, aprított gallyak.

Ne tegyünk a komposztálóba nehezen bomló műanyag-, fém- és üveghulladékokat, használt sütőolajat, gyógyszert és más veszélyes hulladékot, a húsevő állatok ürülékét és főtt ételmaradékot sem!

Búbos kemence

Írta: Bonyhádi Péter

A kemence és a házi kenyér készítése évezredekig összekapcsolódott. Napjaink szeletelt, előre csomagolt, bolti kenyeres korszaka bár könnyebbé teszi a háziasszonyoknak, de olyan tevékenységet vett el a lányoktól, asszonyoktól, melyet emberöltőkön át a sajátjuknak tekinthettek. A Békés Megyei Népművészeti Egyesület szervezésében már évek óta zajlik az a cserépkályha-építő szakképzés, melynek eredményeként térségünkben egyre több házban és udvarban kap helyet a hagyományos sütő- és tüzelőberendezések valamelyik formája. De találunk még olyan idős kályhámestereket is határon innen és túl, akik a kemenceépítés mindentudói napjainkban is. Érdemes ezt a szakmát eltanulni tőlük.

A kemencék nyomait a már letelepedett magyarság félig földbe mélyített házaiban is megtalálták a régészek. Ezek kis alapterületű, a padlószintből nyúló tűzterű kemencék voltak. Előttük gyakran kisebb gödröt alakítottak ki, amelybe a használat során keletkezett hamu került.

Azok a padkás sárkemencék, amelyeket boglya- vagy búbos kemence néven ismerünk általában a 18. században terjedtek el, és nemcsak a konyhát, hanem a szobát is melegítették. A kemence szoba felőli oldalát körülvevő, mintegy fél méter széles padka díszítő- és kényelmi funkcióval is bírt, ugyanis ráülve melegedni is lehetett. A tüzelőberendezések fejlődését az adott terület éghajlata és a rendelkezésre álló tüzelőanyag

befolyásolta leginkább. A fában szegény Alföld jórészt mezőgazdaságból élő lakossága számára a szalma, a kórószár, a venyige, vagy éppen a szárított marhatrágya (árvatózeg) volt a legkönnyebben hozzáférhető fűtőanyag.

A Kárpát-medence belső területein négy kemencetípus alakult ki:

1. A szögletes alaprajzú, csonka gúla alakú a Duna mentén
2. A csonka kúp alakú az Alföld tiszántúli vidékein
3. A nyeregkemence a Dunántúlon
4. Az összetett alakú berendezések a Délvidéken

Anyaguk és építési technikájuk szerint megkülönböztünk sár-, cserép-, vályog- és téglakemencéket.

Búbos kemence – takaréktűzhely

A Körösök vidékén a magyar lakosság körében jellemzően a csonka kúp alakú, míg a szlovákság között a szögletes alaprajzú, csonka gúla alakú kemencék voltak jellemzőek a 20. század közepéig. Ezt követően azokat néhány évtized alatt felváltották a takaréktűzhelyek – közismert nevükön a sparheltek -, melyeket a már földgázzal működő tüzelőberendezések szorítottak ki a lakóházakból.

Kemenceépítés régen

A kemenceépítés régen sem volt könnyű munka; megbecsülték, és híre ment annak a mesternek, aki jó kemencét épített. A hagyományos építés a kemence aljának és padkájának kijelölésével kezdődött. A padka köpenyfalá vasszövegre tapasztott, a belseje döngölt föld volt. A tűztaaj – azaz a kemence feke – alá körülbelül 20 cm vastagságban, hőszigetelő réteggént homok, kavics és üvegcserep kerülhetett. Ezt állati vérrrel és sóval kevert agyaggal kitapasztották, majd deszkaéllal vízszintesre ütögették. A jó sütőkemence belső átmérője 90-150 cm volt, így akár egyszerre 6 kenyeret is meg lehetett sütni benne. A berendezés aljának

Kemence fűtőanyagok

Búboskemence Békéscsabán, a Meseházban – minden évben kenyérlángost süt

Épül a cserépkemence búbja

kialakítása után következett az oldal felrakása. Sárkemence esetén agyagból és pelyvából álló keveréket tapasztottak a később kiéző kóróvázra. A kemencefal 7-8 cm vastagságú volt, épülhetett belső váz nélkül, agyaghurkákból vagy agyagcsukákból is. A bűbot egy nap alatt kellett felhúzni, különben megrepedt. A cserépkemence falához feldarabolt tetőcserepet használtak, a búb teteje alatt a háznál előforduló törött kaszapengéből, vasvillából áthidalást alkalmaztak. A kész kemencét belülről elsimították. A harmadik lépés a kemence külső oldalának tapasztása volt, amelyet pelyvával, lószőrrel vagy lótrágyával kevert agyaggal végeztek, majd kiszáradása után a falat lemeszelték. Az egymástól eltérő szerkezetű és méretű kemencéket nemcsak kenyérsütésre, hanem főzésre, aszalásra, szárításra, pörkölésre és füstölésre is használták. A kisebb településeken gyakorta egy nagy, közösen használt sütőkemencét építettek, amelyekben az asszonyok meghatározott sorrendben készíthették el a család heti kenyéradagját.

A kemencében való sütés és főzés során különleges hangzású, mára jórészt elfeledett eszközöket használtak:

- tévő – a kemencét zárja le a sütés közben
- szénvonó – az izzó parázs és a kemencében lévő tepsi mozgatására szolgált
- piszkafa – a parázs igazgatásához használták
- sütőlapát – a kenyerek be- és kivetését végezték vele
- kantaszekér – a főzőedényt tolták be vele a kemencébe
- szusztor – a kemence belsejének megvilágítására alkalmas, kenyérbe szúrt fadarab
- pemet – az eszközzel a kemence belsejéből takarították ki a hamut

A mai kemencék már inkább az udvarokon állnak – gyakran kiegészülve takaréktűzhellyel és üstházzal is –, és a családi élet központjai helyett a társasági élet központjaivá váltak. S ha többnyire nem is kenyérral, de kenyérlángossal, tepsiiben sült malacpecsenyével, avagy aszalt gyümölcscsel ma is ellátják gazdáikat.

Kemenceépítés ma

A mai kemenceépítés nem sokban különbözik a hagyományostól. A kemencék – akár szobai, akár külső, épületeken kívüli változataik – teherbíró, vasalt beton alapra épülnek. A kemence lábázatát többnyire téglából alakítják ki, de a kötőanyag még ma is agyaghabarcs. Búbos kemencét háromfelé vágott, hornyolatlan tetőcserepből építhetünk, pelyvával, darált szalmával kevert agyaghabarcsba rakva. A tűztaaj alá ma is törött üvegeket rétegezőnk, de maga a tűztaaj samott-téglából áll. Mielőtt a kemence alja elkészülne, régi szokás szerint – mintegy építési áldozatként – az üvegcserepek alá egy üveg pálinkát, pénzt, illetve az építető és építő nevét megőrkítő papírlapot helyeznek. A pálinkát az fogyaszthatja el, aki majd több évtized után lebontja és újjarakja a kemencét...

Szabadtéri kemence magánház udvarán

Befűtés

A búbos kemence felfűtésére a hétköznapi tűzifa nem alkalmas. Régen is és most is a száraz venyige, a fanyesedék és a leveletlen kukoricaszár a legjobb fűtőanyag. A tüzelő mértékegysége a dugat, amely a kemence száján egyszerre beférő nyalabot jelent. Kenyérsütéshez 6-8 dugat tüzelő szükséges. A dugatokat felváltva, a tüzelőtér hol egyik, hol másik oldalán kell elégetni, miközben a hamu a szénvonóval kikerül. A jó kemencében a láng átfordul a búb alatt, mindig a tiszta oldalt melegíti. Akkor van jól felfűtve a kemencénk, ha a fenekén húzogató szénvonó szikrázik. A szoba felfűtésére 4-5 dugat is elegendő, a kemence egy óra elteltével kezdi kiadni a meleget.

Tudvalevő, hogy a kemencében készített ételeknek jobb az íze! Húsok, tésztafélék sütéséhez lemeztepsit, levesek, töltött káposzta főzéséhez mázatlan cserépedényt, régi nevén vázsonfazekeket használunk. A kenyeret és a lángost a forró tűztaajon kell megsütni, tepsi használata nélkül. A jól fűtött kemence feke tiszta, de a pemettel a kevés kormot és hamut kisöpörhetjük belőle.

Fotó: Bonyhádi Péter, Békés Megyei Népművészeti Egyesület

Csináld magad!

Írta: Hegedűs Hajnalka,
Bonyhádiné Pásztor Enikő

...a kovászt

Ha igazi házikenyeret szeretnénk családunk reggelijéhez szeletelni és gyerekeink lekváros kenyerét ebből készíteni, érdemes a kenyérsütés tudományát elsajátítani. Mindenekelőtt meg kell ismerkednünk a kovász készítésének és használatának fortélyjaival, hiszen az igazi kenyér kovással készül.

Mi is az a kovász?

A kovász a kenyér előtészta, élesztőanya-ga. Alapanyagként vízre és teljes kiőrlésű lisztre van szükség hozzá. Kovászkészítés közben a természetes élesztőgombák, a tejsav- és ecetsav-baktériumok felszaporodnak, és gáz képződik. Ettől lesz kenyérünk lazább, szivacsos szerkezetű.

Az érett kovászból gáz fejlődik

A kovászmag készítése

1. Mérjük ki egy hét deciliteres befőttesüvegbe három evőkanál rozslisztet vagy tönkölybúzalisztet. Fontos, hogy teljes kiőrlésű legyen, mert a gabona maghéján lévő mikrobák segítik az erjedést. A legjobb, ha frissen őrölt a lisztünk.

2. Adjunk hozzá három evőkanál, kb. 40 Celsius fokos vizet. Elkeverve tejfölöszerű anyagot kapunk, melyet egy-két napig meleg helyen kell tartani. Ez idő alatt elindul az erjedés folyamata – a kovászosodás –, amitől kellemesen savanykás illatú lesz a keverék.

3. Az egy-két nap elteltével újabb három evőkanál teljes kiőrlésű lisztet és három evőkanál meleg vizet teszünk a már meglévő kovászhoz, majd újabb egy napig állni hagyjuk.

4. Ha ez is eltelt, 10 dkg liszt és egy deciliter víz kerül az üvegbe. Újabb egy napot követően fejeződik be a kovászosodás.

Mikor érett a kovász?

A kovászosodás a lisztől, a hőmérséklettől és egyéb tényezőktől is függ. Ezért jó, ha tudjuk, hogy az éretlen kovász ruganyos és nincs benne buborék, míg az érett kovász kellemes, savanykás illata van. Ha kovásznunk túl-érett, akkor kellemetlen, acetonszagot áraszt.

A rozskovászból kellemes savanykás ízű kenyér lesz

Hogyan tovább?

A kovászt tovább szaporítva készíthetjük a kovászos házikenyeret. Eredeti receptünk szerint a kovászmag fele elegendő egy kenyér sütéséhez. (Így készült a képen látható kerek cipó.)

A kovászmag első feléből cipó készült

30%-a kovász. Ezért a kovászmag másik felét pár nap múlva újra élesztve – további 10-20 dkg liszt hozzáadásával a kovász mennyiségét tovább növelve – egy második kenyeret készíthetünk. (Így készült a hosszúkás kenyér, amely lazább szerkezetű lett.)

A kovász is laza szerkezetű ad

teljesen kiszáritva tárolni a későbbi felhasználásig.

A kovászmag másik feléből 70 dekás kenyér sült

Régen és ma

Régen a kovászt – amelynek készítéséhez komlóvirágot és fűszereket is használtak – egy egész évre előre elkészítették és szárítva tárolták, így biztosítva, hogy mindig ugyanolyan ízű és minőségű kenyér legyen a háznál. Nagy becsben tartották a kovászt, úgy vigyáztak rá, mint a tűzhely parazsára.

A manapság gyakori Candida-fertőzés esetén nem javasolt élesztős kenyeret enni. Helyette jó alternatíva lehet a teljes kiőrlésű kovászos kenyér fogyasztása, amit otthon, a magunk készítetté kovással mi is elkészíthetünk.

Fotó: Bonyhádiné Pásztor Enikő

Süssünk, süssünk kenyeret!

Írta: Hegedűs Hajnalka, Hajdú Terézia

Aki magának süti kenyerét, annak az évek során kedvenc receptje egy, a kovászkészítés és a kenyérsütés közben hozzáadódó ízrel gazdagodik. Két kipróbált receptet mutatunk be Hegedűs Hajnalka és Hajdú Terézia konyhájából, akik rendszeresen tartanak Békéscsabán gyerekeknek és felnőtteknek bemutatókat, kenyérsütéssel egybekötött kóstolókat és előadásokat a gabonákról, valamint az egészséges és finom kenyérről. (Bonyhádiné Pásztor Enikő)

Hajni teljes kiőrlésű kenyere, igazi kovással

(Az előző oldalon bemutatott háromnapos kovász felével dolgozunk)

Hozzávalók: 25 dkg teljes kiőrlésű rozsliszt, 45 dkg tönkölyliszt, 1 púpozott teáskanál só, 2 evőkanál olaj, fűszerek, magok, kovász, langyos víz

1. A kovásznkhöz 25 dkg teljes kiőrlésű rozslisztet és annyi meleg vizet adunk, hogy az nokedlítészta sűrűségű legyen. Egy éjszakán keresztül meleg helyen pihentetjük, így dúsítjuk fel a kovászmagot.
2. A felszaporított kovászhoz hozzáteszünk 45 dkg szitált tönkölylisztet, sót, olajat, tetszés szerint fűszereket, magvakat – pl. napraforgómagot, lenmagot, szezámmagot, köménymagot, diót, tökmagot – és annyi vizet, hogy kelt tészta állagúvá váljon. Jól összegyúrjuk és meleg helyen, letakarva kelesztjük minimum két óra hosszat, de a kelési folyamattól függően akár több ideig is. Az élesztővel ellentétben a kovászos tészta nem fog túlkelni, csak lazább lesz és egy kicsit savanykásabb.
3. Ha érzékelhetően lazult a tészta, újra átgyúrjuk, megformázzuk, bevagdossuk és kikent sütőlapra helyezve pihentetjük legalább fél órát.
4. 200 fokra melegített sütőbe tesszük, majd 10 perc után 180 fokon sütjük tovább, kb. egy órán át. Ha úgy érezzük kiszült, tegyünk próbát: ha kopogó hangot ad a héja, kész a

Egészséges
kenyerfalatkák

Hajni köves malomban őröli a búzát a gyerekekkel a Körösök Völgye Látogatóközpontban

kenyerünk. Ezután vízzel átkenjük és a sütőlapra hagyjuk kihűlni. (Amikor a kenyeret betesszük a sütőbe, annak aljába ½ dl vizet öntünk, majd gyorsan rácsukjuk a sütő ajtaját – így éppen megfelelő mennyiségű gőz keletkezik.)

Kenyérdagasztáskor különféle teljes kiőrlésű, lehetőleg frissen őrölt és biolisztekkel próbálkozunk. Hamarosan meg fogjuk találni családunk kedvenc kenyerét.

Terike rozsos kenyere (1 kilós gyorskenyér)

Hozzávalók: 30 dkg rozsliszt, 30 dkg teljes kiőrlésű búzaliszt, 30 dkg finomliszt, 1 csapott evőkanál só, 2 dl olaj, élesztős kovász, langyos víz

1. Első lépésként a kelesztőanyagot felélesztjük. Gyorskovász esetén 3 dl vízbe 1,5 dkg élesztőt, kevés cukrot és egy kanál lisztet teszünk, majd megvárjuk, amíg a felszaporodó gáztól kovásznunk felfut.
2. A kimért alapanyagokhoz öntjük az élesztős kovászt és annyi langyos, sós vizet, hogy jól gyúrható tésztát kapjunk. Körülbelül 15 percig – addig, amíg dagasztás közben tésztánk elég levegőssé, „szuszogóssá” válik – gyúrjuk. Letakarva egy órát pihentetjük, majd újból 15 percig gyúrjuk.
3. Ezt követően tepsibe tesszük, lekenjük vízzel és további egy órát kelesztjük. Forró sütőben, 200-220 fokon, 30 percig sütjük, majd 20 percen át a sütést 180 fokon folytatjuk. A kenyér kiszáradásának megelőzése érdekében a sütőbe tegyünk egy pohár vizet.
4. A kiszült kenyér tetejét újra lekenjük vízzel, hogy fényes legyen, majd a kiszáradás ellen 15 percre konyharuhába tekerjük (legőzöljük). Ezután kivéve a konyharuhából rácson hűtjük ki.

Fotó: Baka Andrea

Kiszült a rozsos kenyér

Terike néni kenyeret dagaszt a Meseház udvarán

(Majdnem) Elfeledett gabonáink II. Alternatív kalászosok

Írta: Megyeri Mária, Mikó Péter

Cikksorozatunk második részében három régi búzafajtát – ún. alternatív kalászosokat – mutatunk be, amelyek termesztését a Körös-Maros Biofarm Kft. is végzi. Mindhárom búzafajta közös vonása, hogy magas beltartalmi értékekkel rendelkeznek, illetve ellenálló fajok, amelyek permetezés, vegyszerezés nélkül, ökológiai módszerekkel is jó eredményekkel termesztethetők. Érdekes tehát visszanyúlni ezen ősi gabonáinkhoz és szélesebb körben történő hasznosításukkal nagyobb változatosságot teremteni a búzafajták piacán. (Soczó Krisztina)

A martonvásári székhelyű Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományi Kutatóközpont több mint egy évtizede, Magyarországon elsőként kezdte el az alternatív kalászosok – az alakor, a tönke és a tönköly – kutatását és nemesítését. A központ a kezdetek óta több kutatási projektben (ALKOBEER, GAK-Alakor és CONFU_08) is szorosan együttműködik a gyulai Körös-Maros Biofarm Kft.-vel. A közös munkának köszönhetően e különleges búzafajták már nem ismeretlenek a Körösök völgyében sem.

Az alternatív kalászosok, az egészséges táplálkozás és a biogazdálkodás egyre jelentősebb térhódításával, a 1990-es évek második felétől kerültek be újból a köztudatba. Közülük a legismertebb és egyben a legnagyobb területen termesztett kalászos a tönköly, mely a tudatos táplálkozást folytatók körében már jó ideje nagy népszerűségnek örvend.

Tönköly

A tönköly, vagy más néven spelta (*Triticum aestivum* ssp. *spelta*), vadon élő formája nem ismert, tulajdonképpen azonos fajba sorolható a kenyérbúzával. A bronzkorban már széles körben termesztették Európa nyugati részétől egészen a Kaukázuson túli területekig. A Kárpát-medencében egyebek mellett Kengyel és Százhalombatta térségében találták meg újkőkori, mintegy 8000 éves maradványait. Magyarországon az 1950-es években tűnt el a gabonafajták piacáról, de az új fogyasztói igényeknek köszönhetően a 1990-es évektől újra termesztik. A tönköly Nyugat-Európában is ismert és elismert gabonafaj, Ausztriában, Németországban és Svájcban magas tűrőképessége és értékes tulajdonságai miatt folyamatosan termesztésben maradt. Ezeket a területeket speciális ételkülönlegességeket állítanak elő belőle, mint például a grünkern (melyhez a tönkölybúzáat viaszérésben aratják, majd pörkölik), vagy a svábok nokedlijét, a spätzle-t. Kedvező élettani hatása nagy fehérjetartalmával, kedvező aminosav-összetételével és könnyebb emészthetőségével áll összefüggésben. A kutatóintézet két fajta, a Franckenkorn és az Oberkulmer rotkorn honosítását végezte el, emellett intenzív kutatás folyik egy saját fajta nemesítése érdekében is.

Tönköly

Az alternatív kalászosok csoportja néhány éve bővült két, a tönkölynél is ősbibb gabonafaj, az alakor és a tönke újbóli termesztésbe vonásával. Mindkét faj a 19. század közepére tűnt el a hazai köztermesztésből, de a biogazdálkodás népszerűvé válásával a nemesítők újra rátaláltak e betegségeknek rendkívül ellenálló gabonákra.

Alakor

Az alakor (*Triticum monococcum* ssp. *monococcum*) az egyik legrégebben hasznosított faj. Az emberiség és őseink éltrendjében is fontos szerepet játszott ez az egyes történelmi korokban uralkodó, pelyvás gabonaféle, amelynek hasznosítása már 12000 évvel ezelőtt elkezdődött. Az angol és német elnevezéséből (einkorn) eredően egyszemű búzának is nevezik, amely azt jelenti, hogy a kalászapadkáján csak egy darab pelyvás szem található. Termesztése Európában főként olyan régiókban maradt meg, ahol tradicionális termékek alapanyagaként használják. Spanyolország, Franciaország és Olaszország egyes területein szemtermésért, a hagyományos kenyerek és száraztészták előállítására céljából termesztik, míg Erdélyben a szalmáját is hasz-

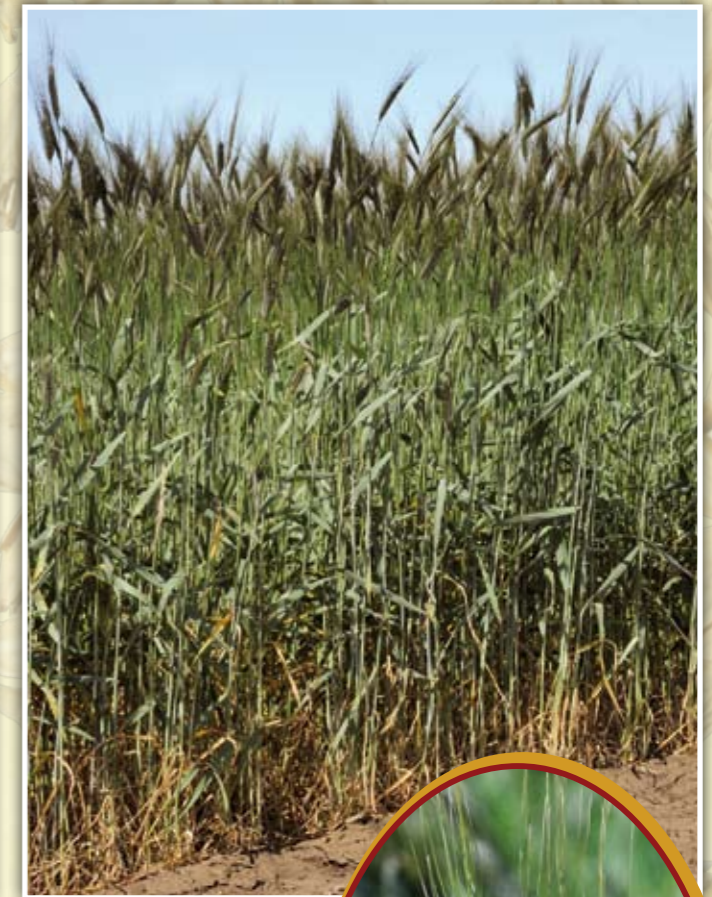

Alakor kalász

nosítják kalapok készítéséhez, valamint ősi lepényféléket, pogácsát sütnék belőle. A Körös-Maros Biofarm Kft.-vel folytatott közös kutatások eredményeként a közeljövőben magyar alakorsörrel is találkozhatunk a boltok polcaiban, mely nemcsak finom, de egészséges is, mivel e gabona lizin-, mikroelem- és esszenciális aminosav-tartalma igen magas, szénhidrátartalma pedig alacsony. Ez állhat annak a tapasztalatnak a hátterében is, mely szerint az alakorral etetett sertések jól gyarapodnak, miközben nem válnak zsírossá. A Martonvásáron folyó nemesítés eredménye az Mv Alkor és Mv Menket fajta.

Tönke

A tönke (*Triticum turgidum* ssp. *dicoccum*) pelyvás gabonaféle, a durum búza rokona. Termesztése az alakorhoz hasonlóan még a neolitikumban megkezdődött, és olyan birodalmak legfontosabb gabonaféléjévé vált, mint az ókori Egyiptom. Szemtermése igen kemény, fehérjetartalma nagy, a durum búzához hasonlóan kiváló tesztalapanyag. Termesztése a mediterrán térségben és Észak-Afrikában napjainkig fennmaradt számos népcsoport jellegzetes ételének (bulgur, kuszkusz) alapanyaga. Hazai elterjedtsége szórványos volt, a Kárpát-medencében döntően a hegyvidéki területeken termesztették. Lisztje karotinban gazdag, a durum búzáéhoz hasonlóan sárgás színű. Speciális sütőipari termékek előállítására is alkalmas, valamint igen jó minőségű száraztésztát készíthető belőle. Biológiai értéke kiemelkedő, emészthetősége, magas bioaktív komponens- és antioxidáns-tartalma miatt funkcionális élelmiszerek készítéséhez is felhasználható, de növényállatok indító takarmányozására is alkalmazható. Emellett szalmája kiváló alapanyag bio

Tönke

gombakomposzt előállításához is. Csakúgy, mint az Mv Alkor és Mv Menket alakorfajtákat, az MTA ATK martonvásári kutatói – a közelmúltban váratlanul elhunyt Dr. Kovács Géza kandidátus vezetésével – nemesítettek a kereskedelmi forgalomban kapható Mv Hegyes tönkefajtát is.

A sütőiparban nem általános a különleges gabonafélék, lisztek használata, a pékségekben elsősorban tönkölyliszttel, illetve az abból készült termékekkel találkozhatunk. A tönkölybúzából őrölt lisztet a TBL osztályba sorolják: a TBL 65-ös a finomliszt, a TBL 70-es és 300-as a teljes kiőrlésű liszt. A legújabbban termesztésbe vont alakor és tönke sütőipari felhasználása még várat magára, a jelenlegi kutatások elsősorban a malomipari feldolgozás lehetőségeinek vizsgálatára irányulnak.

Gyakran felmerülő kérdés, hogy fogyaszthatják-e a cöliákiában – vagy más néven glutén-intoleranciában – szenvedő betegek a tönköly, tönke és alakor szemterméséből készült termékeket. A kutatások eddigi eredményei alapján ezt nem javasoljuk, mivel egyik termesztett fajtájukról sem állítható teljes bizonyossággal, hogy nem tartalmaz allergén fehérjéket.

Fotó: MTA Agrártudományi Kutatóközpont, Martonvásár
Mikó Péter és Vécsey Attila

Írta: Varga Judit

Jutka néni Konyhája

A hosszú, rideg, hideg, de gyakran szép téli napok után előttünk a kikelet, melyhez szinte törvényszerű „mellékhatásként” társul a tavaszi fáradtság. Ilyenkor többen próbálkoznak csodát ígérő tablettákkal, hogy a márciusi reggeleken segítség nélkül tudjanak kibújni az ágyból, mások egy kis erőgyújtás érdekében távoli földrészek gyümölcsseit fogyasztják. Őseink már évszázadokkal a pirulák és a déligyümölcsök honi megjelenése előtt ismerték a zöldségben és gyümölcsben szegény téli időszakban használható módszereket. A hosszú ideig eltárolható zöldségfélék, a vörös káposzta és a fekete retek csodákra képesek, bár sajátos illatuk miatt fogyasztásuk nem mindig célszerű. Emellett a hagyományos tartósítási módok is segíthetnek. Gyermekként minden télen nagymamám ősi recept szerint készült savanyú káposztáját faltam, így nem csoda, ha a manapság hozzáférhető termékekből már méterekről kiérzem a tartósítószeret vagy a gyorsérlelőt.

Ha valaki hozzám hasonlóan nem szereti a pirulákat és a vegyszereket, akkor az említetteken túl fogadja meg Jutka néni tanácsait, próbálja ki receptjeit, melyekhez szinte a hó alól is összegyűjthetjük a hozzávalókat. (Boldog Gusztáv)

Salátagalambbegy (*Valerianella locusta*)

Népies nevei: kikeleti saláta, báránynyelvű, gyökönköcske, mársaláta, téli cikória.

Egyéves, de ősszel kelő és áttelelő, apró termetű, 10-25 cm magas növény. Alsó levelei hosszúkácsak, felállóak, körülfogják a szárát, törőzsát alkotnak, a felsők lándzsa alakúak.

A legfinomabb, legösszetettebb zamattú téli és kora tavaszi saláta, amely jelentős mennyiségű B1-, B2- és C-vitamint, fontos ásványi sókat, főleg meszet és foszfort tartalmaz, ezért a népi konyha nagy becsben tartotta. Hazánkban vadon is megterem, de kertekben is termesztik.

A fiatal levélrőzsákat virágzás előtt, februártól áprilisi gyűjtik.

Tyúkhúr (*Stellaria media*)

Népies nevei: lúdhúr, madárcsés, madárhúr, pipehúr, tikhúr, tyúkbegy.

Egyéves, ősszel csírázva áttelelő növény, vékony, finomszárú gyökerekkel. 10-15 cm hosszú szára többnyire a földön fekvő vagy felemelkedő, ágas, egyik oldalán végighúzódnó szőrsávval.

A levelek tojás alakúak, az alsók nyéllel, a felsők nyél nélkül illeszkednek a szárhoz, 1-2,5 cm hosszúak. Virágai a levelek hónaljában fejlődnek, fehérek.

A virágzó növény csapadékos, hűvös évben minden évszakban gyűjthető. Öntözött kertekben szintén egész évben szedhető.

Fotó: Boldog Gusztáv

Tyúkhúrleves

A tyúkhúrt megtisztítjuk, finomra vágjuk vagy pépesítjük. Világos rántást készítünk, hozzáadjuk a tyúkhúrt, húslével felöntjük, majd negyedórán keresztül főzzük, sóval ízesítjük. Főzés közben kis csomó kaprot lógatunk bele, majd kb. 5 perc után eltávolítjuk. Pirított zsemlekockákkal tálaljuk.

Tyúkhúrfőzelék

Szalonnát és hagymát pirítunk, a finomra vágott tyúkhúrt hozzáadjuk, sóval, szerecsendióval ízesítjük. Ezt követően 15 percig pároljuk, vízzel vagy fehérborral felöntjük, majd liszttel besűrítjük. Pirított dió- vagy manduladarabokkal tálaljuk.

Galambbegysaláta pikáns öntettel

A leveleket citromos, olajos, borsos, ecetes, sós salátaalapra rátéve apró kockákra vágott, pirított hagymával és salonnával meghintjük, azonnal fogyasztjuk.

Galambbegypüré

Hozzávalók: személyenként 3-4 tő galambbegy, 2 dl tej, 1 tojás sárgája, citromlé, só vagy cukor.

A leveleket turmixgépbe tesszük, ráöntjük a tejet, a nyers tojássárgáját, és simára dolgozzuk. Ízesíthetjük citromlével, sóval, cukorral.

Lehűtve kellemes ital. Bébiételként hidegen vagy langyos tejszárban eldolgozva ajánlott. Forró tejet ne használjunk!

Tavaszi viráglexikon

Írta: Boldog Gusztáv

A farsanggal elűztük a telet. Tavaszköszöntő ünnepünk, a húsvét illatokat idéz, a sonka és az ibolya illatát, melybe gyakran vegyül a trópusok virágorgiáját másolni szándékozó kölnifelhő szaga.

A Körösök vidékén vadon is honos, védett hóvirág (*Galanthus nivalis*) mellett a kertekben több más, hasonló hóvirágfaj is előfordul

A természet szépen, rendszeresen vezeti fel ezt az ünnepet, lépésről lépésre bukkannak elő a téli sötétségből bennünket napvilágra vezető patyolatfehér, vagy éppen ragyogóan színes virágok. A Körös-vidéken élők különösen szerencsések, mert az Alföld felől a hegyvidékre utazva más és más növényt tisztelhetnek a tél búcsúztatójaként. A síkvidék erdőiben szegény tája megelégszik a kertekben seregesen tenyésző hóvirággal, bár ha egy kicsit a hóvirágok alá tekintünk, akkor rátalálunk a parányi virágú tyúkhúrra és a veronikákra is.

Induljunk most el a folyóvízben, szemben a havasok olvadékát hozó vízzel. Az alföldi Körösök medre hiába emberkéz alkotta, másodlagos táj, legyártott természet, rendre felbukkannak az eredeti, még a folyószabályozások előtti élővilág gyöngyei is.

Az élők világának áttekinthetősége régi emberi vágy. Az első nagy rendszerezőként az ókori görög filozófust, Arisztotelészt tisztelhetjük, aki már a Kr.e. 4. században kísérletet tett az áttekinthetetlen áttekinthetőségre. A mai, modern értelemben is tudományosnak tekinthető rendszertan Carl von Linné, svéd tudós nevéhez fűződik, akinek köszönhetjük a tudományos nevekben alkalmazott, 1730-as évek óta máig is használatban lévő rendszerező, kettős elnevezést.

Ha a tavasz virágait vesszük górcső alá, akkor egy másik rendszert, egy másik rendszerezőt kell segítségül hívunk. Ő Christen C. Raunkiaer, aki a XX. század hajnalán dánul adta a világ tudomására, hogy a linnéi rendszerezésen túl más rendszerezési mód is létezhet. A növényfajokat oly módon osztályozta, hogy melyik mi módon veszeli át a számára kedvezőtlen időszaka-

A tavaszi hérics (*Adonis vernalis*) március végén már teljes virágpompájával díszíti a domboldal és a körösi sík legelőit

Az alföldi természetjárók számára a mezei tyúktaréj (*Gagea pratensis*) megjelenése jelzi a tavasz beköszöntét.

Van, amelyiknek a száraz időjárás, van, amelyiknek a téli hideg keseríti az életét. Európa közepén, a hegyektől, síkságoktól borzolt tájon sajátos éghajlat uralkodik. A kontinentális klíma sajátja, hogy szélsőségesen változnak a csapadékviszonyok, ráadásul az éves hőmérséklet is széles határok között mozog. A hőmérséklet kicsapongásai, vagy a kora tavaszi talajvízhelyzet csak olyan növények számára teszik lehetővé a túlélést, amelyek erre kellően felkészültek. Raunkiaer úr arra gondolt, hogy azok a növények, amelyek tavasszal díszes virággal örvendeztetnek meg bennünket, télen valami titkos helyen tartalékolják az életenergiát. Míg a *fanerofiton* fák a magasban, egetszővő gallyaik végén, a rügyekben őrzik a túlélés zálogát, addig a *hidrofit* tavorózsa a víz hőszigetelő tükre alatt tartogatja nyárra szánt erejét. Amikor a cinegék rázendítenek a nyitnikékre és a fekete rigók még csak szordínóval próbálgatják a szerelem dalát, akkor a tudós által *geofiton*nak nevezett növények a hagymákból, gumókból rugaszkodnak a tavasznak. Fontos számukra a gyorsaság, hiszen az erdő csak akkor enged elegendő fényt a virágokra, meglehet a virágokat beporzó rovarok szárnyára, amíg a mindent leánykóló lomb nem fejlődik ki. A földalatti képletekkel rendelkező növényeknek könnyű a dolguk. A biztonságot jelentő 10-20 cm-es mélységből nem nagy dolog az újraszűrés, de több olyan növény is lakja erdeinket, kertjeinket, amelyek nem rendelkeznek efféle praktikával. A már emlegetett *terofita* tyúkhúr, vagy a veronika fajok a talaj felszínére simulnak, annak melegét és a hó hőszigetelő takarását használják ki. Így történhet meg, hogy a tavasszal, nyáron földre hullott magból már ősszel kifejlődik az apró növény, mely egész télen hízik, gyűjti az erőt a márciusi virágzásra, így ásványi anyagokban, vitaminokban gazdag zöld táplálékot szolgáltat a tavaszváró növényevőknek és a salátakedvelőknek.

Mélyen a földben rejtőző, üreges gumójáról kapta a nevét az odvas keltike (*Corydalis cava*)

A hegyvidék tavaszköszöntője a februárban nyíló téltemető (*Eranthis hyemalis*)

Fotó: Boldog Gusztáv

BÉKÉS

- egy békés hely a Körösök völgyében

Írta: Hajdu Livia

A történelmi múlt

A magyar honfoglalás idején a Körösök völgyének történetében is döntő változások következtek be, a területet Ond törzsének Barsa és Vata nemzetségei szállták meg. A régióban a 10. század végére kialakult a két nagy várispánság, illetve a későbbiekben a két vármegye, Bihar és Békés.

A királyi vármegyehálózatba István király Békés vármegyét az elsők között kapcsolta be. A vármegye és a térség központja első ispánjáról, Békésről kapta nevét. Az ispáni földvár létezését okleveles adatok ugyan bizonyítják, de pontos helye – számos ásatás ellenére – mindmáig ismeretlen.

Az egyre terjeszkedő várbirtoknak a tatárjárás súlyos veszteségeket okozott. A lakosság elmenekült, de a tatárok elvonulása után mintegy fél évszázaddal Békés újra betelepült. A város a 14. század elejére a nemesi vármegye székhelyévé vált, a pápai tizedjegyzék a környék plébániái közül a második legnagyobbként említi meg. A település 1566-ban került török kézre, majd 1595-ben maguk a megszálló

csapatok rombolták le az általuk emelt, az ibrányi városrészben állt palánkvárat. 1596-ban tatár segédcsoportok támadták meg a várost, melynek során az feltehetően teljes mértékben elpusztult. A határ újbóli betelepítése ugyan már 1610 táján megkezdődött, de a század végének, valamint a Rákóczi-szabadságharc időszakának eseményei ismét elnéptelenedéséhez vezettek. 1720-ban a Békés vármegyét birtokul kapó Harruckern János György kezdte meg a terület újratelepítését.

1872-ben Békés elveszítette városi rangját és nagyközséggé vált. Ennek ellenére megindult a fejlődés, utcai lámpákat állítottak fel, feltöltötték a főteret, átadták a Kettős-Körös ásott medrét és megépült a körgát. A következő évtizedek visszaesést hoztak a község életében, amit elsősorban az okozott, hogy a Budapest-Arad vasúti fővonal elkerülte a települést, így az kívül rekedt az országos forgalomból. A 20. század elején meghatározó épületekkel gyarapodott Békés – 1903-ban a gimnázium, 1904-ben a városháza épült meg –, mely virágzó időszaknak az I. világháború vetett véget. A település 1973-ban nyerte vissza a városi rangot.

Forrás: Mucsi András (Békési Újság Kalendárium 2012)

A város jelene

Békés város az alföldi nagytájon, a Körös-Maros közének északkeleti peremén fekszik. Az 1973-ban újból városi rangra emelkedett település – mintegy 21 ezer fős lakosságával – Békés megye negyedik legnépesebbje. A város Madzagfalvaként is ismert, mely elnevezés egy legendához köthető. A hagyomány szerint a békésiek egykoron madzaggal kerítették körbe a települést, hogy ne jusson el a harangszó azokhoz, akik nem járultak hozzá a harang építéséhez.

A mezővárosi hangulatot őrző utcák az utóbbi években látványos változáson mentek keresztül, a virágba borult főtér az idelátogató vendégekben kellemes nyomot hagy. 2011-ben a település Arany Rózsa-díjat nyert a Virágos Magyarországért virágosítási, parkosítási és környezetszépítő versenyen, így a dél-alföldi régió legvirágosabb települése lett.

Az 1904-ben épült városháza

Természeti kincsek

Békés vizekhez való kötődését jól jellemzi, hogy 22 hídja révén a „Hidak városa” elnevezést is kiérdemelte. A településen átkacsaringózó egykori Fehér-Körös – a mai Élővízcsatorna – jelenleg is meghatározó környezeti eleme a városnak. A tekervényes vízfolyás a folyószabályozások előtt Békést elhagyva egyesült a Fekete-Körössel, de a vízrendezési munkák során a két folyónak a környező településeket elkerülő, közös medret alakítottak ki. A ma Kettős-Körös nevet viselő, egykori Gyula-békési Nagycsatorna mesterséges, egyenes vonala közvetlenül a város határában húzódik, csak a Fehér- és Fekete-Körös szabályozások előtti összefolyásánál, a Krisztina-zugban veszi fel eredeti medrét.

Békés belvárosát számtalan híd díszíti

A város és a környező kisebb települések határaitban jelentős természeti értéket képviselnek azok a gyepek, pusztafoltok és erdős-fás területek, melyek a monokultúra által fojtogatva ugyan, de feltöretlenül őrzik a folyószabályozásuk után másodlagossá alakult táj egykori képét. A természet további ajándéka a termálvízkészlet is, melyre a város szintén kincseként tekint.

A Békési Gyógyfürdő és Uszoda

A fizioterápiás és egyéb gyógyászati célra kiválóan alkalmas rétegvíz kedvező hatásait a város lakossága és az ideérkezők már régóta élvezik. A megye legrégebbi gyógyfürdőjének vizét már 1943-ban gyógyvízzé nyilvánították. A nátrium-hidrogén-karbonátos víz jelentős szerves anyag tartalma, kovasavtartalma és kis mennyiségű jódtartalma

A gyógyfürdő mellett fedett uszoda is várja a vendégeket

révén segíti a gyógyulást és regenerálódást. Jelenleg két kút biztosítja a fürdő termálvízigényét.

A nemrég megújult békési fürdő 2009 novemberétől mint önálló turisztikai helyszín várja mindazokat, akik kedvelik, keresik a dél-alföldi termálvizű fürdőhelyeket. A nyugodt, kellemes környezetben, a városközponttól néhány percnyi sétára található gyógyfürdő mellett fedett uszoda és tanmedence nyújt kikapcsolódási, sportolási lehetőséget.

Úszómedence: ötpályás, 25 x 14,4 m; vízmélység: 1,35-1,8 m; vízhőfok: 26-27 °C

Tanmedence: 13 x 6 m; vízmélység: 0,75-1,2 m; vízhőfok: 33-34 °C

Kültéri termálmedence: 100 m² vízfelületű, gyógyvizes ülőmedence; vízmélység: 1 m; vízhőfok: 39 °C

Dánfok – a térség aktív turisztikai központja

A Kettős-Körös közelsége a kikapcsolódáshoz, a vízi turizmushoz kedvező feltételeket kínál. A kedvelt dánfoki pihenőövezet már a 20. század közepén létrejött, közelében 1967-68-ban duzzasztómű épült a folyón. A Körös gátja mellett, a mentett oldalon található az övezet centruma, a Dánfoki Üdülőközpont, melynek a Dánfoki-csatorna mentén kialakított homokos szabad strandja nemcsak a békésieket és a turistákat, de a környező települések lakóit is felüdülni, fürdőzni csábítja a meleg, nyári napokon.

A Dánfoki Üdülőközpont működése új lendületet kapott az elmúlt évek folyamán. Kedvező fekvésének, környezeti

A Dánfoki Üdülőközpontban sátras és faházak szálláslehetőségei egyaránt biztosítottak

értékeinek köszönhetően sokak kedvelt kirándulási helye lett, ahol sétálni a rendezett parkban, pihenni az árnyékot nyújtó nyárfák alatt, avagy igénybe venni a számos szolgáltatás valamelyikét nem csupán nyáron érdemes. Az üdülőközpont élete persze leginkább a legmelegebb évszakban élénkül meg: gyerekzsivaj, rendezvények, változatos programok, sátrakban vagy faházakban megszálló táborozók, túrázók töltik meg a területet, akik számára folyamatosan rendelkezésre áll az aktivitásra csábító sportolási lehetőségek széles köre, avagy egyszerűen egy kis édes semmittevés a strand vízimentő-szolgáltatással biztosított partján. A dánfoki esték hangulata igazán megkapó. A tűzrakó helyeken elkészített ételek íze, a barátokkal közösen körbeült táborozók vidám percei, a csillagfényes égbolt alatti éjszakai séták a Körös gátján felejthetlenné teszik az itt töltött napokat. www.danfok.hu

Vízibázis és túraútvonalak a Kettős-Körös mentén

A Dánfoki Üdülőközpont közelében, a gát túloldalán húzódó hullámtérben, a duzzasztó tőszomszédságában, 2007-ben került kialakításra a Körös menti Kishajókikötő, amely a Körösök Tiszáig tartó szakaszának egyik fontos állomása lett. A kishajó-átemelést is lehetővé tevő kikötőnek köszönhetően Békés városa az utóbbi években nemcsak a térség vízi turizmusába kapcsolódhatott be aktívan, de a Körösök pezsgő horgászéletének egyik fókuszpontjává is vált. A kikötői szolgáltatásokkal a vízi sportok kedvelői a duzzasztó feletti széles, nyugodt felvízen ideális feltételekhez jutottak, a folyó alsó, vadregényes szakasza pedig a nyugalmat keresők körében örvend mind nagyobb népszerűségnek.

Az „Egy hajóban evezünk” Vízitúrán rendszeresen százfős mezőny vesz részt

A kikötő mindemellett indító- és fogadóponként szolgál a körösi evezőstúrák sokasága számára, illetve olyan újszerű lehetőségeket is kínál, mint például a sárkányhajózás. Az aktív turizmus jegyében kerül megrendezésre – minden szezon nyárindító programjaként – az „Egy hajóban evezünk” Vízitúra is, melynek keretében Gyulától indulva, a Fehér- majd a Kettős-Körösön kenuzva és kajakozva, mintegy százfős mezőny érkezik az első nap végén Békésre, hogy egy hangulatos este eltöltése után, másnap reggel eljussanak a végcélként jelentő köröstarcsai kishajókikötőig.

Két keréken Békésen

A vízi útvonalakon kívül számos kerékpáros és gyalogos túraútvonal is keresztülhalad a városon. Maga a település is kiválóan bejárható biciklivel, a kiépített kerékpárút-hálózat révén Békés már több alkalommal elnyerte a Kerékpárosbarát Település címet.

A városkörnyéki túraútvonalak közül számos érinti a Kettős-Körös gátját, amely – a folyó dús növényzetű hullámtérét mintegy kilátóként követve – hosszabb-rövidebb kirándulásra csábít a folyó mindkét oldalán.

Az utóbbi évek a város idegenforgalmát érintő fejlesztéseinek köszönhetően elmondható, hogy napjainkra Békés a gyógy-, öko- és aktív turizmus területén a térség fontos turisztikai célpontjává vált.

Hat alkalommal nyerte el Békés a Kerékpárosbarát Település címet

Gasztronómia

Országszerte ismert a város két kiemelkedő kulináris értéke: a békési pálinka és a békési kolbász. A békési szilva-

A Békési Szilvapálinka Centrum

pálinka – mint hungarikum – és a békési kolbász nemcsak a város, hanem az egész ország gasztronómiai különlegességei. Az idelátogató vendégek a Békési Szilvapálinka Centrumban megismerkedhetnek a pálinkafőzés kulisszatitkaival, technológiájával. A főzdeben számos egyéb érdekesség mellett megtekinthető az a gőzmozdony is, mely 1988-tól mintegy 10 éven keresztül szolgáltatotta a gőzt a pálinkafőzéshez. A mozdony jelenleg múzeumként és bemutatóhelyként üzemel. A vendégek az üzemlátogatás után a centrum modern bemutatótermében kóstolhatják meg a remek helyi nedűt. Aki igényli, az interneten keresztül is nyomon követheti cefréje sorsát, és letétbe helyezheti saját pálinkáját a pálinkatrezorbán. Békésre látogatva érdemes megkóstolni a békési kolbászt is, amely sajátos zamatával hamar beférkőzik a kolbászkedvelő vendégek kegyeibe.

Közéleti színtér – a békési piac

Békés egyik leglátogatottabb közéleti színtere a helyi piac – különösen keddenként és péntekenként –, ahol gyakran színesítik a hétköznapokat az aktuális ünnepekhez kapcsolódó rendezvények. Virágvasárnap, Szüreti Vásár, Jakab-napi Torkoskodás, Luca-napi Vásár mellett gyümölcsnapok, bolhapiacok, kisállatbörzék teszik változatosabbá a város kulturális és hagyományőrző repertoárját. A programok összeállítása során a szervezők sok segítséget kapnak a településen működő civil szervezetektől, így a Nefejejs Békési Kulturális és Hagyományőrző Közhasznú Egyesülettől is, amely nemcsak az előkészületekből, hanem a lebonyolításból is kiveszi a részét.

Jakab-napi Vásár a békési piacon

Kultúra és hagyományok

Különösen nyáron kínál rangos kulturális programokat a város, melyek közül kiemelendő a több mint 30 esztendő múltra visszatekintő Békés-Tarhosi Zenei és Művészeti Napok, valamint az 1998 óta megrendezésre kerülő Madzagfalvi Napok programsorozata.

Békés város büszkesége az országosan és nemzetközileg is elismert Belencéres Néptáncgyűttes, mely 2005-ben alakult a helyi zeneiskola néptáncos növendékeiből, Sztankó Károly vezetésével. Az egyesület a magyar nyelvterületen élő nemzetiségek táncos hagyományainak megismertetése mellett

Belencéres Néptáncgyűttes

kiemelt feladatának tekinti a szűkebb régió, Békés megye magyar és nemzetiségi folklórkincsének színpadra állítását. Az együttes számos hazai és nemzetközi díjat nyert, többek között közönségdíjas lett Szicíliában (2009), nívódíjat kapott a Kállai Kettős Néptáncfesztiválon (2009), Csehországban pedig a legtechnikásabb táncgyűttesnek választották (2010). A számos elismerést kiváló szólótáncosok is gyarapítják, így például Okányi Mihály Ezüstpitykés táncos. Az együttes művészeti vezetői Mahovics Tamás – a Népművészet Ifjú Mestere cím birtokosa – és Mahovicsné Ladányi Anita.

Nevezetességek:

- tájház (1866) és kocsigyártó műhely
- copf stílusú román ortodox templom (1791)
- copf stílusú római katolikus templom Orlai Petrich Soma képeivel (1795)
- a református templom (1784) orgonája (az ország második legnagyobb református templomban lévő darabja)
- Bérház (1885), ma Békési Galéria és könyvtár
- a 18. században épült, copf stílusú Nagyház (ma Jantyik Mátyás Múzeum)
- Királyok kapuja (gránitból készült millenniumi emlék az Erzsébet ligetnél)
- Csókhíd és Erzsébet híd (2007)

Fotó: CrisPer szerk.

Békés emléklap

Írta: Mészáros Zsuzsa, Szigeti Henrietta

**Egyedülálló módon
ápolják
a festőgéniusz emlékét**

Munkácsy Békéscsabán

Munkácsy Mihály szegénységi bizonyítvánnyal indult Csabáról, majd évek múltán a város egyik legismertebb, leghíresebb polgárává vált. Itt neveztek el a világon először közterületet (utcát) róla. A nemzetközi hírű magyar festőművész csupán néhány esztendeig élt Békéscsabán, emléket mégis egyedülálló módon őrzi a város. A világ legteljesebb Munkácsy-gyűjteménye, a festő használati tárgyai, asztalosmunkái, díjai, a róla elnevezett tér, utca, híd, emléktáblák tanúskodnak arról, hogy Munkácsy valaha a város polgára volt.

„A város látképe csodálatba ejtett: hosszú-hosszú utca, egész alacsony, széles házak, mind rendjében, sorjában, akár csak a Rue Rivolin, Párizsban. A közepén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemet néz a két templom. Köröskörül csend. Harang zúg mélabúsan...” – így emlékezett vissza sikerei csúcán, a Párizsban élő Munkácsy Mihály Békéscsabára, egykori otthonára.

Nyolcéves korában, 1852-ben árván került ide Miskolcra. Anyai nagybátyja, Reök István lett a gyámja, hozzá járt haza Békésbe, bármerre is vetette később a sorsa. Gizella húga is a városban lakott Steinerné Reök Saroltánál, a Gyula felé vezető úton. A nagybácsi egyedül élt, nem vezetett háztartást. Délelőttönként otthon taníttatta Miskát, azonban ebédre és délutáni játéka Steinerekhez jártak a gyulai úti Steiner-Omaszta-kúriába.

„...a város legvégében állt ez a csinos ház. ... Széles lépcsőzet vezet fel az udvarról. A másik oldalon terasz uralkodik a nagy kert felett. Nagynéném, Steiner bácsi és Giza már a lépcsőn vártak. Mindnyájan megöleltek és nyomban otthonosan éreztem magam.” – írta a kúriáról Munkácsy, ahol első csabai éjszakáját, majd gyermekéletének utolsó felhőtlen hónapjait töltötte. Sajnos ezt a boldog időszakot egy végzetes betyártámadás elsöpörte. A szeretett Sarolta néni behalt az átélt megpróbáltatásokba, így Miska másodszor maradt árván.

Miskát a nagybácsi asztalos inasnak íratta Láng György műhelyébe. Az úri körülmények között felnőtt fiúnak mérhetetlen szenvedést okozott az igénytelen, durva környezet, a kisinásnak kijutó rabszolgaélet és a társak irigykedése. 1858 májusában szabadította fel mestere. Aradra utazott, hogy megkezdje a vándorévek letöltését, de a nélkülözésektől hamarosan úgy megbetegedett, hogy ismét nagybátyja segítségére szorult. Reök István közben tisztartó tanácsnok lett Gyulán, oda érkezett Miska 1860 végén. Lábadozása idején ismerkedett meg Szamossy Elek vándorfestővel, aki felismerte benne a nem mindennapi tehetségét, maga mellé vette és másfél évig foglalkozott vele, megtanítva a festészet alapismereteire. És bár azzal Szamossy is tisztában lehetett, hogy csiszolatlan gyémántra akadt, talán maga sem gondolta, hogy tanítványa néhány évtizeddel később világszerte ismertté és elismertté válik...

A korabeli Munkácsy híd, háttérben a Munkácsy Múzeummal

Békéscsaba város turizmusában jelentős vonzerőt képviselnek a Munkácsyhoz köthető kulturális értékek. A Békés megye székhelyét felkereső turisták – a tapasztalatok szerint – mind a Munkácsy Mihály Múzeumot, mind a Munkácsy Emlékházat meglátogatják. A híres festőhöz köthető városi emlékeket, a világ legteljesebb Munkácsy-gyűjteményét a turista egy tematikus útra felfűzve, akár több órás színes program keretein belül fel is fedezheti.

Az épületben, amelyben hónapokon át a finom ebédeket fogyasztották és délutánonként gondtalanul játszottak kishűgával, ma csodálatos festményeiben gyönyörködhetünk, hiszen 1994-től ehelyütt működik a világon egyedülálló **Munkácsy Emlékház**. A Magyar Nemzeti Galéria anyagából 21 eredeti kép reprezentálja Munkácsy alkotói korszakait.

A közelben (alig 150 méternyire) található az 1914-ben épült **Munkácsy Mihály Múzeum**, mely 1951-ben vette fel a festő tiszteletére a Munkácsy Mihály nevet. Itt a mester eredeti személyes tárgyait, dokumentumait, fényképeit őrzik. A múzeum – egyéb állandó kiállításai mellett – a Munkácsy emlékszobákban mutat be egyedi relikviái, s (egyre bővülő számú) festményei közül jó néhányat.

A múzeum épülete előtt áll Borsos Miklós 1958-ban készített Munkácsyt ábrázoló **mellszobra**. Aki a festő itt tartózkodásának emlékeit kutatja, a városban talál még róla szobrot az Élővíz-csatorna partján, a **Szoborsétányon**.

Két nappal a temetését követően, a világon elsőként városunkban neveztek el közterületet, **utcát** Munkácsyról. Itt **emléktábla** áll Lang György asztalosmester háza helyén, ahol első mesterességét – az asztalosmestert – tanulta. 1950. óta egy tér is a festőművész nevével viseli.

A legenda szerint ő festette inasként azt a **tulipános ládát**, amelyet a Garay utcában álló Szlovák tájház mutat be. A városháza impozáns udvarában is találunk a mesterre **emlékező**

Munkácsy festette tulipános láda

A „Délutáni látogatás” c. szalonkép az emlékház anyagából

tablát, a Fiume Szálló falán pedig az egyik legutolsó idelátogatását örökíti meg egy **felirat**.

Arról, hogy a város eltökélt a Munkácsy-kultusz életben tartása és ápolása mellett az is tanúskodik, hogy folyamatosan bővítik a festőhöz köthető emlékek sorát. Így 2012-ben, a Munkácsy Mihály Múzeum mellett, az Élővíz-csatornán átívelő **hidat** is Munkácsyról neveztek el. A döntést nemcsak az intézmény közelsége magyarázta, hanem egy, a közelmúltban ismertté vált ifjúkori szerelem története is.

A kamaszéveiben járó Munkácsy gyengéd érzelmeket táplált egy békéscsabai lányka, Bartóky Ilonka iránt. Az ifjú csak messziről csodálta szíve hölgyét, de a szerelem nem igazán talált viszonzásra. Ritka találkozásai egyikén, Munkácsy inas társaival a szóban forgó hídról ugrált a Körösbe, amikor szíve hölgye közeledett. Így írt erről maga a művész:

„Kínos perceket éltem át és mérgemben szerettem volna beleugrani a hídról a Körösbe. Különbösen az sem használt volna. Máskor meg az történt, hogy a barátaimmal éppen

Munkácsy festőállványa is megtekinthető a múzeumban

Vörös szalon az emlékházban

fürödni indultunk a folyóba. Ahogy kikészülődünk a vízből és a híd felé szaladtunk, hogy újra beleugráljunk a folyóba, fiatal lányok tűntek fel a híd előtt, szép sorjában, kettesével sétálva. Köztük volt Ő is. S mikor észrevettem, szerettem volna elsüllyedni szégyenemben. Későn! Legjobb lesz, ha visszarohanok a vízbe – gondoltam – és a híd sarkánál megfordultam. Így aztán Ádámkosztümben díszmenetet rendeztem a csabai szüzek előtt!...

Az evangélikus egyház anyakönyvében is szerepel Bartóky Ilonka neve, aki Omasztáék rokonságához tartozott, s valóban Békéscsabán élt. 2007-ben a Munkácsy Mihály Múzeum egy fából készített ládikát vásárolt egy budapesti

hölgytől, mivel a családi legendárium szerint ezt Munkácsy Mihály készítette a „nagy-mama nagymamájának”. A festő szerelmi próbálkozásának emlékét őrző ládikó szintén a művész életét bemutató kiállítás része.

A festő művészetében a gyermekkori benyomások, a Békéscsabán és környékén szerzett tapasztalatok, élmények nem múltak el nyomtalanul. Egész életén át elkísérték. Tanúsítják ezt festményei, tanulmányrajzai, de Dallos Sándor Munkácsy életét feldolgozó könyvei is igen részletesen és érzékletesen rögzítik, közvetítik e tényt.

Békéscsaba városa korán felismerte Munkácsy Mihály művészetének jelentőségét. A Munkácsy Emlékház, a Munkácsy Mihály Múzeum, a művészről készült szobrok, a róla elnevezett utca, híd, tér és a neki állított emléktáblák mind-mind segítenek abban, hogy az utókor velünk együtt emlékezhesen a méltán híres 19. századi festőgéniuszra.

(Forrás: Czeglédi Imre: Munkácsy Békés megyében c. könyv; Munkácsy Mihály: Emlékeim c. könyv; www.csabaimerleg.hu;)

Fotó: Munkácsy Emlékház, Munkácsy Mihály Múzeum anyaga

A festőhöz köthető városi emlékek egy tematikus útra is felfűzhetők

A Ladics-ház

Egy gyulai polgári család otthona

A Százéves cukrászda szomszédságában egy szép, földszintes polgárházra figyelhetnek fel a Gyulára látogató vendégek. Az 1899 óta kiállítóhelyként funkcionáló Ladics-ház a 19. század kezdetén épült jegyzői lakásként, barokk stílusban. Az épületbe az 1860-as évek elején ifjú házasként költözött be dr. Ladics György ügyvéd és felesége, Sztojanovits Krisztina. A család tagjai öt generáción át megőrizték az életmódjukról áruklodó személyes és használati tárgyaikat, bútorait, ruháikat, valamint a korabeli szellemi életéről tanúskodó könyveket, iratokat.

A korszak híres gyulai építész, Czizler Antal által tervezett ház az 1801. évi, nagy gyulai tűzvész után épült, az 1857-ig különálló közigazgatású városrész, Magyargyula jegyzői lakásaként. A Jókai utcában álló házban szállt meg 1848-ban Petőfi Sándor Szakál Lajos jegyző vendégeként. A látogatás emlékét az épület falán található márványtábla őrzi.

A lakóházat 1849-ben Sztojanovits Szilárd, módos gyulai kereskedő vásárolta meg a várostól. Az ő lányát vette feleségül 1863-ban dr. Ladics György, így került a ház az értelmiségi polgárcsalád tulajdonába. Az ifjú jogász szarvasi iparos családból származott, édesapja fésűsmester volt. Az ügyvéd 1861-ben saját irodát nyitott Gyulán, s az ügyvédkedésen túl aktív közéleti tevékenységet is folytatott. Fia, Ladics László ugyancsak ügyvédnek tanult, majd magánpraxisa mellett számos magas pozíciót is betöltött a vármegye közéletében. A ház utolsó lakói Ladics György és Ladics Margit voltak, akik 1978-ban életjáradéki szerződést kötöttek a várossal, és a gazdag hagyatékot a településnek adományozták.

A gyűjtemény a dualizmus kori és a két világháború közötti Magyarország polgári kultúrájának egyedülálló történeti forrása, hiszen a Ladics-házon kívül nem maradt fenn olyan polgári otthon az országban, amelyben mind a tárgyi, mind a dokumentációs források megtalálhatók. Az úri szoba, a női szalon, a nagy szalon, a szülői háló, a fiúháló, a leányháló és a nyári ebédlő bútorai, tárgyai és portréi által hiteles képet kaphatunk arról, hogy milyen lehetett egy átlagos vidéki, módos polgárcsalád életmódja és lakáskultúrája a 19. és 20. század fordulóján. A hat szoba mindegyike a família egy-egy ágának időszakához és annak kultúrájához kapcsolódik. A berendezési tárgyak az 1830-1880 közötti bie-

dermeier, a Lajos Fülöp-féle neobarokk-romantikus, valamint a neoreneszánsz és a neocopf korszakot képviselik.

A kiállítóhelyen több különleges tárgyat is szemügyre vehetünk. Az úri szoba egyik legszebb darabja egy tabernákulumos íróasztal és egy pipatórium az 1800-as évek elejéről. A falon annak a Czingulszki Simonnak a portréja is megtekinthető, aki Erkel Ferenc első zenetanára volt. A lakás második szobájában a színházi látcsőtől a zenélő fényképalbumig számos korabeli tárgyat meg lehet csodálni. Itt található a ház legrégebb bútordarabja, egy főnixmadár-intarziás tabernákulum, mely az 1790-es években készült. A nagy szalon biedermeier vitrinjének egyik legértékesebb díszje az az 1700-as évek közepéről származó, hatdarabos meissenai porcelán, fedeles kávékészlet, amelyet Mária Terézia ajándékozott a Ladicsok rokonságához tartozó Klimenteknek. A fiúhálóban a korabeli gyermekjátékokon kívül olyan érdekességekkel is találkozhatunk, mint a Zsolnay porcelán éjjeliedény. A leányszobában Ladics László felesége, Kliment Margit leánykori rajzai idézik meg a múltat. A kiállítóhely előterében elhelyezett érintőképernyős terminálon a gazdag családi fotógyűjtemény egy részébe is betekinthetünk.

Nyitvatartás: kedd–vasárnap (telefonos ügyelet alapján) 9–13 óráig
Ügyeletes telefonszám: 06-70/310-67-22
Cím: 5700 Gyula, Jókai u. 4.

Fotó: Rusznyák Csaba

A MUNKÁCSY EMLÉKHÁZ

A Munkácsy Emlékházat 1994-ben, Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulója tiszteletére nyitotta meg Békéscsaba város vezetősége.

Négy teremben 21 eredeti Munkácsy festmény – a Magyar Nemzeti Galéria letétje – mutatja be a mester korai képeitől, a realista népi életképein, a párizsi interiőrjein, portréin, a vallásos képeihez készült vázlatain keresztül alkotói korszakait.

Az épület az 1840-es években Steiner Jakab és felesége – Munkácsy édesanyjá-

nak testvére – Reök Sarolta otthonának épült. A házat a kismemesi rangú Omaszta család lakta 1854-től 1950-ig. Az államosításkor kimenekített bútorait, tárgyaikat az evangélikus egyház megőrizte és kölcsönadta a kiállítás kiegészítésére. Így a 19. század lakáskultúrájából is izelítőt kap a látogató.

A hányatott sorsú épület – volt tejbegyűjtő, pártház, lakások – országosan jegyzett műemlék, a többszöri, szakszerű felújításnak köszönhetően megőrizte a vidéki klasszicista kúria jellegét. 12 helyisége a kiállítás helyszíne. Két terem alatt

pince húzódik, ahol borklub működik, illetve hangulatos borkóstolókat rendeznek.

Szabadtéri programokra alkalmas a nagy, füves udvar és a keleti oldalon az eredeti angolparkból megmaradt néhány nemes fát is bemutatnak. A hátsó épületben korszerű múzeumpedagógiai foglalkoztatót alakítottak ki. Itt Munkácsy Mihály művészetét, a 19. század nemesi-polgári életmódját dolgozzák fel élményszerűen, a fiatalabb és az idősebb korosztály számára egyaránt. 1999 óta az Ifjúsági Ház (ma: Csabagyöngye Kulturális Központ) részeként működik a ház.

A klasszicista stílusú Steiner-Omaszta-kúria

A szülői hálóban az 1800-as évek második felében készült családi fotókat is láthatunk

Az úri szobában korabeli íróeszközöket és egy kétszáz éves papatóriumot is kiállítottak

Vigalommal indul a tavasz Békésen

Írta: Szegefű Katalin

2007-ben rendezte meg először a Nefelejcs Vigalmat Békésen a rendezvénynek nevet adó kulturális civil szervezet. Az azóta is évente megtartott, a pünkösdtől megelőző hétvégére időzített esemény a hagyományörzést és az igényes szórakoztatást szolgálja, és elsősorban a kisgyermekes családokat vonzza a Békési Tájháza.

Rögtön az első vigalomra jeles vendéget, Antoni Rozi bábkészítő művészt sikerült megnyerni az ügynek, aki nemcsak kiállította szenzációs, egyszerűségükben is lenyűgöző bábait Békésen, hanem egyben elnöke is volt a helyiek számára kiírt, nagy sikerű bábkészítő-pályázat zsűrijének. Egy másik vigalmon annak a folyamatnak a részletes megismertetésére vállalkoztak a szervezők, hogy miképpen lesz a kenderből viselet. A programra kenderfonók és textilfestők jöttek el, akik egy tárlat keretében a békési szücszímzés legszebb darabjait mutatták be.

Mivel a rendezvény pünkösdi idején kerül sorra, természetesen nagy szerepet kap benne maga a keresztény ünnep és annak a néphagyományban való megjelenése is. A májusaállítás, a pünkösdikirály-választás és bizonyos pünkösdi népi játékok – mint például a pünkösdi királynéjárás – visszatérő elemei a programnak.

A szervező Nefelejcs Kulturális és Hagyományörző Egyesület nagy hangsúlyt fektet a zenekultúrára is, a helyi zenészeknek, népi énekegyütteseknek, citerazenekaroknak és cigányprímásoknak rendszeres fellépési lehetőséget biztosítanak. A muzsikával együtt jár a tánc: sokan élnek a lehetőséggel, hogy a patinás Békési Tájház udvarán tartott táncház keretében megmozgassák tagjaikat a Belencéres Néptáncgyűttessel.

A vigalom gasztronómiai elemei is a népi hagyományok jegyében szerveződnek, így általában valamilyen helyi specialitás – például reszelttészta-leves, csöröge, laposborsóleves csülökkel vagy öregtarhonya – kerül az

asztalokra, de az eltelt évek során olyan különlegességeket is meg lehetett kóstolni, mint a palacsintatésztaiban sült bodzavirág.

A „Fröccs-öntő műhely”, vagyis a büfé alacsony áron kínál egyszerű ételeket és italokat, például zsíros kenyeret lila hagymával, házi szörpöket és fröccsöt.

A rendezvénynek mindig van egy „kedvenc növénye” és „kedvenc állata”, melyekhez nem pusztán a dekoráció és a meghirdetett alkotópályázat elemei kötődnek, hanem egyes játékok is, így a nagy népszerűségnek örvendő állatszépségszereny (kecske, galamb, tyúk), a nyúl- vagy éppen a csigafuttatás, a kiválasztott növények pedig valamilyen formában a terített asztalokra kerülnek.

A Nefelejcs Vigalmat minden év májusában tartják a Békési Tájházban, a Durkó utca 8. szám alatt, 2013-ban a pitypang és a bárány „jegyében”.

Fotó: Gazsó János (GA-Pix Fotó)

Pünkösdi királyt és királynőt választanak a békési Nefelejcs Vigalomra érkező gyerekek közül

Népi eszközök és kézműves technikák kipróbálása is lehetséges a hagyományörző rendezvényen a tájházban

Nyúlfuttató verseny

Óvodás gyerekek népies játéka a Nefelejcs Vigalomon a Békési Tájházban

Suttog a Fenyves...

Írta: Szigeti Henrietta

A turisztikai tendenciák azt mutatják, hogy a közelmúltban a hosszabb ideig tartó, 1-2 hetes pihenések helyét átvették a többszöri, rövidebb időtartamú, általában hosszú hétvégékre korlátozódó utazások. A vendégek ezek során előnyben részesítik a wellness-szolgáltatásokat is nyújtó, minőségi szálláshelyeket. Az utazni szándékozók bőséges országos kínálatból választhatnak, melyek között egy ideje egy békéscsabai szálloda, a Fenyves is szerepel.

Békéscsaba kertvárosi részében, egyedülálló természeti környezetben található a három szállodából álló komplexum, a Fenyves Wellness Hotel***. A vendégek által csak a csend és nyugalom szigeteként emlegetett szálláshely körül gyakran lehet találkozni a közelben élő őzcsalád valamely kíváncsi tagjával, vagy éppen a fák között vidáman ugrándozó mókusokkal.

A bensőséges hangulatú szálloda 100%-ban magyar tulajdonú családi vállalkozás. Az elmúlt másfél évtizedben folyamatosak voltak a kisebb-nagyobb fejlesztések, beruházások, melyek a vendégek kényelmének, elégedettségének növelését szolgálták.

A 2010. év mérföldkőnek számított a vállalkozás életében. A minden korábbinál nagyobb szabású fejlesztések elindítását a hotel vendégkörének átalakulása, az üzleti céllal érkezők számának erőteljes csökkenése, illetve a hosszú hétvégékre pihenést kereső családok, párok gyökeresen új igényei indokolták.

A beruházás során az Új Fenyves Hotelt és a Fenyves Hotelt wellnessrészleg kialakításával összekötötték. Az így létrejött, mintegy 700 m² hasznos alapterületű új épületben helyet kapott egy központi recepció is, mely a vendégek érkezését, a szobák elfoglalását tette gyorsabbá, kényelmesebbé. A 2011 őszen átadott wellnessrészlegben egy 10x5 méteres uszodát, gyermekmedencét, pezsgőfürdőt, masszázshelyiséget, finn szaunát, infrakabint és Kneipp-taposót alakítottak ki.

A projekt keretében lehetővé vált a korábban akadálymentesített szobák összekötése az étteremmel, valamint egy akadálymentesített mosdó és WC kiépítésére is sor került. Létrejött egy korábban nagyon hiányzó, úgynevezett lobby (vendégfogadó) tér is. A konferenciateremhez a fejlesztés során nyitott teraszt kapcsoltak, amely hozzájárul a tréningeken, konferenciákon részt vevő vendégek színvonalasabb kiszolgálásához. Mindemellett egy salakos borítású teniszpálya is épült. A beruházás munkahelyteremtéssel is járt, öt új alkalmazott felvételére nyílt lehetőség.

Az átadás óta eltelt időszak tapasztalatai egyértelműen pozitívak. Acsin Ákos ügyvezető értékelése szerint a fejlesztésnek köszönhetően a hétvégék és ünnepnapok teltházak a szállodában, a forgalom jelentősen növekedett. A vendégkör elsősorban Kelet-Magyarországról kerül ki, sokan érkeznek Szegedről, Nyíregyházáról, Szolnokról és Debrecenből, de Budapestről is.

A tulajdonosok nem elégszenek meg az eddig elért eredményekkel, további fejlesztésekben gondolkodnak. A hotelben megszálló családok minél komfortosabb elhelyezésére törekednek, a szobákat legalább 3-4 férőhelyessé kívánják alakítani. További terveik között szerepel a Fenyves Retro Hotel felújítása és a vendégek által kölcsönözhető kérekpárok vásárlása.

A szálloda forgalmának növekedéséhez a saját fejlesztésén kívül a megyeszékhelyen végrehajtott, illetve most folyamatban lévő, turizmushoz kötődő beruházások is hozzájárultak. A hosszú hétvégékre érkező családok kíváncsiak a vendéglátó város látnivalóira, múzeumokat és egyéb nevezetességeket keresnek fel, valamint a környező településekre – elsősorban Gyulára – is ellátogatnak.

A Fenyves Szállót értékelő vélemények megegyeznek abban, hogy a gyönyörű természeti környezetben kialakított wellness-szálló a fejlesztések nyomán valóban turistacsalogatóvá vált, valamint a visszajelzések arról is tanúskodnak, hogy az itt megfordult vendégek a jövőben is szívesen visszatérnek majd.

Fotó: Fenyves Hotel

Bővebb információ: www.fenyveshotel.hu

Az Erkel Ferenc Emlékház

A Himnusz megzenesítőjének emléket állító kiállítás és nemzeti kegyhely

Gyula híres szülöttének, Erkel Ferencnek a szülőházában 2011 májusa óta új állandó kiállítással várják a látogatókat. Az interaktív tárlaton a neves zeneszerző életútja és munkássága mellett Gyula oktatástörténetével és reformkori vendéglátóhelyeivel is megismerkedhetnek az érdeklődők. A rendhagyó énekóráknak is helyet biztosító emlékházban a mester ébenfából készült karmesterpalcáját és harmóniumát is kiállították.

Az Erkelek

Erkel Ferenc, a Himnusz megzenesítője és a magyar nemzeti opera megeremítője 1810. november 7-én látta meg a napvilágot Gyulán. Ősei feltehetően a Németalföldről, Brabant tartományból, Eindhoven és Aals környékéről származnak. A família legkorábbi, biztosan ismert zenész tagja a zeneszerző dédapja, Erkel Vilmos volt, aki a pozsonyi Notre-Dame zárda zene-mesteri tisztségét töltötte be. Fia, Erkel József valószínűleg 1806-ban, gróf Wenckheim Ferenc hívására költözött családjával együtt Gyulára, ahol a kastély zenemestere lett, illetve magániskolát működtetett. Ifjabb Erkel József az akkor még külön közigazgatás alatt álló Németgyula katolikus iskolájának tanítójaként, valamint a magyargyulai plébániatemplom karnagyaként dolgozott, majd 1841-ben a Wenckheim-uradalom számtartója lett. Apjához hasonlóan tevékenyen részt vett a kastély zenei és színházi életében, emellett fúvószenekart szervezett a német polgárórság tagjából. Ruttkay Klárával kötött házasságából 10 gyermeke született.

Erkel Ferenc – aki gróf Wenckheim Ferenc után kapta keresztnévét – elemi

Az üvegezett tornácon Erkel nagyméretű portréja fogadja a látogatókat

Békésvármegye Közművelődési Egyesülete 1910-ben emléktáblát helyezett el a ház falán

iskolai tanulmányait szülővárosában

végezte, majd Nagyváradon és Pozsonyban tanult. Zenei tehetsége korán megmutatkozott: tízesztendőskorában már orgonán kísérte a miséket, egy évvel később pedig nyilvános zongorakoncertet adott. A gimnázium után zenetanárként dolgozott Kolozsvárott, ahol az ország egyik legkiválóbb zongoraművészevé képezte magát. Ebben az időszakban ismerkedett meg a korszak népszerű zenei műfajával, a verbunkossal, és ekkor kezdődött el zeneszerzői pályafutása. Később karnagyja lett a Budai Magyar Színházi Társaságnak, a Pesti Városi Német Színháznak és a Nemzeti Színháznak. Mindezekon kívül alapítója és egy évtizeden át karnagyja volt a Filharmónia Társaságnak, valamint aktív szerepet vállalt a Zeneakadémia létrejöttében, melynek igazgatói tisztségét visszavonulásáig, 1889-ig töltötte be. Nevéhez fűződik a 19. század második felében fellendülő dalárdamozgalom megszervezése is.

A zeneszerző a nyarakat gyakran töltötte szülei és testvérei gyulai házában. A legenda szerint a gyulai kastélykertben szerezte a Bánk bánt, valamint a Dózsa György és a Brankovics György című operák egy részét is. Számos alkalommal vendégszerepelt a városban, és a gyulaiaknak több kisebb darabot is szerzett. Szülővárosa még életében díszpolgárává választotta, majd halálát követően, 1896-ban szoborállítással tisztelték a zeneszerző emléke előtt. A mellszobrot a régi Kispiac téren állították fel, melyet azóta Erkel térnek hívnak. Szülőházán halála évében emléktáblát helyeztek el, melyet születése századik

Írta: Súr Enikő

A szalonban Erkel Ferenc harmóniumát is kiállították

évfordulóján, 1910-ben lecseréltek. Az épületet a későbbi Erkel-évfordulókhoz kapcsolódóan fokozatosan alakították át múzeummá. A művész nevét a település számos intézménye, közterülete őrzi. A gyulai székhelyű Erkel Ferenc Társaság 1989-ben alakult meg azzal a céllal, hogy minél szélesebb körben ismertté tegye a zeneszerző életművét. Elnöki tisztségét 2012 óta Somogyváry Ákos karnagy, Erkel Ferenc egyenes ági leszármazottja tölti be.

Az emlékház

Erkel Ferenc szülőháza németgyulai iskolaként és kánortrházként épült 1795-ben. Az épületet 1830-ban Nuszbek Antal újította fel klasszicista stílusban, ekkor nyerte el mai formáját. A ház Apor térre néző szárnya az iskolának, Ajtósi utcai frontja pedig a tanítói laknak adott helyet, melyben az Erkel család 1808 és 1841 között élt. Ebben az időszakban valószínűleg a vadszőlővel befuttatott verandáról lehetett belépni egy tágas szobába, ahol a család a vendégeit fogadta. Ez után következett a nappali, a hálószoba, a konyha és a kamra, mely utóbbi az épület legérzékenyebb része. A ház 1985. évi rekonstrukciója során a konyha szabadkéményét kibontották, és a helyiséget tűzhellyel, valamint egy üstházzal egészítették ki. A hagyomány szerint Erkel Ferenc a ház sarokszobájában látta meg a napvilágot.

Az Erkel Ferenc Emlékházat a műemlékvédelmi előírásokat szem előtt tartva, a Dél-alföldi Operatív Program keretében újították fel 2010-2011-ben. Az új állandó tárlat kialakításakor az épület eredeti rendeltetését is figyelembe vették. A kiállítás az iskola és lakóház kettősségére építve mutatja be a zeneszerző életét és munkásságát, valamint a hozzá és a családjához kötődő relikviákat. Az üvegezett tornácon – a tárlat nyitóterében – egy nagyméretű Erkel-portré, valamint a zeneszerző életútját ábrázoló, négy méter hosszú időszakos és európai himnuszokat bemutató, érintőképernyős terminálok fogadják a látogatókat. Az Európai Zene Termében Erkel Ferenc zeneszerző kortársainak portréi mellett kapott helyet az Erkel-látcső. A digitális eszközön a zeneszerző élete képekben követhető nyomon. A kiállítás következő terme egy 19. századi osztályterem mintájára készült, ahol Gyula oktatástörténetével, az Erkel család történetével, valamint Erkel Ferenc fiainak munkásságával ismerkedhetnek meg a látogatók. A digitális táblával felszerelt, korabeli tanteremben múzeumi órákat is tartanak. A tanulósarokban reformkori iskolai feladatokkal tehetik próbára magukat a vállalkozó kedvűek. A zeneszerző munkásságát bemutató Erkel Emlékszobában

A kiállítás nyitóterében az európai himnuszokat is meghallgathatják a látogatók

Az Erkel Emlékszobában kéziratos kottákat személyes tárgyakat és jelmezeket is láthatnak az érdeklődők

kapott helyet a legértékesebb relikviák: Erkel kéziratos kottái, személyes tárgyai, valamint azok a dísz tárgyak, amelyeket a mester elismerésül kapott kortársaitól. Ebben a teremben csodálhatják meg a ház vendégei Erkel Ferenc gyakorlásra használt, hordozható néma zongoráját. Az Erkel család egykori gyulai otthonát idézi meg a biedermeier bútorokkal berendezett hálószoba és szalon, valamint a népies konyha. A három helyiségben az Erkelek több személyes tárgyát is kiállították. A szalonban a művész harmóniuma mellett egy digitális sakkasztal is helyet kapott, melyen a látogatók lejátszhatják Erkel Ferenc sakkfeladványait. A konyhában található érintőképernyős terminálon egyebek mellett reformkori recepteket olvashatnak a vendégek. A tárlat utolsó terme az egykori kamrából kialakított vetítőszoba, ahol a zeneszerzőről és műveiről szóló filmrészleteket nézhetnek meg az érdeklődők. A kiállításához egy udvari kiállítóter is kapcsolódik. Az Erkel-promenádon körbesétálva az egykori plakátok reprodukciói által követhetjük végig a művész pályafutását. A sétányon az 1800-as évek ruháiba öltöztetett bábuk idézik meg a korabeli utcák hangulatát. Az udvar nyáron kisebb hangversenyeknek is helyet ad. A színpadként funkcionáló óriási sakkasztalán a látogatók nagyméretű figurák segítségével mérhetik össze sakk tudásukat. A román, angol és német feliratoknak, valamint a négy nyelvű audio guide-os tárlatvezetésnek köszönhetően a külföldi turisták is nyomon követhetik Gyula híres szülöttének életútját.

Fotó: Rusznyák Csaba, Súr Enikő

Cím: Gyula, Apor Vilmos tér 7.
Nyitva tartás: keddtől vasárnapig 10–16 óráig
(nyáron megváltozott nyitvatartási rend szerint)
Információ: www.muvmagazyn.hu

Az udvaron az Erkel-operák plakátjainak reprodukciói segítségével követhetjük nyomon a zeneszerző pályafutását

Történelmi Íjász Európa Bajnokság

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő, Lovász Tamás

Köszeg történelmi múltú városa után, 2013 tavaszán Gyula ad otthont a Történelmi Íjász Európa Bajnokságnak, melynek keretében négy napon át párbajoznak majd a kontinens legjobb íjásza. Igazi különlegességnek ígérkezik a 14 méter magas várfalról megrendezésre kerülő Gyulavár bajnoka íjászpárbaj.

A bajnokságot szervező, gyulai Kerecsényi László Íjász Egyesület elnökét, Lovász Tamást kérdeztük a verseny részleteiről.

– *Hogyan lett Gyula a helyszíne ennek a rendezvénynek?*
– Mivel Európában a történelmi íjászatnak Magyarországon van a legnagyobb hagyománya, így a választás ismét hazánkra esett. A Magyar Íjász Szövetség helyszínt keresett az EB számára. Gyula számos történelmi emlékekkel rendelkező város, az Európa-szerte ismert vár területe pedig alkalmas egy ilyen verseny biztonságos, kiváló színvonalú megrendezésére, így benyújtottuk pályázatunkat. Az önkormányzat pozitív, támogató hozzáállásának és egyesületünk munkájának köszönhetően végül megkaptuk a rendezési jogot.

– *Milyen hagyománya van a viadalnak?*
– Még nem rendelkezik hosszú tradícióval a verseny, mivel az első Történelmi Íjász Európa Bajnokság 2011-ben volt, és megrendezésére csak kétfévente kerül sor. Emiatt egyesületünk felelőssége még nagyobb, hiszen egy új típusú Európa-bajnokságot kell

Célba értek a vesszők

lebonyolítanunk, a versenynek a jövőre nézve megfelelő alapot, színvonalat kell biztosítanunk. A bajnokság a Történelmi és Vadászíjász Nemzetközi Íjász Szövetség (HDH-International Archery Association) engedélye, szabályzata alapján kerül megrendezésre.

– *Honnan ered a történelmi íjászat elnevezés?*
– A versenyen csakis történelmi jellegű íjakkal lehet indulni. Ezeknek az íjaknak a formája, működési elve teljesen megegyezik a régi, történelmi íjakkal, semmilyen modern irányzék, stabilizátor nincs rajtuk, ellentétben az olimpián is használt csigás íjakkal. A versenyszabályzat emellett ajánlást fogalmaz meg a résztvevők viseletével kapcsolatban is – mely szerint a versenyzők számára javasolt az új történelmi korszakának megfelelő viselet –, de ez nem kötelező.

– *Mit kell tudnia az érdeklődőknek az Európa-bajnokság további részleteiről?*
– Az íjások négy íjkategóriában – a magyar és egyéb pusztai íjak, a történelmi hosszúíjak, a modern hosszúíjak, illetve az eredeti anyagokból készült, történelmi és tradicionális vadász reflexíjak kategóriáiban –, valamint három korosztályban, nemenként mérik össze tudásukat. Az első nap regisztrációval, a felszerelések ellenőrzésével, gyakorlással, illetve a megnyitóval telik. A konkrét verseny április 18-ától 20-áig, három napon keresztül tart majd. Az utolsó napon, szombaton kerül megrendezésre a döntő, ami egyes kieséses párbaj rendszerű, azaz aki elsőként hibázik, kiesik. Az nyeri az EB-t, aki a végén egyedül marad a küzdőtéren. Szombaton este kerül sor az ünnepélyes díjátadóra és a bankettre.

– *Számíthatunk-e még valami különlegességre?*
– Igen, a 3D vadászíjászat – melynek során életnagyságú, teljes alakos műállatra kell lőni – sokak kedvence. Az Európa-bajnokság hivatalos programján kívül, délutánonként lesznek kiegészítő, szórakoztató célú versenyek is, így például várfalról lövészet és futásíjászat. Ez utóbbi verseny-

Hagyományörző íjász bemutató

szám nagy állóképességet és közben pontos célzást kíván. Az érdeklődőknek bemutatót tart Mónus József világbajnok és világrekorder távlövő íjász is.

– *Kiket várnak a szervezők?*
– Mindenkit. A rendezvény nyilvános, mindenki számára látogatható. Az első két nap (április 17–18.) ingyenes, április 19–20-án a Pálinkafesztivál jegyei érvényesek.

Társrendezvény: Gyulai Nemzetközi Kisüsti Pálinkafesztivál

A verseny harmadik napján veszi kezdetét a pálinkafesztivál, ahol kiderül, ki viszi haza az idei Pálinka, Gyümölcs- és Borpárlat Világkupa fődíját.

Kerecsényi László Íjász Egyesület, Gyula

Egyesületünk 2006-ban alakult azzal a fő céllal, hogy az íjászatot mint sportot, sportágit népszerűsítse. Taglétszámunk növekszik, jelenleg közel 60 tagunk van, 8 éves kortól egészen 65 éves korig.

Az egyesület alapítása óta tagja a Magyar Íjász Szövetségnek, rendszeres résztvevői vagyunk az országos minősítő, bajnoki versenyeknek. Regisztrált versenyzőink az évek alatt 13 magyar bajnoki elsőséget, két Európa-bajnoki címet, egy Európa-bajnoki ezüstérmet és több nemzetközi dobogós helyezést szereztek, valamint számos országos csúcst állítottak fel. Először 2010-ben, a gyulavári kastély parkjában adtunk otthont országos szintű hagyományörző történelmi íjászversenynek, közel 90 íjász részvételével. Ezt követően 2012-ben, hagyományteremtő szándékkal bonyolítottuk le első saját rendezésű, országos íjászversenyünket a gyulai várkertben, melyen 150 regisztrált

Történelmi Íjász EB díjai

Mónus József világbajnok

versenyző jelent meg. Ugyanebben az évben felkérték egyesületünket a Magyar Íjász Szövetség történelmi íjász magyar bajnokság III. fordulójának megrendezésére, amelyre augusztus első hétvégéjén került sor a várnál.

A Kerecsényi László Íjász Egyesület rendszeres résztvevője a helyi és környékbeli rendezvényeknek, ezáltal is népszerűsítve az íjászatot. Városunk és megyénk határain kívül is vállalunk honfoglalás kori, valamint modern bemutatásokat. Íjászaink viselete, öltözéke a történelem, a hagyomány iránti tiszteletet jelképezi.

Kerecsényi László

Kerecsényi László Zala vármegyében született. Jó családból származó, ügyes, eszes emberként eredményes volt a vitési pályán. A Gyula elleni 1553. és 1556. évi török támadásokat követően, a várható újabb előretörés miatt, 1560-ban I. Ferdinánd kapitányul küldte Kerecsényit a gyulai végvárba. Zrínyi Miklóssal, a későbbi szigetvári hőssel közösen sürgették a végek megerősítését. Ő maga folyamatosan építette és erősítette a gyulai várat.

Amíg 1566-ban Nagy Szulejmán fősergével Szigetvárt ostromolta, Gyula alá rokona, Petrafása 32 000 törökkel érkezett. A várat a csekély számú védősereg a kapitány vezetésével, emberfeletti erőfeszítéssel, kilenc hétig tartotta, de a rommá lőtt erődítést végül feladni kényszerült. A kapitánynak és embereinek a szultán szabad elvonulást ígért, ám szava ellenére a török a kivonulókat megtámadta, Kerecsényit fogságba ejtette és Nándorfehérváron kivégezte.

Fotó: Kerecsényi László Íjász Egyesület, Békés Megyei Levéltár

Írta: Tószögi György

Határtalanul a Körösök völgyében

III. HATÁRTALAN VÁNDORTÚRA
2013. május 15-20.

A Körösöknek nincsenek határai. Mégis voltak idők, mikor nem lehetett a szétválaszthatatlanság nyelvén hirdetni e két országot összekötő folyók kanyargós útját. Akadtak azonban már akkor is olyan természetjárók, akik a mesterséges mezsgyék jelentette akadályok ellenére az ősi utakat járták, tévedhetetlenül ismerve az általuk egybeszótt táj összetartozóságát. Követői voltak annak a hitvallásnak, amely a Körösök völgyére és annak páratlan turisztikai értékeire mindig is egységként tekintett, igyekezve másokban is kipattintani e felismerés csíráját.

Változtak az idők. A természet, a nemzetek, a kultúrák táj általi összefonódásai mind többek számára egységet jelentenek. Mindennek átfogó üzeneteként 2010-ben megfogalmazódott egy nagy ívű gondolat, amely mindezt méltó módon kívánta ország és világ előtt kihirdetni. E gondolatból 2013-ra egy különös, egyre nagyobb figyelmet érdemlő esemény lett. A Körösök völgyének határtalan ünnepe.

Aki Zanócz Róbertet, a Százlábú Egyesület alapítóját ismeri, az elmondhatja, hogy a Körösök völgye „témában” elhivatottabb, tenni akaróbb embert keveset talál. Több évtizedes, túrázással kapcsolatos gyakorlati tapasztalatai tévedhetetlen támaszai a térségi aktív turizmus irányvonalainak. Lendülete, kreativitása, ötletgazdagsága a célokhoz híven valóban nem ismer határokat. Őt kérdeztük.

– Robi, mondanál néhány szót magadról?

– Szívesebben beszélek inkább a Körösökről, ezért csak annyit, hogy mióta az eszemet tudom, a természet és a Körösök völgye volt legszebb élményeim színhelye, később a hobbim, a munkám, a hitem is e táj köré formálódott. Gyerekként engem vittek túrázni, aztán fiatalabb éveimben magam mentem, most pedig másoknak mutatom meg mindazt a csodát, amit én már

megélhettem. Evezni a folyókon, járni a hegyeket, kerékpározni a szépséges alföldi tájon, túrákat, táborokat szervezni, nekem az életem. Az évek alatt ez az érzés szemléletté mélyült bennem, amely nem csupán a szépet és a jót veszi észre e vidéken, hanem a gondokat, a sürgető feladatokat illetve a természeti környezetben megélt aktív túraélmények rendkívüli nevelő erejét is.

– A Körösök Völgye Határtalan Vándortúra ötlete 2010-ben született meg a fejedben. Már most is látszik, hogy ez több mint egyszerű túraprogram.

– Valóban. Ez egy olyan üzenet, amelyben ott sűrűsödik mindaz a lényeg, amit a Körösök völgye szónak jelentenie kell. Az alapgondolathoz kétségtelenül ötletet adott, hogy 2010-ben elérhető közelségbe kerül a schengeni határnyitás hazánk keleti szélén, ami jó alkalomnak tűnt, hogy a határon átnyúló Körösök völgyének organikus és kulturális egységére egy vándortúrával hívjuk fel a figyelmet. A Körösök, mint zöld folyosók tengelyként kötik össze a természeti környezeteket, népeket, nemzeteket, hagyományokat, kulturális és történelmi értékeket. A több napos rendezvény célja, hogy ez az üzenet a Fekete-Köröst követve jusson el a romániai forrásvidéktől, a magyarországi területekre.

– Az évek alatt sok minden finomodott, letisztult a rendezvény kapcsán, bizonyos tekintetben zárandokúttá is kezd válni az esemény. Kiknek ajánlható idén ez a túra?

– 2013-ban a Körösök Völgye Natúrparc Egyesület valamint a Százlábú Egyesület immáron harmadik alkalommal rendezi meg a térség legnagyobb, határon átívelő aktív turisztikai eseményét, amely felől rengetegen érdeklődnek, akik pedig már részt vettek a túrán, azok majdnem mind újra eljönnek. Az ifjaktól a 70 éves korosztályig, valóban határtalan

élményeket kívánunk adni mindenkinek. Éppen ezért a napi útvonalak ez alkalommal már úgy vannak kialakítva, hogy azok kényelmesen teljesíthetők legyen mindenki számára és a lehető legtöbb természeti valamint kulturális értéket bemutassák a környéken. Mindezen túl immár hagyományosan, a Szentlélek eljövételét és a Szentháromság dicsőségét hirdető Pünkösdi ünnepkör időszakára időzítjük a túrát, amelyet a 0. napon, a Fekete-Körös eredésétől, a lenyűgöző Szentháromság-vízeséstől indítunk hivatalosan. A tripla zuhatag az Erdélyi-sziget-hegység „legtetejéről” a Nagy Bihar (1849 m) csúcs alól lezúduló víztömegek fő ágát jelenti, amely szépségén túl szimbolikus jelentőséggel is bír. Az ezt követő napokban az évről-évre növekvő számú résztvevők, választható módon kerékpárral vagy vízitúra formájában járhatják végig a magyarok lakta településeket is felfűző Fekete-Köröst és annak festői völgyét. A közel 160 kilométeres vízi út, valamint a sok-sok látnivalót érintő több mint 200 kilométernyi kerékpáros útvonal megtétele után a túrázók a határhoz érkeznek, ahol ünnepélyesen, ideiglenes határnyitás keretében belépnek Magyarország területére, ezáltal is hirdelve a Körösök határtalanságát.

– Sátor, hátizsák, túracipő, bogrács, folyópart, félig nomád körülmények. Igazi kaland. Hogyan fogadják azok, akik „beleszöppennek” a vándoréletbe?

– Az emberek ki vannak éhezve a természetességre és a közösségi élményekre. A túranapok alatt a mezőny ösz-

szekovácsolódik, a pihenőhelyeken, esti táborhelyeken a Kárpát-medence számos szegletéből érkező túrázók a helyiekkel együtt közös programokon vesznek részt. Az itt létrejövő személyes kapcsolatok, az egyforma vagy éppen különböző nyelvek és kultúrák találkozása, a környék aktív és ökoturizmus általi megismerésén túl a másik fő értékét jelentik a rendezvénynek.

– A befutó mindig ünnep...

– Azok, akik ezt a szűk egyhetes túrát teljesítik, más emberként mennek haza. A békési kikötőbe megérkező kenek „legénységének” napbarnított, fáradt arcairól mindent le lehet olvasni. Kivételesen ott van azokon a győztesek boldogsága, a félig nomád napok kitartása, az egymásrautaltság sikeres próbája, a kalandok, élmények friss emléke.

A legfontosabb azonban mások számára észrevehetetlen marad. A Körösök völgyének más szemmel való meglátása, e néhány nap által is megerősödött vagy éppen most képződött szeretete. Amikor a befutót követően a hagyományok szerint a békési polgármester köszöntőjével egymásra emeljük poharunkat, mindig elfog az ünepléység megható érzése. Mert valóban ünnep ez. A Körösök Völgyének Határtalan Ünnepe.

– További részletek, egyéb információ: www.szazlabu.hu

Fotó: Tószögi György

Program

0-napi gyalogtúra a Fekete-Körös forrásához a Szentháromság-vízeséshez

Vízitúra a Fekete-Körösön

- 1. nap** 05.16. csütörtök: **Köröstárkány** - Belényes - **Belényesújlak** (20 km)
- 2. nap** 05.17. péntek: **Belényesújlak** - Borzi-szoros - Súlyom - Belényesszentmiklós - **Gyanta** (22 km)
- 3. nap** 05.18. szombat: **Gyanta** - Ripai magaspárt, **Tenke** (15 km)
- 4. nap** 05.19. vasárnap: **Tenke** - Feketetót - Feketebátor - Talpas - Tamáshida - **Nagyzerind-Feketegyarmat** (53 km)
- 5. nap** 05.20. pünkösdi hétfő: Reggel autóbussz és teherautó indul Romániába, Nagyzerindre az utolsó napi „**Befutó**” túra indító helyszínére. Azok, akik csatlakozni szeretnének a túrához és vállalkoznak az utolsó napi táv leküzdésére, **Békésről**: a városháza előtti buszmegállónál (06.00), **Békéscsabán**: a malom-téri buszmegállónál (06.30), **Gyulán**: a Penny áruház parkolójánál (07.00 órakor) szállhatnak fel az autóbusszra. **Nagyzerind-Feketegyarmat** - Ant (országhatár) - Gyula-Városerdő - Szanazug - békési kishajó kikötő (36 fkm)
Érkezés várhatóan a délutáni órákban

Kerékpáros túra a Fekete-Körös völgyében

- 1. nap** 05.16. csütörtök: **Köröstárkány** - Mérági-szakadék - Várasfenes - Bélavár - Pontoskői kilátó, - Belényesújlaki gát - **Belényesújlak** (40 km)
- 2. nap** 05.17. péntek: **Belényesújlak** - Magyarremete - Lazúri-szurdok - Farcu-kristálybarlang - Biharrósa - Cutilor-szurdok - vissza **Magyarremete** (44 km)
- 3. nap** 05.18. szombat: **Magyarremete** - Mézgedi-cseppkőbarlang - Borzi-szoros - Solymos - Belényesszentmiklós Pálos-torony - Gyanta - **Tenke** (70 km)
- 4. nap** 05.19. vasárnap: **Tenke** - Belfényér - Feketetót - Feketebátor - Talpas - Tamáshida - **Nagyzerind-Feketegyarmat** (70 km); vagy egész napos közép-békési kerékpártúra (65 km), indulás Békés-Dánfokról érkezés Nagyzerindre.
- 5. nap** 05.20., hétfő: Akik csatlakozni szeretnének az utolsó napi táv leküzdésére, **Békésről**: a városháza előtti buszmegállónál (06.00), **Békéscsabán**: a malom-téri buszmegállónál (06.30), **Gyulán**: a Penny áruház parkolójánál (07.00 órakor) szállhatnak fel a Zerindre tartó autóbusszra. **Nagyzerind-Feketegyarmat** - országhatár - Mályvád - Gyula-Városerdő - Szanazug - Doboz - békési kishajó kikötő (44 km)
Érkezés várhatóan a délutáni órákban

Fekete-Körös völgyi kis trakta

– táj, ember, kultúra – (olvasókönyv helyett)

Írta: Vágner Szabó János

A **Fekete-Körös völgyét**, népét, múltját, kultúráját érdemes újra és újra felfedezni, tempósan haladva, megállva, nyitott szemmel és szívvel figyelve. Minden tekintetben káprázatosan gazdag ez a vidék, amelynek csillogó Fekete-Körös mentén gyalog, kerékpáron, szekéren és lovon, illetve az ősi úton, a vízén haladva láthatjuk meg a legélesebben.

Régtől fogva lakott ez a táj: a **Felsővölgyben** levő **Rézbányán** – ahol a folyó egyik ága ered – a rómaiak bányászkodásának nyomaira akadnak, s itt még 150 éve is aranyat mostak a folyó medréből... Itt található az Erdélyi-sziget-hegység legszimbolikussabb, három ágból egyesülő monumentális vízesése a **Szentháromság-vízesés** is.

A mindenkor vonzó természeti kincsek bőségénél maradva: a közeli **Vaskohon** – neve is mutatja: egykor vashámorok működtek itt – olyan márványt fejtettek, amelyből **14 vagonnyi épült be a budapesti Parlament előcsarnokába**.

Az évszázadok óta városi rangon lévő Belényes a középkorban bölényvadászok szálláshelye volt, csütörtöki hetipiaccain 50-70 kilométerről ma is összefut román és magyar. Nem véletlen,

hogyan Bartók Bélának is kedves városa volt, évtizedekig járt ide, s gyűjtötte a román és magyar népzeneit a környéken.

Belényes és környékbeli települések – **Nyégerfalva, Köröstárkány, Várasfenes, Magyarremete** – együtt és külön-külön is érdemesek a figyelemre, akár a természetes, akár az épített környezet okán. Magyarremetén van egy feltehetőleg a XIII. században épült, különleges freskókkal díszes ma már református templom. Ugyanitt van egy érdekes kis falumúzeum is, amely a régi magyar és román népelet tárgyi emlékeit mutatja be. Maga a falu pedig gyönyörű, annak, aki tud gyönyörködni egy két bővízű patak találkozásánál épült faluban, amely megőrizte az ősi építkezési rendet. Nem mellékes megjegyezni, hogy alig 10 kilométerre van ide a mézgedi (meziádi) Czárán Gyuláról elnevezett cseppkőbarlang.

Ami az építkezést illeti: más-más karakter-jegyek alapján ugyan, de meglepő felfedezéseket tehetünk **Fenesen, Tárkányban, Nyégerfalván, Sonkolyoson, Gyantán** is. Itt is feltűnik a görbeház és a szárazkapu, nem szólván a bádogkapuk egyszer-másszor csicsásnak tűnő díszítéséről.

A Fenesi-patak mesebeli völgyében hamar eljuthatunk a Györffy István Táj- és Népismereti Otthonról is híressé vált

Várasfenesre, valamint a közelében lévő Bélavárhoz, amely a középkorban komoly erősség volt. Romjaiban is szép, erőt sugározó és szépen látni onnan völgyeket.

Köröstárkány sok nevezetessége közül egyet mindenképpen említsünk: azt a különlegesen szép magyar tájszólást, amelynek sok eleme a régi magyar beszédmódot őrizte meg. Távlatból jött embernek ugyancsak hegyeznie kell a fülét, ha meg akarja érteni, mit kiabál egyik szomszéd a másiknak.

Sonkolyos „beszélő” nevű település. Valaha mézzel, gertyaviasszal, azaz sonkollyal adóztak lakói. Innen szinte karnyújtásnyira emelkedik a **Pontaskő** – vagy „Pantaskú”, – ahogy az itteniek mondják. Mindenhonnan látni ezt a felejthetetlen alakú kopár, kőgörgeteges, egyébként könnyen megmászható dombot, amelyhez számos legenda, hiedelem is fűződik. Belényesújlak felé haladva érdemes kitérni a Kecsekövek nevű természeti képződmény, izes helyi nevén a „Kúkecskék” felé.

Belényesújlakon és Gyantán – egyebek mellett – vízimalmok találhatóak, s mindkét falu határában vízügyi létesítmények, meglehetősen kenusok örömeire. A vízimalmokról szólva érdemes egy kicsit elidőzni: sok más mellett nagy áldása volt az is a Körös – Körözs, Kerezs – vízének, hogy malmokat lehetett rá telepíteni. Öröklék a kenyérkvalót, a takarmányt, az olajos magvakat, posztót ványoltak, ércet zúztak, fűrészt hajtottak, sőt **Várasfenes** határában a 19. században még egy papírgyár is működött a hozzátartozó malommal együtt.

Borz után **Sólyom** és **Belényesszentmiklós** közt tör ki a folyó a **Béli-hegység** és a **Királyerdő** szorításából (Borzi-szoros), s a helyenként kifejezetten vad felső folyás inntől közepessé csendesedik. A belényesszentmiklósi oldalon – a folyó jobb partján – áll egy **Árpád-kori klostornak** maradványa – így is 23 méter magas –, amelyhez érdemes felmenni: az egész Alsóvölgyet belátni. Az eléggé elhanyagolt, de így is impozáns műemlék története elég homályos: annyi bizonyos, hogy hosszú időn keresztül az egyetlen magyar alapítású rend tagjai, a **pálosok lakták** és a maradék méretekből is következtetni lehet arra, hogy micsoda nyüzsgő, gazdag élet lehetett itt hajdan. Több forrás szerint az első épületek itt, még a tatárjárás előtt készültek. Erről a viszonylag alacsony dombtetőről meghökkenítő panorámában lehet részünk: „élőben” látjuk, ahogy a folyó az Alföld felé igyekszik, a völgy kiszélesedik, köröskörül a teraszosan települt falvak templomtornyait látni. **Tenkéét, Belfenyéret, Körösmartét (Ripa)**.

A körösmarti magaspart és a kőbánya már a 19. századi leírások nevezetes érdekességei közt is szerepelt. Tenkén az 50 éve alapított természettudományi múzeumban a Körös-völgy élővilága és geológiája jelenik meg látványos kiállításokon, Belfenyéren pedig kopjafa hirdeti, hogy 1703-ban a dél-bihari csatában a kuruc vitézek győztek a martalóc rációk ellen, s ez volt a Rákóczi-szabadságharc egyik első, döntő jelentőségű győztes csatája...

„S a béli hegyek rőt bibora, ha fölragyogott két időben, azt véltem: egy sereg angyal jött át Erdélyből, s én virág haranggal üdvözlöm őket elmenőben...”
(Sinka István: Bihari táj – részlet)

Írta: Cristian Horgoș

Vadvízi evezés tavaszi árhullámokon

Önkéntes hideg vízbe ugrás a révi vízesésnél

A hóolvadás és a tavaszi esők megtelítik a helyi folyókat, vadvízi evezésre adva lehetőséget a tajtékos vizeken. Egy hegyi patak hullámaint meglovagolni teljesen más érzés, mint a csendes folyású vadvizeken evezni. Ezt nem csak az amatőrök állítják, hanem a profi raftingosok is.

„Már 20 hazai folyón eveztem, de ilyet még nem tapasztaltam. Miután az ár felborított, még 25 métert sodródtam anélkül, hogy a sekély vízben talpra tudtam volna állni” – mesélte Pintér István a helyi mentős kalandtúra után, me-

lyet a Dragan víztározót tápláló, akadályokkal teli folyón tettek meg.

Hasonlóan heves árhullámok vonulnak le tavasszal a Fekete-Körösbe torkolló Köves-Körösön is, amely a Boga-völgy és a Pádis-fennsík környékéről gyűjti össze a patakokat.

Egy ilyen sebes sodrású vízfolyás még az olyan, extrém sportok terén tapasztalt raftingosokat is próbára teszi, mint a nagyváradi Mihai Moș és Claudiu Roșca, akik nemrégiben a Boga-völgy és Vasaskőfalva közötti 10 km-es útvonal legnagyobb vízesésnél egy körülbelül öt méter szintkülönbséget jelentő lépcsőzetes zúgón felborultak. „A felszerelés nagyon fontos. A mentőmellény mellett, hogy segít a felszínen maradásban és az úzásban, tompítja a sziklákhöz történő ütközések erejét. A védősisak pedig nem csupán a sziklák miatt fontos, hanem a folyón sodródó faágak ellen is védelmet nyújt” – figyelmeztet a biztonságra Claudiu Roșca.

Útvonalak a hegyszorosokon, kezdőknek

A kezdők számára leginkább javasolt útvonalak a következők: a Belényestől Solyomig húzódó 30-40 kilométeres szakasz – a Fekete-Körös hegyszorossal – és a Sebes-Körös hegyszoros Csarnóháza és Rév közötti, mintegy 40 kilométeres szakasza. Az első alkalommal mindenképpen javasolt gyakorlott, a

területet ismerő vezetővel együtt menni. A Megyei Hegyi Mentőszolgálat (Bihari Salvaspeo) és a kaland-sport központ (Extreme Zone Adventure) mindkét rafting túrához megfelelő felszerelést biztosít és szakmai segítséget nyújt.

A vadvízi evezésen résztvevőket oktatók segítik. Radu Tănase és Ionuț Ferche – az EZA-tól és a Master Adventure-től – képzésen vettek részt a szlovéniai Soca folyón, ezáltal Romániában ők lettek az első, nemzetközileg minősített vadvízi evezés oktatók.

A csapatépítő programok iránt érdeklődő munkáltatók, turisták, kezdő vadvízi evezősöket Radu Tănase a következőkről biztosítja:

„Megfelelő felszerelés illetve alapszintű úszni tudás mellett, nincs miért agódnni. A legrosszabb esetben egy hideg fürdőt kockáztat meg az ember, amelyet el lehet könnyelni a kaland és a szórakozás számlájára. Minden esetben mi kísérjük a résztvevőket és készek vagyunk beavatkozni, ha szükséges.”

Ifjúsági tábor Vársonkolyoson

Tisztaság és ökológia a vadvízi evezés által

Mindenképpen meg kell említeni, hogy az említett raftingoktatók a környezetvédelem területén tevékenykedő szervezetekkel is együttműködnek. Ennek keretében 2010 szeptemberétől a bihari hegyi mentők és az EZA oktatói minden Sebes-Körös hegyszoros környéki település polgármesterének javasolták, hogy vegyenek részt a vadvízi evezés túrákon és szembe-süljenek azzal, hogy mennyi szemetet dobnak a vízbe a helyiek és a turisták. Ezt az ötletet követte a Körösök Vízügyi Igazgatósága (ABA), mely még 2011 nyarán összefogott a hegyi mentő szolgálattal és a Master Adventure-al, hogy a helybélieket a vadvízi evezések élményei által szembesítésük az elszomorító tényekkel, a Sebes-Körös partvonalának növényzetein fennakadt palackok, nejlonzacskók, rongyok sokaságával. „Ezt a képet nem lehet eltüntetni csak akkor, ha az emberek megértik, hogy meg kell változtatniuk életvitelüket és szemléletmódjukat, illetve ha a helyi hatóságok belátják, hogy milyen létfontosságú lenne jobban közreműködniük vízgazdálkodási kérdésekben, – mondta Pásztor Sándor az ABA Körös részéről.

Fotó: EZA és Master Adventure

Információs telefonszámok, további részletek valamint a szolgáltatások árai megtalálhatóak a www.salvamontbihor.ro, a www.rafting-ayaking.ro vagy a www.extreme-zone-adventure.ro weboldalon.

Átkelés a Sebes-Körös egyik zúgóján

Horgászat a Körösök völgyében

Írta: Cristian Horgoș

Legyezők a Jád-völgyben

Manapság a horgászatra szakosodott weboldalak, tévécsatornák és folyóiratok segítségével, már könnyű elsajátítani az olykor bonyolult horgásztechnikákat, kifinomult fortélyokat. Ily módon már nem szükséges, hogy az öreg „pecások” sokszor kitaró szótlanúsággal őrzött tapasztalataihoz a kezdők egy-egy pohár pálinkával félközzenek hozzá: a horogkötések, a jó helyek, a bevált módszerek már nem titkok többé, az ezüstsínben csillogó zsákmány, egyre könnyebben kerül a hálóba.

Különösen az internet bizonyul hatékony eszköznek a halak túlélési ösztönével szemben, de ugyanakkor jó szolgálatot is tehet. Az weboldalakon böngészve, nem csak a szép fogások élményeiben lehet nekünk is részünk, hanem a természet gyönyörűségét és harmóniáját is megcsodálhatjuk. A Fehér-Körösről ajánlok egy remek cikket, amely a domolykóval foglalkozik. Azzal a hallal, melyet pikkelyei miatt úgy is hívnak „az ezerszemű”. Keressék meg a cikket az www.ifish.ro oldalon, ahol nemcsak átléhető a 44 centiméteres hallal való küzdelem, hanem megismerhető a Fehér-Körös folyása Halmágycsúctól egészen Borosjenőig.

Idéznék két gondolatot Dima sporthorgásztól, amely a fogás örömeiről szól: „Ott fogsz állni a parton csodálkozó szemmel nézve a legyőzött halra. A korrekt hozzáállás az, hogy visszaengeded a Fehér-Körös vizébe. De megértem azokat, akik nem tudnak megválni egy ilyen szép zsákmánytól, amely olyan sikerélmény, mint egy atlétának az olimpiai érem. Hogyan adhatsz vissza egy olimpiai érmét, miután oly sokat tettél érte?”

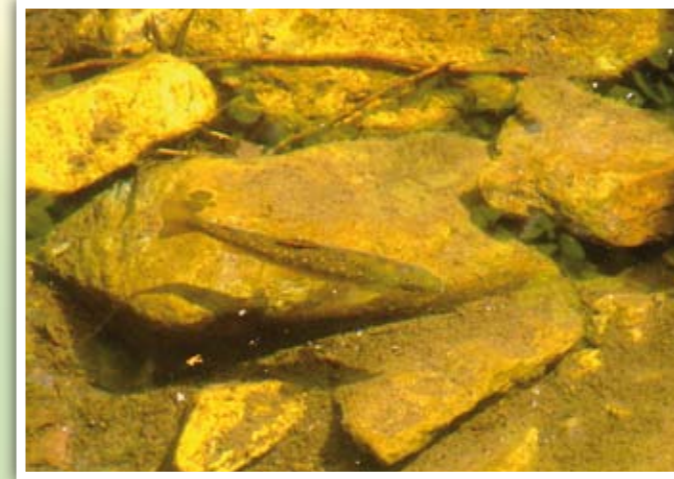
A másik gondolat legalább ilyen figyelemreméltó: „Hozzák magukkal a horgászatra a barátnőket és feleségeket. (...) Jelenlétükkel a horgászat még inkább ünnep, nem pedig verseny lesz. Új színt hoznak a vízpartra, amely minket, férfiakat arra fegyelmez, hogy fogási elvárásaink szerényebbek legyenek, a körülöttünk lévőkkel pedig tiszteletadóbbak

legyünk. A horgászat a természethez való idomulásról kell szóljon, nem pedig „vadászatról”, amellyel férfias mivoltunkat bizonyíthatjuk. Meg kell adni a lehetőséget a gyengébb nem számára is, hogy a vízparton horgászcsikerekben részesüljenek. Nincs szükségük másra csak egy kis bátorításra. Az eredmények, majd meglepik még a legszkeptikusabb és legkonzervatívabb férfiakat is.”

E nemes gondolatokhoz hozzá kívánok zik, hogy a Körösökön való horgász kirándulásokra a gyerekeket is magunkkal kell vinni. Hisz nem elégséges csupán a vízben található halállományért tett gondoskodás, hanem az is fontos, hogy milyen fiatalokat nevelünk majd vizeink számára. Egy gyerek, aki megtanulja, milyen hasznos élőlény egy apró béka, nem fogja majd horogra tenni azt csaliként. Ehelyett megbecsüli, akár csak az olyan, Európában sok helyen védett csodálatos kis halakat, mint például a fenékjáró küllő és nem fogja hazavinni macskaeledelnek. És talán sa-

A domolykó – „ezerszemű” – gyakori hal a gyors vizekben

Sebes pisztráng a Jád-patakban

ját elhatározásából elenged majd néha egy-egy felnőtt halat is, hogy ott maradjanak, ahol igazán helyük és értelmük van: a csodálatos vízi világ egyensúlyában.

A Körösökön Romániában

Leginkább a Sebes-Körösre és a Fekete-Körösre fogunk foglalkozni, illetve ezek mellékfolyóival. A két folyó sok tekintetben hasonlít egymáshoz, a Fekete-Körös inkább a Bihar megyeiek, míg a Fehér-Körös inkább az Arad megyeiek számára kézenfekvőbb horgász helyszín. Mindkét vízfolyás leggyakoribb hala a paduc. Magyarország határáig főként e hal horgászata jellemző a két Körös völgyében.

A megfelelő szerelék, a finom eszközök használata elengedhetetlen a paduc és a másik gyakori hal, a márna fogásához, melyek szinte nap, mint nap jobban alkalmazkodnak a horgászat modern vívmányaihoz. A halak óvatosságán kívül a horgászat sikerét főleg a Sebes-Körös vízhozamának ingadozása befolyásolja, melyet az alsólugosi, a mezőtelegdi és a fugyivásárhelyi vízerőművek okoznak. Ehhez még hozzáadódik a nyári időszakban fellépő vízínövény burjánzása, amely rákényszeríti a horgászokat arra, hogy félretegyék az úsztatásos módszert és átváltsanak a feederes horgászatra.

Egyes vízterületeken az eutrofizáció következtében feldúsuló növényzet miatt egyre több csuka szerepel a fogások között, főként azoknál, akik a ragadózó halakra vannak szakosodva. Nagyobb méretű csukát és egyes helyeken süllőt, jó eséllyel lehet fogni az Érből, a Berettyóból, Nagyváradtól lejjebb a Sebes-Körösből, illetve a Kollektor-csatornában és a Fekete-Körösön, főleg Tenkétől lefele. Ha megfelelő műcsalit használunk, nem ritka zsákmány a domolykó vagy éppen a balin sem.

Sajnos Körösök romániai szakaszain is – különösen az alsóbb részeken – egyre több a tájidegen ezüstkarász, amely az őshonos halállományt részben kiszorítja élőhe-

lyéről. Fontos lenne, hogy csalihalként ezeket alkalmazzák a horgászok a törvény által védett halak – például a fenékjáró küllő – helyett.

Az igazán aktív és elegáns legyező horgászmodszere a Körösök felsőbb folyásain – Jád-völgy, Bratcuta-völgy, Alsó-völgy, Köves-Körös, Rézbánya, Biharrósa környéke, a feketeerdői hegyekből eredő Bisztra-patak – kiváló lehetőség adódik. Az itt élő pénzes pér, szivárványos pisztráng, pataki szaibling és sebes pisztráng horgászata nagy hozzáértést és tapasztalatot kíván. A sikerhez a megfelelő műlég kiválasztása, illetve annak kellő technikával való vízre ejtése szükséges, oda, ahol a hegyi patakok halai lesben állnak.

Érdekes, hogy pisztrángot a cécei, alsólugosi, mezőtelegdi gyűjtőtavaknál is lehet fogni, ahol e hal együtt él a hatalmasra megnövő pontyokkal – Mezőtelegden 17-18 kilogrammos pontyfogások is esnek – illetve az összes, Körös völgyben élő tavi és folyóvízi halfajjal. A horgászoknak kellemes meglepetésekben lehet része, ha a csaliknak széles skáláját alkalmazzák, például gilisztákat, rovarlárvákat, lötücsköket, vagy piócákat.

Aki többet szeretne megtudni a Körösök völgye romániai területeit illető horgászatról, kísérje figyelemmel a www.aquacrisus.ro weboldalt. Jelen pillanatban az egyetlen olyan felület, amely kifejezetten a romániai Körös-szakaszok horgászatával és élővilágával foglalkozik. Az oldal szívesen fogad olyan fotókat, melyek szép fogásokról vagy horgászkalandokról számolnak be. Kérjük, segítse munkánkat egy telefonhívással, ha orvhalászokat lát, vagy ha bármi olyat tapasztal, ami veszélyezteti e gazdag vizek jövőjét.

Fotó: Tószögi György

A Körösök romániai szakaszain leginkább paducra horgásznak a helyiek

Írta: Cristian Horgoș

Érzékeny érték: a hévízi tündérrózsa

A Püspökfürdőnél lévő Pece-patak Természetvédelmi Terület mindig is híres volt biológiai értékeiről, melyet a hévízi tündérrózsa (*Nymphaea lotus var. thermalis*), a Racoviță-féle vörösszárnyú keszeg és a *Melanopsis parreyssi* csiga jelentettek. A turisztikai látványosságot is jelentő fajok még a földtörténeti harmadkorból maradtak fenn a termálvízű patak táplálta tó tropikus környezetében.

Mostanában azonban sajnos az tapasztalható, hogy bizonyos nemkívánatos körülmények hatására, a Püspökfürdő és Félixfürdő egész területét is ellátó geotermikus víz állapotában bekövetkező változások miatt veszélybe kerültek ezek az egyedülálló természeti értékek.

Mi történt? A tó – csakúgy, ahogy 2011 augusztusában – 2012/2013 telén is szinte egészében elapadt. A vízszint drasztikus csökkenése hőmérsékletesítéséhez vezetett, kérdésessé téve a reliktum fajok fennmaradását.

Mesterségesen adagolt geotermális víz

Elsődleges kényszermegoldásként, a tónak „infúziót” biztosítottak egy csővezeték segítségével, amely a „Turism Bäile Felix” Kereskedelmi társaság forrásából szállítja a meleg vizet. A természeti értékek megmentésének érdekében a szakemberek átköltöztették a vörösszárnyú keszeget és a maradványcsigákat egy nagy akváriumba, azzal a

szándékkal, hogy a tavat szükség esetén újból be tudják telepíteni azokkal. A védett terület kezelője továbbá elhelyezett a tó közepére egy vízmércét, mellyel pontosan lehet követni a víz szintjének ingadozását.

Ezzel párhuzamosan a Bihar Megyei Kormányhivatal ellenőrzést rendelt el a panzióknál és a turisztikai egységeknél, abból a célból, hogy kiderítsék, hol vannak az illegálisan fűrt termál kutak forrásai, melyről a természetvédelmi ke-

A Racoviță-féle vörösszárnyú keszegeket ideiglenesen akváriumban helyezték el

A védett terület közvetlen szomszédságában turisztikai szolgáltatások medencéi találhatóak

zelők azt állítják, okozói a tó alatti természetes forrás elapadásának. Január hónapban a kormányhivatal konzultációs párbeszédre hívta a környezetvédelmi szakembereket és a Körös Vidéki Múzeum képviselőit – mint a védett terület gondozóját –, illetve az Országos Ásványkincs Hatóság helyi képviselőjét és Váradszentmárton elöljáróit.

Átszűrés, újra keringés

A hosszú és sokszor ellenvéleményekkel teli megbeszélés végkifejletként meghatározásra került néhány javaslat, többek között az, hogy az Ásványkincs Hatóság ne adjon ki több engedélyt termálvíz kút fúrására a környéken. Ugyanakkor a biológusok azt javasolták, hogy a termálvíz készletek védelme érdekében, a fürdőknél építsenek ki a víz újrakeringtetését, átszűrését és annak napelemek általi újbóli felmelegítését biztosító rendszert, oly módon, ahogy ezt számos helyen Európában már megtették.

A szakemberek megfigyelés alatt tartották a tó mesterséges vízpótlását, de csak tavasszal derül ki, hogy milyen mértékben tett kárt a tündérrózsa

A találkozót egy összegzéssel zárult le, melynek keretében Claudiu Pop prefektus azt kérte a muzeológusoktól, hogy foglalják össze egy központosított változatban a javasolt akciótervet és párhuzamosan kérik a Román Akadémia beleegyezését egy esetleges védett területen belüli beavatkozás esetére.

Ezt követően az Országos Környezetvédelmi Hatóság is saját hatáskörében foglalkozott a problémakörrel és létrehozta azt a bizottságot, mely a jövőben folyamatosan vizsgálja és megfigyelés alatt tartja a Pece-patak Természetvédelmi Területen létrejött helyzetet. A Környezetvédelmi Őrség alá tartozó Bihar Megyei Biztosítási Hivatal felelősi eljárást kezdeményezve felelőségre vonta a védett terület kezelőjét, mivel a hatóságoknak küldött riasztási jelzéseken túl nem tett olyan szükséges lépéseket, melyek az élőhely védelmét, ezáltal a védett fajok fennmaradását biztosíthatnák.

Fotó: Cristian Horgoș

A 30 Celsius-fokos termálvízű Pece-patak Püspökfürdőnél (Bäile 1 mai), a Somló-hegy tövében ered és 40 kilométerre onnan ömlik a Sebes-Körösbe. A földtörténeti Pliocénban a patak felső részén kialakult meleg vízű tavakban kifejlődött fajok közül több túlélte a jégkorszakot.

A hévízi tündérrózsa Kitabel Pál 1798-ban jegyezte le elsőként, mint trópusi növényekkel hasonlóságot mutató fajt, amely fehér virágjait délben becsukja, az est közeledtével pedig újból kibontja. A különleges növényt egyes vélemények szerint a törökök hozták be a Nílus folyó torkolatának vidékéről, de a vándormadarak általi behurcolás is feltételezett. A paleontológiai kutatások egyértelműen a harmadkorból származtatják.

A patak forrását és annak környékét 1932-ben rezervátummá nyilvánították, de Ady Endre 1906-ban íródott, Pusztul a lótlusz című versével már igyekezett felhívni a figyelmet a növény védelmére.

A Pece-patak élővilágára a környező települések mindig is hatással voltak. Régen fürdésre, mosásra, itatásra használták a patak vizét, de a 16-17. században már számos fürdőépület is funkcionált partján. Az 1960-as években Püspökfürdő és Félixfürdő fejlesztése miatt sok fúrást végeztek és a kutak vizét meggondolatlanul használták fűtésre, mosáshoz, fürdők számára. A patak vízhozama folyamatosan csökkent, az 1980-as években hőmérsékletesítés tapasztaltak, 1993-ban a nyári időszakban pedig rövid időre el is apadt. A tó biológiai értékeit a 20. század második felében mindezen túl olyan tényezők is veszélyeztették, mint az idegen növényfajok meggondolatlan, feltételezhetően akvaristák által való betelepítése, melyek egy részét ugyan sikerült visszaszorítani, de súlyos eutrofizációs következményekkel jártak.

Mindezen okok következtében a rezervátum területe napjainkra mintegy egyharmadára zsugorodott és nyilvánvalóvá vált, hogy mesterséges beavatkozás nélkül aligha lehet megmenteni egyedülálló értékeit.

Játsszon és nyerjen az élménymagazinnal!

Vegyen részt az alábbi játékainkban és nyerjen ajándécsomagot, vagy gazdagodjon feledhetetlen élményekkel!

A feladványok megfejtéseit és a pályamunkákat postai levelezőlapon, illetve online várjuk az alábbi címekre:

5601 Békéscsaba, Pf: 530, valamint magazin@korosokvolgye.com

A levelezőlapokon és online levezésben jellegként szerepeljen:

Körösök Völgye élménymagazin, illetve az adott játék vagy pályázat neve.

A beküldő nevét és telefonszámát kérjük feltüntetni!

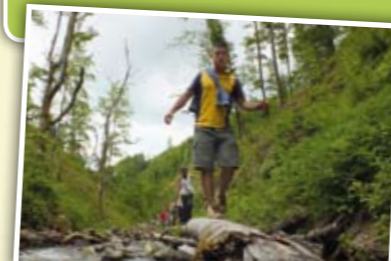
Részletek az alábbi blokkokban:

EGY TUCATNYI PÁR!

Párosítsa össze a két halmaz egyes elemeit és így megkapja azokat a párokat, amelyek a harmadik lapszám egy-egy cikkéhez kapcsolódnak. Küldje be szerkesztőségünkbe az összepárosított sorszámokat és betűjeleket (pl.: 1f, 2k). A helyes megfejtők közül három beküldőt sorsolunk ki, akik ajándécsomagot nyernek. **Beküldési határidő: 2013. május 25.**

1.) Békés	a.) kenyérlángos
2.) Vándortúra	b.) nyárfák
3.) Szentháromság	c.) ökoiskola
4.) Cséffa	d.) nefelejcs
5.) Wenckheim Bandika	e.) Czárán
6.) Természetvédelmi kalandtúra	f.) paduc
7.) Búbos kemence	g.) Erkel Ferenc
8.) Horgászat	h.) túzok
9.) Salátagalambbegy	i.) madársaláta
10.) Belényesújlak	j.) Radványi-erdő
11.) Gyula	k.) malom
12.) Réhely	l.) 0. nap

FOTÓPÁLYÁZAT!

A Körösök Völgye élménymagazin szerkesztősége fotópályázatot hirdet, az alábbi kategóriában:

AKTÍV TÚRÁS ÉLMÉNYEK

Fontos, hogy a fotók a Körösök völgyéhez egyértelműen köthetőek legyenek.

A pályamunkákat a harmadik lapszámhoz kapcsolódó határidőig, kizárólag elektronikus úton fogadjuk a magazin@korosokvolgye.com e-mail címre.

A beküldött fotók közül közönségszavazás dönt a legjobbakról, majd az ötödik lapszám után szakmai zsűri is véleményezi a pályamunkákat.

A fotópályázat és a közönségszavazás további részleteiről a www.magazin.korosoknaturpark.hu oldalon tájékozódhatnak.

Beküldési határidő: 2013. május 25.

SZÁMSZERŰEN

Ebben a játékunkban figyelemre, utánajáráásra, és némi számolásra is szükség van. Válaszoljon az alábbi kérdésekre, az eredményt küldje be szerkesztőségünkbe. A helyes megfejtők közül három megfejtőt sorsolunk ki, akik ajándécsomagot nyernek. **Beküldési határidő: 2013. május 25.**

1.)	Melyik évben mondott beszédet Czárán Gyula a Bellavista vízesésnél?	
2.)	Hány Natura 2000 területet kezel a nagyváradi APS Aqua Crisius a Sebes-Körös völgyében?	
3.)	Mennyi testvértelepülése van Belényesnek?	
4.)	Hány Nefelejcs Vigalmat rendeztek Békésen 2013-előtt?	
5.)	Békésen mennyi biológiailag lebontható hulladék keletkezik évente (tonnában)?	
6.)	Mikor kezdődött a történelmi korokban az alakor gabonafajta hasznosítása?	
7.)	Melyik évben épült a geszti Tisza-kastély szalonja, könyvtára és ebédlője?	
8.)	Mikor volt Erkel Ferenc születésének 100. évfordulója?	
9.)	A Ladics Házban hány helyiségben lehet megtekinteni a polgári család életmódját?	
10.)	Hányféle kemence típus alakult ki a Kárpát-medence belső területein?	
11.)	Melyik évben került árvaként Munkácsy Mihály Békéscsabára?	
12.)	Mekkora a Mágor-puszta területe hektárban?	

Nyerteseinknek ajándécsomaggal kedveskedünk, és minden számhoz kapcsolódóan a helyes megoldást beküldők között kisorsolunk egy fődíjat, ami egyeztetés szerint lehet bakancsos-, vízi-, kerékpáros túra, sárkányhajózás, illetve városnéző program a közép-békési térségben.

Nyerteseinket a megadott elérhetőségeken értesítjük 2013. június 5-ig.

A nyertesek neve, illetve a játékhoz és a nyereményekhez kapcsolódó bővebb információk a www.magazin.korosoknaturpark.hu és a www.korosokvolgye.com oldalakon.

